B 2019

HÁROM ALAKVÁLTOZATPÁR HASZNÁLATA ÉS LEHETSÉGES SZEREPE XVI. SZÁZADI ÉNEKESKÖNYVEINKBEN

/A főnévi igenév -ni ~ -nia/nie végződésű alakjai, a feltételes mód -ná/né, -nák/nék ~ -nája/néje, -náják/néjék végződésű alakjai, valamint a főnév, illetve névmás + névutó szerkezet jelöletlen /pl. a ház előtt/ ~ jelölt /pl. a háznak előtte/ alakjai váltakozásának vizsgálata/

BÖLCSÉSZDOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Írta:

Bujtás László

Szeged, 1981.

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára
SZEGED
2019

Bevezetés

Az énekelt, illetve a verses szövegek sajátos vonásaira már többen felhívták a figyelmet. Bartók János /MNy. LXIII, 22/ azokra a változásokra figyelmeztet, amelyek akkor figyelhetők meg, amikor a beszélt nyelvet énekléskor szövegként használjuk: "A hangtest csaknem összes tulajdonsága módosul, vagy lehetőségeit más oldalról mutatja be éneklés közben. Általában meglassul iráma, eltolódnak a hangsúlyok, a hanglejtés eltűnik, hogy helyet adjon a zenei hangsor emelkedése-esése szerinti ingadozásnak, és megváltoznak sokszor az egyes hangok, amennyiben veszítenek intenzitásukból, vagy olykor el is tűnnek."

Fajcsek Magda /Hagyományossá vált mondatképletek középkori és XVI. századi verseinkben. Budapest, 1942./ nem a szöveg hangtani, hanem alaktani és mondattani változásait veszi számba. Verses, énekelt szövegeket vizsgál, s rámutat arra, hogy a költői szöveg kötöttségei /rím, szótagszám, cezúra/ a beszélt nyelvhez képest jelentős változásokat hozhatnak létre. "Elhagyás" és "kipótlás" következhet be: például a határozott névelő, a kötőszó és más mondatrészek elhagyása; "fölösleges" személyes névmás és határozott névelő

MTA Nyelvtudományi Intézet Könyvtára SZEGED

kitétele, a birtokos jelző halmozó szerkesztése, "fölösleges" határozószók alkalmazása stb. /i. m. 187. l./. A szórendre is befolyással lehetnek a már említett tényezők: hátravetődhet a kötőszó, az ige a sorvégen telepedhet meg, sőt egyes sorrészek előre- vagy hátravetése sem ritka /uo./. A mondatszerkezetre is hatást gyakorolhatnak a verses szöveg törvényei: szóismétlésre, az alany és állítmány számának különbözésére vezethetnek /uo./.

A költő számára talán a legnagyobb megkötöttséget a sor szótagszámának és főcezúrájának megtartása jelenti. A rím ugyanis "csak" képletében adott, így az egyes versszakokbeli megvalósulásánál nagyobb a variációs lehetőség. /A XVI. században azonban még a rím sem annyira szigorú kötöttség, mint a későbbiek folyamán./ Ugyanígy a sor szótagszámánál is lehettek ingadozások, bár a kor gyakorlata azt mutatja, hogy a költők törekedtek a szabályos sorszótagszám kialakítására. "A versszorok csak egy /legfeljebb két/ főcezúra megtartását követelik meg, ott, ahol a dallam ritmusmintája kívánja ezt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerzők minden esetben meg is tartják ezt a dallamkövetelte főcezúrát. Épp itt a különbség jó és gyengébb ritmusérzékű szerző közt. A főcezúrán belül az ütemek szótagszáma /a mellékcezúrák helye/ változhat. De még a főcezúra által szétvágott két félsorban is csak akkor kötelező a szótagszám pontos megtartása, ha a dallam ritmusformája ezt határozottan

megkívánja; bizonyos dallamformák azonban könnyen megengedik a nyújtást vagy szaporázást." /Pajcsek: i. m. 50--51. l./. Az éneklésben a nyújtás és a szaporázás úgy valósul meg, hogy az előbbi esetben egy szótaghoz több, esetleg sorozatnyi zenei hangot társít az énekes, az utóbbiban pedig a zeneileg egy magasságon tartott hanghoz az énekes szótagok sorát társítja /Bartók: Nytudért. 58. sz. 220. l./. Normális esetben egy zenei hang egy szótaggal párosul.

Dolgozatomban az előbb említett problémákat figyelembe véve vizsgálom a XVI. század énekeskönyveiben három alaktani jelenség és a sor szótagszámának viszonyát. A három alaktani jelenség: a főnévi igenév -ni, -nia/nie végződéseinek váltakozása; a feltételes mód jelen idejű -ná/né, -nák/nék, -nája/néje, -nájuk/néjük végződéseinek váltakozása; a főnév, illetve névmás + névutó szerkezet jelöletlen /pl. a ház előtt/ és jelölt /pl. a háznak előtte/ alakjainak váltakozása. Arra keresem a választ, hogy ezeknek a változatoknak volt-e prozódiai és a sor szótagszámát befolyásoló szerepe, és fordítva is: a sor szótagszáma hogyan befolyásolta ezeknek a változatoknak a használatát.

Az énekeskönyvek nyelvállapotát igyekszem beágyazni a korába -- természetesen csak a vizsgált jelenségek szempontjából --, figyelembe venni az énekeskönyvekben található énekek keletkezési idejét, azért, hogy velük azonos vagy megközelítőleg azonos időben keletkezett művekkel hasonlíthas-

sam össze őket. A feldolgozandó nyelvemlékek kiválasztásánál az eltérő műfaji jelleg is egyik fontos szempontom. Éppen a dolgozatom elején említett sajátosságok miatt, amelyek a költői szövegre jellemzők, választottam kódexszövegeket /Guary-kódex, 1490-es évek eleje; Példák Könyve, 1510; Margit-legenda, 1510; Nagyszombati Kódex, 1512--1513; Kazinczy-kódex, 1526, 1527, 1541./ leveleket /Magyar Leveles Tár első kötetének az 1538-tól 1552-ig terjedő időszakból származó levelei/, nyomtatott prózai szöveget a Hoffgreff-énekeskönyv egyik szerzőjétől /Batizi András: Kereztyeni tvdomanrvl valo rövid könyveczke -- a továbbiakban: Katekizmus -- Krakkó, 1550./. A XVI. századi énekeskönyvek közül is igyekeztem eltérő jellegűeket kiválasztani: a bibliai históriákat tartalmazó Hoffgreff-énekeskönyvet /Kolozsvár, 1554--1555./, a főként korabeli tudósító énekeket tartalmazó, Tinódi Sebestyén által írt Cronicát /Kolozsvár, 1554./, a gyülekezeti énekeket tartalmazó Váradi énekeskönyvet /Várad, 1566./.

Mivel dolgozatom arra is keresi a választ, hogy a már említett váltakozások az egyes énekszerzők gyakorlatában is másként jelentkeznek-e, a XVI. század többi énekeskönyvéből olyan énekeket válogattam, amelyek valamilyen közös vonással jellemezhetők. Ez a közös vonás az, hogy a XVI. században nagy számban készültek középkori latin himnuszok fordításai, parafrázisai, és nemegyszer ugyanannak a latin himnusznak több fordításváltozata is fennmaradt. Ugyanez mond-

ható el a zsoltárfordításokról és egyéb, a korban népszerű német nyelvű énekek fordításairól is. Az ugyanarra az eredeti szövegre visszamenő fordítások különösen alkalmasak az előbb említett összehasonlításra. /A még nem említett énekeskönyvek adatait lásd a Felhasznált irodalom fejezetben a 300. l.-on. A dolgozatban idézett adatok lelőhelyrövidítéseinek feloldását lásd a Függelékben a 164. l.-on, a dolgozatban feldolgozott énekek kezdősormutatóját uo. a 265. l.-on, az azonos latin himnuszra visszamenő énekek, az azonos zsoltárra visszamenő énekek és az azonos német nyelvű eredetire visszamenő énekek kezdősormutatóját uo. a 287., a 289. és a 291. l.-okon./

Az eltérő műfajú nyelvemlékek összehasonlításával az a célom, hogy az énekeskönyvek adatait ne csak önmagukban, hanem a kor többi nyelvemlékéhez való viszonyukban lehessen értékelni. Felmerül ugyanis az a kérdés, hogy az énekeskönyvek milyen mértékben tükrözik a kor nyelvállapotát, és milyen mértékben az egyes költők egyéni nyelvhasználatát, illetve hogy az énekeskönyv adatai mennyiben jellemzők a költői nyelvre.

Dolgozatom minden adatát betűhíven idézem, kivéve az s, sz, z, illetve ö, ü betűk régi alakjait /ſ; ſs; ß; ʒ; oͤ; uͤ/, ezeket mai helyesírással adom meg.

I. A főnévi igenév -ni ~ -nia/nie végződéseinek váltakozása

A főnévi igenévnek a régiségben a mainál kiterjedtebb személyragozása a nyelvtörténeti szakirodalom által már behatóan tárgyalt jelenség. Különösen egyes szám 3. személyű személyragos alakjának első, második és többes szám harmadik személyre vonatkoztatott használata foglakoztatta a kutatókat.

Mészöly Gedeon e jelenségnek a rokon nyelvekben meglevő párhuzamára utal. Az uráli nyelvekben gyakori dolog, hogy 3. személyű alak kerül az első és második személyű alak helyébe /Mészöly Gedeon: Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Budapest, 1956. 182. l./. Keresztes Kálmán /Nyr. LXXVII, 341/ az egyes szám 3. személyű alak elterjedését vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a személyrag analógiásan terjedhetett át olyan igenevekre, amelyek nem személytelen igék mellett fordultak elő. A 3. személyű személyrag eredeti funkciójaként ugyanis a személytelen igék, kifejezések konkrét személyre vonatkoztatását jelöli meg /i. h. 340. l./. Károly Sándor /Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. Budapest, 1956. 68. l./ szerint az egyes szám 3. személyre vonatkoztatott, mainál kiterjedtebb használata talán a precízkedő írói törekvésre, a nem egyes szám 3. személyre vonatkoztatott használata pedig arra vezethető vissza, hogy az -a/e 3. személyű személyrag

már elvesztette személyhez kötöttségét. A főnévi igenév kiterjedt /nemcsak egyes szám 3. személyű/ ragozását három okra vezeti vissza: a főnévi igenévnek a verbum finitumhoz való közelállását alakilag a személyraggal fejezték ki; terjedésében szerepet játszhatott az igenévnek az igével való egyeztetése; indíték lehetett az írói választékosság, gramatizálás /hivatkozva Keresztes cikkének egyik jegyzetére: i. m. 71—72. l./.

Károly idézett művében a személyragos és személyragtalan alakokat két szempont szerint vetette egybe. Azt vizsgálta, hogy "mutatkoznak-e különbségek a személyragok használatában az igenévi cselekvés nyelvtani személye /első, második, harmadik személy/ szerint, és az igenév funkciója /mondattani szerepe, cselekvéshordozója/ szerint" /i. m. 64. l./. Ennek megfelelően a főnévi igenevet alanyi, tárgyi, határozói szerepkörben vizsgálta. /Gondolhatnánk arra is, hogy a főnévi igenév mainál kiterjedtebb ragozásában a főnévi igenevet bővítő határozott tárgynak volt szerepe, de ezt megcáfolja az a tény, hogy az -a/e egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév egyaránt állhat alanyi és tárgyas ragozású igealak mellett, és a személyrag megtalálható tárgygyal nem bővíthető és határozatlan tárggyal álló igék főnévi igenevén is./

Az általam vizsgált nyelvemlékek adatait a Károly Sándor által javasolt táblázatokba /i. m. 65. l./ foglaltam

/lásd a függelék 166 -- 207. l.-jain/. A táblázat függőleges oszlopai azt mutatják milyen személyű és számú ige mellett fordul elő az adott főnévi igenév /E.= egyes szám, T.= többes szám/. Három szerepkör /alanyi, tárgyi, határozói/ szerint különítettem el az igeneveket. A három szerepkörön belül még aszerint is, hogy milyen ige /az alanyiban: milyen névszó/ mellett állnak. A táblázat felső rovatában +-tel megjelölt igék csak típust jelölnek: tud: alanyi cselekvéshordozójú igenevek melletti igék; ad: ad, kér, parancsol-féle igék, melyeknek nem alanyi cselekvéshordozójuk van; mond: kettős tárgyú szerkezetek igéi; lát: igék olyan kettős tárgyú szerkezetekben, amelyek igenevének határozói értéke van; megy: alanyi cselekvéshordozójú igenevek melletti igék; küld: tárgyi cselekvéshordozójú igenevek melletti igék /vö. Károly: i. m. 66. l./. Az alanyi szerepű igeneveknél a +-tel megjelölt számok arra utalnak, hogy abban az esetben annak ellenére egyes szám 3. személyű személyragos a főnévi igenév, hogy egy általános jelentéstartalomról van szó, anélkül, hogy kiderülne személyes névmásból, illetve egyéb grammatikai eszközből, hogy kire, mire vonatkoztatandó a főnévi igenévvel jelölt cselekvés. A tárgyi és határozói szerepű főnévi igeneveknél a +-tel megjelölt számok arra utalnak, hogy az adott esetben annyi egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév fordul ott elő. A táblázatok sorrendje a következő: a kódextől a levelestáron át

Batizi Katekizmusáig a tárgyalás sorrendjében, ettől kezdve az énekszerzők betűrendjében következnek a táblázatok. /A feldolgozott énekszerzők és feldolgozott énekeik kezdősorainak mutatóját lásd a függelék 280. l.-ján./ Legvégső helyen állnak a Hoffgreff-énekeskönyvbeli névtelenek, majd az egyéb énekeskönyvekbeli névtelenek adatai.

1. A vizsgált jelenség a kódexekben és a beszélt nyelvhez közel álló levél-műfajban

a/ Guary-kódex

A kódex első húsz átvizsgált lapja azt mutatja, hogy az egyes szám 3. személyű -a/e személyrag a főnévi igenév mindhárom szerepében megtalálható. Átterjedt az egyes szám második személyű ige melletti igenévre is:

"mert igön zereted iocat, es gonozocat meg ragalmaznia" /GuaryK. 20./.

A használat ingadozását azonban mutatja a következő adat:

"Azert mind ezögböl ńiluan meg teccic, hog istennek kińńeb zolgalni, hog nem örögnec, es az menorzagba naggal kińńeb mennie, hog nem pocolba" /GuaryK. 11./.

b/ Példák Könyve

Az I. kéz első húsz kódexlapnyi részében találunk a maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet. Valószínűleg csak az adatok kevés száma miatt nem tudunk használatbeli ingadozást kimutatni.

A II. kéz adatai között a tárgyi és a határozói szerepű főnévi igenevek között találunk a maitól eltérő egyes szám 3. személyű személyragos formákat:

"tanoly mostan myndeneket megvtalnya" /PéldK. 67./;

"yn chelkewgyel azert mastan azzon keppen elnye
hogy halalodnak ydeyen ynkab ewrewlhes"
/PéldK. 67./.

Ellenpéldát a tárgyi szerepű főnévi igenévhez találunk. Érdemes megfigyelni, hogy itt a tanul ige mellett egyik alkalommal az ige személyével /egyes szám 2. személy/ egyeztetett személyragos főnévi igenév /meghalnod/ áll, a másik esetben az ige személyével /egyes szám 2. személy/ nem egyeztetett, személyre utaló funkcióját elvesztett egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet /megutálnya/ találunk. A két tanul ige melletti főnévi igenéven kívül egy a kezd ige melletti főnévi igenév is előfordul az itt bemutatott szövegrészletben szintén az ige személyével

/egyes szám 2. személy/ egyeztetett személyragos formában /élnöd/:

"tanoly mostan ez vylagnak meg halnod hogy
azkoron kezgy elnewd cristusnak tanoly mastan
myndeneket meg vtalnya hogy az koron zabadon
mehes cristushoz" /PéldK. 67./.

A III. kéz átnézett első húsz kódexlapnyi anyagában csak az egyes szám 3. személyű aigók melletti főnévi igeneveken látjuk az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek maitól eltérő használatát /tárgyi szerepkörben/:

"gondolya vala -- hogi angyalokval vigadna mikent
zokta vala az ellet tennye." /PéldK. 82./.

A Ø személyragos és az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév váltakozására a következő példa mutat rá:

"Felele ew hogi az eyel ot akarna maradnya es
vigyazni." /PéldK. 84./.

c/ Margit-legenda

A Margit-legenda teljes anyagát végigvizsgálva megállapítható, hogy bár találunk benne a maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet

/csak egyes szám 3. személyű és többes szám 3. személyű ige mellett,a főnévi igenév mindhárom mondattani szerepkörében/, e kódex nyelvállapotára a főnévi igenév ragtalan használata a jellemző. A személyragos ellenpéldák száma a személyragtalanokéhoz képest csekély, így valószínű, hogy a kódex egy olyan nyelvjárást képvisel, amelyben az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév maitól eltérő használata visszaszorulóban van. Erről a tendenciáról tanúskodik közvetve egy a kell ige mellett álló főnévi igenévi pár:

"Mykoron jmnar zent margyt azzonnak kellene meg gyonnya es meg comunykalny. ..." /MargL. 71./.

Elképzelhető azonban az is, hogy a Margit-legendában előforduló, formailag egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek megkövült formák, amelyek csak ebben az alakban élnek, függetlenül attól, hogy milyen számú és személyű ige vagy névszói állítmány mellett fordulnak elő /vö. Károly: i. m. 68--69. l./.

Alanyi szerepű főnévi igenév:

"cheh kyral meg ayandokoza bela kyralt.
mykeppen zokas tenny yo baratoknak. /MargL. 27./.

Ellenpélda:

"gyakorta ez zentseges zvz kery vala az secrestyeres
Sorort hog evtet az karban rekezteneye conpletanak

vtanna. Mykoron zokas az kart be tennye."

/MargL. 73./.

A tesz ige igeneve bizonyára nem tartozik azok közé az igenevek küzé, amelyeken a -nye végződés mint kizárólagos főnévi igenévi végződés állandósult. Az adnya /MargL. 80./, hynya /MargL. 159./ zeretnye /MargL. 45./, venye /MargL. 89./ igenevek esetében már valószínűbbnek látszik feltevésünk. "... Úgy látszik, mintha bizonyos igék hajlandóságot mutatnának a -nya, -nye végződés felvételére. Különösen sok ezen igék között az egyszótagú, az a vagy e tővéghangzóval rendelkező /esetleg az a vagy e hang az utolsó szótagban van/ és a -t, -d, -l végű ige. Az -sz-szel bővülő y-tövű igék is hajlandóságot mutatnak a -nye végződés felvételére, bár nem mind egyformán." /Károly: i. m. 70. l./.

Tárgyi szerepű főnévi igenév:

"mykoron az ev atya akarva vala evtet az zerzetbel // ky vinny es adnya hazassagra. Ezeknek es ellene monda. es meg vtala myndenestevl fogva ez zentseges zvz."

/MargL. 80./.

E példa is a főnévi igenév használatának ingadozását mutatja a kódexben. Különösen érdekes, hogy ugyanazon ige /akar/ mellett áll egymás közvetlen szomszédságában egy Ø személyragos és egy egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév. Valószínű, hogy az adnya itt is inkább már megkövült,

tehát a -nya végződést minden számi és személyű ige mellett felvevő főnévi igenév.

Határozói szerepű főnévi igenév:

"Ez soror ersebet egy jdevben zent margyt azzon//nak halala vtan meg mosa zent margyt azzonnak hayat es azt meg ada az beteg Sorornak inya." /MargL. 225./;

ellenpélda:

"Ez vala az Soror alexandria kynek atta vala zent margyt fel tartany az heet zevl dyznot."
/MargL. 218./.

d/ Nagyszombati Kódex

A NagyszK. első húsz megvizsgált kódexlapja alapján megállapítható, hogy tárgyi és határozói szerepkörben is megtalálható benne a maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév, sőt van egy olyan adatunk is, amely az egyes szám 3. személyű, funkciótlan -a/e személyragnak egyes szám 2. személyű ige mellett álló főnévi igenévre való átterjedését mutatja:

"Es atte kenzenvedesödnec halhatatlan keserüsegös voltat, es titkyat meg akartad mutatnya ez te halalodnac meg mondhatatlan zerelmere" /NagyszK. 4./.

e/ Kazinczy-kódex

A KazK. ellentétben a Margit-legendával olyan nyelvállapotot tükröz, amelyben bár az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév maitól eltérő használata csak egyes és többes szám 3. személyű ige mellett fordul elő, a maitól eltérő használat következetesen érvényesül. Míg a MargL.-ban az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenévi példából volt kevesebb, addig itt a ∅ személyragosakból. Érdemes megfigyelni az akar ige mellett álló főnévi igenevek személyragozását. A kódex képe azt mutatja, hogy az I. kéz következetesen törekedett az ige és a melletto álló főnévi igenév személy szerinti egyeztetésére. Az egyes szám 3. személyű ige mellett álló egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek száma a hasonló helyzetben álló ∅ személyragosakénál háromszor több. Többes szám 3. személyű ige mellett az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek száma a hasonló helyzetben álló ∅ személyragosakénál ötször több. Többes szám 3. személyű ige mellett nem találunk többes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet /vö. a függelék 170. l.-jával/. A KazK. I. kezénél az akar ige mellett álló főnévi igenévre a többes szám 2. személyt kivéve minden személyre van adatunk:

egyes szám 1. személy:

"akaran magamat neköd ez oraban megh ielöntenöm" /KazK. 52./;

egyes szám 2. személy:

"ha engömeth az baluan istenöktul el akarz zakaztanod: tehath hazasul ueǵ hozad engömeth:" /KazK. 129./;

egyes szám 3. személy:

"Mikoron azerth iosafat ez nömös uiragh: akarna v̊tet az puztaba kÖuetnie Monda neky barlaam:" /KazK. 115./;

ellenpélda:

"Eǵ neminemö madaraz eǵ kysdet madarat: kynek filemile uala neue: mikoron megh fogotuona: akara v̊tet megh ölni:" /KazK. 102/;

többes szám 2. személy:

"ha gözödelmeth akkartok [!] raitok uennötök: ..." /KazK. 131/;

többes szám 3. személy:

"Mikoron kegek azok akyk uisselik uala: akarnak v̊tet uiza hoznia: ..." /KazK. 133./;

ellenpélda:

"Mikoron azert akarnak imar az zent testöt
az temetesre uiny: monda zent ianos petörnek: ..."
/KazK. 20./.

Két dolgot állapíthatunk meg: az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév egyes szám 3. személyű ige mellett állva látszólag beleilleszkedik az egyes szám 1. személytől a többes szám 2. személyig terjedő főnévi igenévi ragozási sorba. Azt azonban, hogy itt már egy funkcióját /az egyes szám 3. személyre vonatkoztatást/ elvesztett -a/e személyragról van szó, a többes szám 3. személyű ige mellett álló főnévi igenéven való megjelenése bizonyítja.

A másik érdekes jelenség, hogy noha a KazK. az egyes és többes szám 3. személyen kívül következetesen törekszik az ige és a mellette álló főnévi igenév egyeztetésére, ezt a többes 3. személyben nem teszi, illetve csak egyes szám 3. személyű, funkciótlan -a/e személyraggal látja el a főnévi igenevet. Ahogy valószínű, hogy egy kódexünkben sem található meg az egyes szám 3. személyű, már funkciótlanná vált -a/e személyrag átterjedésének ellenpélda nélküli állapota, úgy az is valószínű, hogy nincs olyan kódexünk, amelyben a főnévi igenévnek ∅ személyragos alakjai lennének egyeduralkodók.

A KazK. további jellemzése során nem választom szét a három kezet, mivel nagyon hasonló nyelvállapotot mu-

tatnak, másrészt a II. és III. kéz kevés adattal szerepel.

Az egyes szám 3. személyű személyragos, illetve a ∅ személyragos főnévi igenevek használatbeli ingadozására a KazK.-ben is találunk példát:

alanyi szerepű főnévi igenév:

"Az istennek zolgaianak: es zolgalo leananak: zönetlen keel [!] auag oluasny: auag imadkoznia: auag munkalkodnia:" /II. kéz/ /KazK. 148./;

tárgyi szerepű főnévi igenév:

"Mikoron azert ez bodogh zyz: byzonuitana [!] urunkat az halalt zabadakarattya [!] zerent feel//uötnek lenie az mi ualtsagunkert: es mast örök elni uallana: ..." /I. kéz/ /KazK. 30./;

határozói szerepű főnévi igenév:

"kezde zent ursula azzont attyatul: fyanak hazassagra kernie: meghes fenituen zent ursula azzonnak attyat: hog ha akarattyanak ellene merezködnek tenye: ..." /II. kéz/ /KazK. 157/;

ellenpélda:

"Az hiuolkodasnak miatta attyamfyay: kessertetnek sok zürzetössök zürzetyökből ky meny:" /II. kéz/ /KazK. 149./.

f/ A Magyar Leveles Tár levelei

Míg a kódexek jellegüknél fogva feltehetően archaikusabb nyelvállapotot tükröznek a másoló valódi nyelvállapotánál, addig a levél már sokkal közelebb áll írója valóban beszélt nyelvéhez. A levelestár leveleit az 1538-tól 1552-ig terjedő időszakból dolgoztam fel. E dátumok határolják be a Hoffgreff-énekeskönyv énekeinek keletkezési idejét. Mivel a későbbiekben vizsgálandó énekek nagy része ugyanebből az időszakból származik, a datálatlan énekek nagy része pedig Huszár Gál 1560-as kiadású énekeskönyvében, illetve az 1566-os kiadású Váradi énekeskönyvben jelent meg, tehát mindenképpen 1560, illetve 1566 előtt kellett hogy keletkezzenek, az 1538-tól 1552-ig terjedő időszak leveleinek vallomása megbízható összehasonlítási alapul szolgálhat az énekeskönyvek nyelvállapotával.

A LevT. leveleit vizsgálva úgy tűnik, mintha az egyes szám 3. személyű -a/e személyrag mindhárom főnévi igenév szerepkörben analógiásan átterjedt volna a nem egyes szám 3. személyű ige mellett álló főnévi igenévre is:

tárgyi szerepű főnévi igenév:

a/ egyes szám 1. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"... az masyk hym wemheth Hwzar Palnak igerthe wram ew N: kyth en akartham meg kernye" /Kanizsa, 1551. A levélíró: Zele Jakab/ /LevT. 87./;

egyes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar szerepel/:

"... most sem keth forintott sem ilysth sem egyebeth nem akar adnia" /Fogaras, 1542. Olah Balas, Mottnoky Lajos/ /LevT. 20./;

többes szám 1. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"... my sem nekyk sem egyebeknek pokol poldat nem akarwnk adnia, hanem vgh szolgalnia mint jamborok" /Fogaras, 1542. Olah Balas, Mottnoky /Lajos/ /LevT. 20./;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"... azert kerem the k: az ele Istenert, hogh te k: jelencho meg, ha wgan elakaryak weztenye az en zolgalatomat." /Koztanicha, 154?. Martinus Horwat/ /LevT. 8./;

b/ egyes szám 1. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"... lasd megh mytt kell neky mywelnönk, yol lehet megh twdnam chynaltotnya, de azt kewanam hogh k. es latna" /?, 1551. Servitor Barthws/ /LevT. 85./;

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

egyes szám 3. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"de cak az valaztot tewe, hog imar azt hw be nem tuga zolgaltatnya" /Vasvár, 1547. Raykj Jannos/ /LevT. 39./;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"... en nem twdom, de az ky kezeleb az zenhoz, az jonkab fytezyk, azert w nalok wg wagon, hog az ky ew nekyk nagyobbat ad, azert jonkab twdnak therewkednye." /Fogaras, 1543. Gerdy Demether/ /LevT. 23./;

határozói szerepű főnévi igenév:

a/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt megy típusú ige mellett/:

"... wgy jǫt Erdelbe az chazar rabia jozagat bolgatnia es perelnie" /?, 1548. ?/ /LevT. 51./;

b/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt küld típusú ige mellett/:

"... kinchtarto kyraloe azzonnyal chak sembe sem hatta lennye" /Fogaras, 1543. Gerdy Demether/ /LevT. 21./;

alanyi szerepű főnévi igenév:

névszó mellett olyan esetben, mikor a mondatban álló grammatikai jegyekből nem állapítható meg, hogy kire vonatkozik a főnévi igenévvel jelölt cselekvés:

"... kinchtarto kyralne azzonnyal chak sembe sem hatta lennye, azth mondota, hog nem zewkzegh zembe lennye" /Fogaras, 1543. Gerdy Demether/ /LevT. 21./.

Az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév ilyen használata a levelestár leveleinek nyelvállapotára csak általában jellemző. Mivel a levelek a történelmi Magyarország több helyén íródtak /az erről készített összefoglaló térképet lásd a függelék 253.l.-ján/, több személytől származnak, az általuk tükrözött nyelvállapot eleve nem lehet azonos. Csak néhány levélírónál találjuk meg az egyes szám 3. személyű személyragos igenevet a maitól eltérő használatban, néhányuknál azonban a többiekéhez viszonyítva is gyakoribb használatban.

Eltekintve most attól a problémától, hogy a levél valódi írójának vagy a levél diktálójának nyelvállapotát tükrözi-e, és hogy a datálás helye megegyezik-e az író vagy diktáló anyanyelvjárásának területével, tekintsük az azonos névvel vagy akár csak egy névvel egyszer aláírt leveleket egy-egy nyelvállapot tükrének. /Az előbb emlí-

tett problémák a Magyar Leveles Tár közlési módszeréből következően, és a sok különböző személytől, helyről származó levelek miatt amígy sem lennének megnyugtatóan tisztázhatók./

Gerdy Demeter nevű levélírónk nyelvállapotában, vagy még pontosabban az ő nevével aláírt levél nyelvállapotában rendkívül elterjedt az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév használata. Tőle származik a tárgyi szerepű főnévi igenévnél megadott példánk /tud típus, többes szám 3. személyű ige mellett/, a határozói szerepű főnévi igenévnél megadott példa is /küld típus, egyes szám 3. személyű ige mellett/, és tőle való az alanyi szerepű főnévi igenévnél megadott példánk is. Megtalálható még levelében az akar ige egyes szám 3. személyű alakja mellett az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév:

> "Kemen Janosnak en megh jelentetem wala az the k. akaryathyat, hogh k. ewtet akarnya [!] be bochyatnya." /Fogaras, 1543. Gerdy Demether/ /LevT. 22./.

Az akarnya alak megjelenése több tényező hatásának tulajdonítható. Gondolhatunk íráshibára, de a bebocsátnya főnévi igenévi alak analógiás visszahatására is. Erre utalhat egy ugyanebben a levélben hasonló szövegkörnyezetben álló akarya igealak:

"nem hog mi twdnok chazarnak akarathyat, hogh
ha el akarya bochyatnya awagh nem" /LevT. 22./.

Ez talán arra utalhat, hogy ilyen mondatfűzésben inkább a kijelentő módú igealak volt a gyakoribb a levélíró nyelvállapotában, mint a feltételes módú, ugyanis arra is gondolhatnánk, hogy az akarnya alak az "akarnaya" feltételes módú alakból levezethető íráshiba. Noha Gerdy Demeter nyelvállapotában megvolt a feltételes mód -ná/né, -nák/nék ~ -nája/néje, -nájá/néjék végződéseinek váltakozása /lásd később a 97. l-on/, az akar igén az itteni bizonytalan alakon kívül a feltételes mód hosszabb végződése nem található.

Gerdy Demeter levelében az idézett példákon kívül található még egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév megy típusú egyes szám 3. személyű ige mellett:

"... azth mondota, hog ha az werewel jot
tehetne es szolgalhatna, kez wolna ely mennye"
/Fogaras, 1543. Gerdy Demether/ /LevT. 22./.

Rajki János nevű levélírónknál /tőle származik a tárgyi szerepű főnévi igenév tud típusú egyes szám 3. személyű ige mellett álló egyes szám 3. személyű személyragos példája/ Ø személyragos főnévi igeneveket találunk az akar ige egyes szám 1. személyű és többes szám 3. személyű alakja mellett is olyan szövegkörnyezetben, amelyben a két eltérő személyű igealak két, egymást közvetle-

nül követő mondategységben áll:

"... azt wartam, hog meg akartam erteny, ha meg akaryak adni az kj kwn vagon bene az rawasban vag nem." /Vasvár, 1547. Raykj Jannos/ /LevT. 37./.

/E két példát vö. a levelestár korábban idézett akar ige melletti példáival./

Rajki Jánosnál találunk a tud típusú igék mellett is Ø személyragos főnévi igenévi ellenpéldát:

"... amel byro meg ner eskeny, hog harom foryntara morhaya nyne valamel jobagnak..." /LevT. 37./.

/Vö. korábban idézett példájával a 22. l.-on./

Érdekes megfigyelni, hogy ugyanebben a típusban az egyes szám 1. személyű ige mellett megtalálható az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév:

"... vagon kegyk ol falw hog kybwl meg igazetyak honal felet, honal harmadat, azert en k. hyre nelkwl semj kepen igazetanya nem merek." /Vasvár, 1547. Rajkj Jannos/ /LevT. 37./.

Az előbb idézett példák jól mutatják, hogy az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév használatában mutatkoznak különbségek az egyes levélírók között, de arra is felhívják a figyelmet, hogy egy levélíró nyelvállapotában is lehetnek ingadozások a főnévi igenév maitól eltérő használatában. Ezt bizonyítják a levélíróknak attól

a csoportjától származó adatok, amelyeknél egyáltalán nem találunk -- az alanyi szerepű főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakját kivéve, amely azonban a mai használattal megegyezik -- a dolgozatban vizsgált személyraggal ellátott főnévi igenevet.

Tárgyi szerepű igenév:

a/ egyes szám 1. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"En mas vttal akarom keresny az falwkath" /Egervár, 1543. Payky Etwan/ /LevT. 21./;

egyes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"... de az te k. akarattyat meg ertettem, hogy te k. az Hollosy berékbél akarna ennekem fat adny" /Mindszent, 1550. Georgius Seghed/ /LevT. 73/;

többes szám 1. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"Azert az varmegye az valazt tette neky, hogy az mit megygertwnk kyralnak ẃ felsegenek meges akaryuk adni, nem akaronk ellent tartany benne" /Újhely, 1541. Mathius János/ /LevT. 13./;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"... merth igen akarnak meg thwdny es ertheny, hogy az wrak nyhez thartyak magokat" /Kolozsvár, 1540. Petrus Literatus/ /LevT. 9./;

b/ egyes szám 1. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"... de Nadasdy vram felől oly hirek vannak, hogy kegyelmednek meg nem merem irny." /Komárom, 1552. Emericus Thelekessy/ /LevT. 100/;

egyes szám 3. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"... az Therek sok Weszprymbe, de senky nem tiwgya nwndany myth akarnak" /Szentgrót, 1552. Valentinus Magyar/ /LevT. 101/;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"... az therek myndownewth megh kyaltatta, hogy yde semmy elesth be ne hozzanak, ..., hwgy annyira, hogy semmy elesth yde be nem mernek hozny." /Sziget, 1549. Martinus Horwath/ /LevT. 64./.

Határozói szerepű főnévi igenév:

a/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt <u>megy</u> típusú ige mellett/:

"... byzon vram ü kegelme meg irta vala enghemetys minek elötte Lewkara <u>ment</u> vala <u>lakny</u>" /Sárvár, 1552. Estwan Deák/ /LevT. 97./;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt <u>megy</u> típusú ige mellett/:

"... en ezth hizom, ... hogy <u>kezok</u> wolnanak reyam <u>thamodny</u>" /?, ?. ?/ /LevT. 105./;

b/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt <u>küld</u> típusú ige mellett/:

"...de deyakom az dezmara vagyon s azert te k. <u>agya meg erteny</u> ew k., hogy az dezmaba bele akarnak vala nywlny valamy partites zemelyek myat" /Püspöki, 1552. Fanchy János/ /LevT. 99/.

Az <u>alanyi szerepű</u> főnévi igenév korábban idézett, maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű személyragos alakjához a feldolgozott levelekben nem találtam ellenpéldát.

A levelestár példái felhívják a figyelmet arra, hogy a főnévi igenév használatában a XVI. században nyelvjárási

megoszlás állhatott fenn. E lehetőség további vizsgálatokat igényelne olyan levélcsomón, amelynek mind írója, mind datálási helye megbízhatóan jellemezhető lenne. A főnévi igenév végződésének mai elterjedtsége egyébként nem mond ellent az adatok alapján nyert képnek: a -nia/nie végződésű főnévi igenév maitól eltérő használata a Dunántúlon sűrűsödik. Érdekes a Fogaras környéki kiterjedt használat visszaszorulása. A főnévi igenév végződése "a Dunántúl nagy részén, ritkábban keletebbre is kétalakú: -nyi, -nya. A -nya változat a veláris hangrendű í-t /i:-t/ tartalmazó tövekhez járul, bizonyos fokig azonban morfémákhoz is kötve; pl. várnyi, ennyi, innya, sírnya. Kórógyon /Ju-7/ hangrendi illeszkedéstől függetlenül nem ritka a -nija forma; pl. kötnijá ~ kötni, innijá ~ inni, rínijá ~ réni, színijá ~ színi." /Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest, 1971. 327. l./.

A kódexek és a levelestár levelei arról tanúskodnak, hogy a főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakjának használatában eltérés figyelhető meg az egyes nyelvállapotok között. Különösen a kódexek olyan példái, amelyeknél egy ige mellett két főnévi igenév áll: egy Ø személyragos és egy egyes szám 3. személyű személyragos, mutatnak rá arra, hogy az adott nyelvállapotban a kétféle főnévi igenév egyenértékű, csupán használatuk mértékében van különbség. A levelestár levelei viszont arra figyelmeztetnek, hogy lehet, lehetett olyan nyelvállapot, nyelv-

járás is, amelyben a főnévi igenév Ø személyragos vagy egyes szám 3. személyű személyragos alakja szinte kizárólagos érvényre juthatott.

A kódexek és a levelestár e tanulságait felhasználva vizsgálom ezután a XVI. századi énekszerzők műveiben a főnévi igenév használatát.

2. A vizsgált jelenség Batizi András műveiben

Ahhoz, hogy a dolgozat elején feltett kérdésekre válaszolni tudjunk, ismernünk kellene énekszerzőink beszélt nyelvét, hogy összehasonlíthassuk költői nyelvükkel. A dolgozatban vizsgált szerzők egyikétől sem maradt fenn a beszélt nyelvhez legközelebb álló levél, hosszabb lélegzetű nyomtatott munka is csak Batizi Andrástól.

Batizi András Katekizmusát és a XVI. századi énekeskönyvekben megjelent énekeit vetem össze arra keresvén a választ: van-e eltérés a két eltérő jellegű szövegben az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév használata szempontjából. Az esetleges eltérés okait pedig a használat felvázolása után vizsgálom.

A Katekizmus adatairól készített táblázatból /lásd a függelékben a 172.l.-on/ megállapítható, hogy a főnévi igenév alanyi és tárgyi szerepkörében fordul elő a maitól eltérő használati egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenévi alak.

Alanyi szerepű főnévi igenév:

a kell ige mellett olyan esetben, mikor a mondatban álló grammatikai jegyekből nem állapítható meg, hogy kire vonatkozik a főnévi igenévvel jelölt cselekvés:

"Harmadszor hogy az misen kozonséghes képpen kellyen osztogatnia a Christusnak szẽt testét szẽt véret, meg irta szẽt Pal..." /Batizi: Kat. L3a/.

Az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév effajta használatának ingadozására figyelmeztet ez a példa:

"Valakikért Christus Jesus szent vérét ki ontotta, azoktul nem kell eggyktülis meg tagadni az ü szent vérének poharat, es senkit nem kell ki rekestenie."

/Batizi: Kat. Lla//.

Azt, hogy ez a jelenség Batizi nyelvében meglevő, de visszaszorulóban levő jegy, a sok hasonló helyzetben álló ellenpélda bizonyítja:

"Azért az ü vérének poharat nem kell meg tagadni sem paptul parastul sem asszoni allattul."

/Batizi: Kat. Llb/.

/Munkahipotézisként feltételezzük, hogy ezek az adatok valóban Batizi nyelvállapotát tükrözik, s nem a szövegbe esetleg belejavító nyomdászét, nyomdászsegédét. Erre Batizi esetében azért lehet okunk, mert a Katekizmust Krakkóban lengyel nyomdásznál nyomtatták./

Tárgyi szerepű főnévi igenév:

a/ egyes szám 1. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"Azert akarom hozzem vennie az en vramnak szent testét szent vérét, mind az kett személynek alatta." /Batizi: Kat. Kv3a/;

ellenpélda:

"De maga azért enis akarom az en irasomat ki boczatni..." /Batizi: Kat. A2b/;

egyes szám 2. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"2. Masodszor ha meg kerdetel mi hasznod vagyon benne: awagi mi végre akarod hozzad vennie." /Batizi: Kat. Kv3a/;

ellenpélda:

"... nyomorusagban elly, mert nem akarad az te vradnak istenednek szauat halgatni es paranczolattyat tartany." /Batizi: Kat. C3b/;

egyes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"Annakokaert, Bizzunk az egy istenben es ü hozza folyamiunk, mint atyanhoz [!] minden dolgainkban, mert ü mindent tehet velunk valamit akar tennie." /Batizi: Kat. D3b/.

Érdekes megfigyelni, hogy itt a főnévi igenévnek határozatlan tárgy a bővítménye.

"De maga hogy mies bizoniosok lehessünk az mi bünönknek boczanattyarül: akara, az mi meg boczatasunkat, iogyeül es bizonzagul [!] élönkbe vetnie." /Batizi: Kat. Iv3b/;

ellenpéldák:

"... mert az vristen akaria üket az baluani isten miadasoktul [!] el szakastany es penitentiara hivni." /Batizi: Kat. A4a/;

"De az mi mennyei szét atyank földet mennyet be tellyeseyt, az ü nagi hatalmassagaual ki mi velünk mindent Iot tehet es akar tennie, mint kegielmes édes atyank." /Batizi: Kat. Hv4b/;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar mellett/:

"Azért paranczola, hogy vagy mind azkętt személly alat comonicallyon minden ember, awagy meg szünnyenek az comonicalastul, ha eghészszen nem akariak hozzaiok vennie." /Batizi: Kat. Llb/;

ellenpélda:

"Akariak istennek igheiet tülünk el faionétani, es szent hitét szűnkből ki szinleni, hogy mi ragaszkoggyünk, hamis tudomanyokhoz..." /Batizi: Kat. I3b/;

b/ többes szám 3. személyű ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"Es akkik meg tuggyak Christusnak szent testét szent vérét az egyeb eledelektül valogatnia, ezek maltok ez vaczorara." /Batizi: Kat. Kv3b/;

"Aggy mi nekönk io tiszt tartokat, igaz birakat es bölcz polgarokat hogy az kössegnek io tanaczot tuggyanak adnia" /Batizi: Kat. Iv2a/;

ellenpélda:

"Azert ighen szükseg volna, hogy gyakran iarulnanak az isten aztalahoz es meg tanétatnanak az Iduességre,...., hogy tudnanak meg emlekezni es halakat adni az ü szent halalarul." /Batizi: Kat. L2a/.

Batizi Katekizmusát jellemezve tehát megállapíthatjuk, hogy bár kis mértékben, de nyelvállapotában él a maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű -a/e személyrag. Azt, hogy a ∅ személyragos és az egyes szám 3. személyű

személyragos főnévi igenevek egyenértékű változatok, az ellenpéldák bizonyítják.

Batizi András énekeit vizsgálva /lásd a függelékben a 173. l.-on/ megállapíthatjuk, hogy egyes szám 3. személyű személyragos főnevi igenevek ~~--~~ a Katekizmushoz hasonlóan -- itt is alanyi és tárgyi szerepkörben fordulnak elő.

Alanyi szerepű főnévi igenév:

a kell ige mellett olyan esetben, mikor a mondatban álló grammatikai jegyekből nem állapítható meg, hogy kire vonatkozik a főnévi igenévvel jelölt cselekvés:

"Felele à szolga medgyec vram hogi ha, az lean nem akar en velẽ el iönie nem kelle fiadat vramat Isakot nemzetséged közze földeben be vinnie."
/Hoffgr. L2b/;

ellenpélda nincs;

az illik ige mellett olyan esetben, mikor a mondatban álló grammatikai jegyekből nem állapítható meg, hogy kire vonatkozik a főnévi igenévvel jelölt cselekvés:

"Ackor en eszt mondam megyec vram hogy ha, az lean nem akar en velem el iönie, illike fiadat vramat Isakot, nemzetseged közze földébe be vinnie."
/Hoffgr. M1a/.

ellenpélda nincs.

Tárgyi szerepű főnévi igenév

a/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar ige mellett/:

"Felele à szolga medgyec vram hogi ha, az lean nem akar en velẽ el iönie nem kelle fiadat vramat Isakot nemzetséged közze földeben be vinnie." /Hoffgr. L2b/;

"Mondanac öneki iertec hiyuc elö, kérgyüc meg az leant ha el akar mennie, felele az lean kész vagyoc el menni, azert nem akarc ötet meg keselelnie. /Hoffgr. M2a/;

"Ackor en eszt mondam megyec vram hogy ha, az lean nem akar en velem el iönie, illike fiadat vramat Isakot, nemzetseged közze földebe be vinnie." /Hoffgr. M1a/;

ellenpélda:

"Mikor ot gyaznanac az meg hagyot napon, az kerbe be mene Susanna az napon, ket szolgaló lean am vtanna vagyon, akar meg feredni mert nagy hésség vagyon." /Hoffgr. Bb2a/;

többes szám 3. személyű ige mellett /itt az akar ige mellett/:

"Mondanac Öneki iertec hiyuc elö, kérgyüc meg az leant ha el akar mennie, felele az lean kész vagyoc el menni, azert nem akarac ötet meg keslelnie." /Hoffgr. M2a/;

ellenpélda:

"Mert szégyenlic vala egy masnac mondani, ö keuansagokat el ki ielenteni, chyac akarnac vala Susannaual lenni, szorgalmatosagal naponkent öt latni." /Hoffgr. Bb1b/;

b/ egyes szám 3. személyű ige mellett /itt a kezd ige mellett/:

"Eliezer artzal ottan le borula, kezde az vristent nagy szépen dichirnie, aldot legy vristen hogy ki meltoltatal en vtomat ez nap iol meg szerenchelnie." /Hoffgr. L4a/;

"Isten parancholа im à nagy Cet halnac, ottan ki okada Ionast à szárazra, kezde dichürnie Istent magassagba, nagy halakat ada szabadulásaért." /Hoffgr. Eelb/;

"Mikoron imar Gedeon ott volna edgyic kezde almat társánac beszélleni, io tarsom ez chyoda almat lattam, kezde Gedeon igen meg halgatnia." /Hoffgr. Rlb/;

"Kezde be mennye Ionas à varosba, hogy egy napi menés földet be ment volna, fel ki alta monda meg negyuen nap vagyon, es ha meg nem tértöc Niniue el süllyed." /Hoffgr. Eelb/;

ellenpélda:

"Mikoron imar Gedeon ott volna edgyic kezde almat társánac beszélleni, io tarsom ez chyoda almat lattam, kezde Gedeon igen meg halgatnia." /Hoffgr. Rlb/;

"A szent egyhazakban sokadalmat gyüite, mise mondasokual kereskedni kezde, Christusnac szent testet pénzen el arola, az ö szent véréuel kereskedni kezde." /Hoffgr. I3a/;

többes szám 3. személyü ige mellett /itt a kezd ige mellett/

"Kezdec kérdeznie hogy mijoka volna, nem régen mint ketten haza mentec vala, es esmetlen egybe talalkoztac volna, ott edgyic masiknac szemermet ki valla." /Hoffgr. Bblb/;

"Kiral eszt hogy halla igen meg haraguec,. azert parancholyola hogy öket meg ölnec, Daniel prophetat keresnie kezdec, hogy à töb bölchekuel ötet is meg ölnec." /Hoffgr. K2b/;

ellenpélda:

"Estue az varasbol kezdenec ki iöni, szüzec es viragoc a kutra meriteni, eliezer lata kezde ö szüeben, illyen modon ackor Istenhez imatkozni." /Hoffgr. L3a/;

c/ egyes szám 2. személyü ige mellett /itt tud típusú ige mellett/:

"Eliezer artzal ottan le borula, kezde az vristent nagy szépen dichirnie, aldot legy vristen hogy ki meltoltatal en vtomat ez nap iol meg szerenchelnie." /Hoffgr. L4a/;

"Ime az varasbol mostan el ki iönec, à szüzec viragoc az kutra meriteni, kérlec meltoltassal menybeli vristen, en imatsagomat ez napon meg halgatnia." /Hoffgr. L3a/;

ellenpélda nincs.
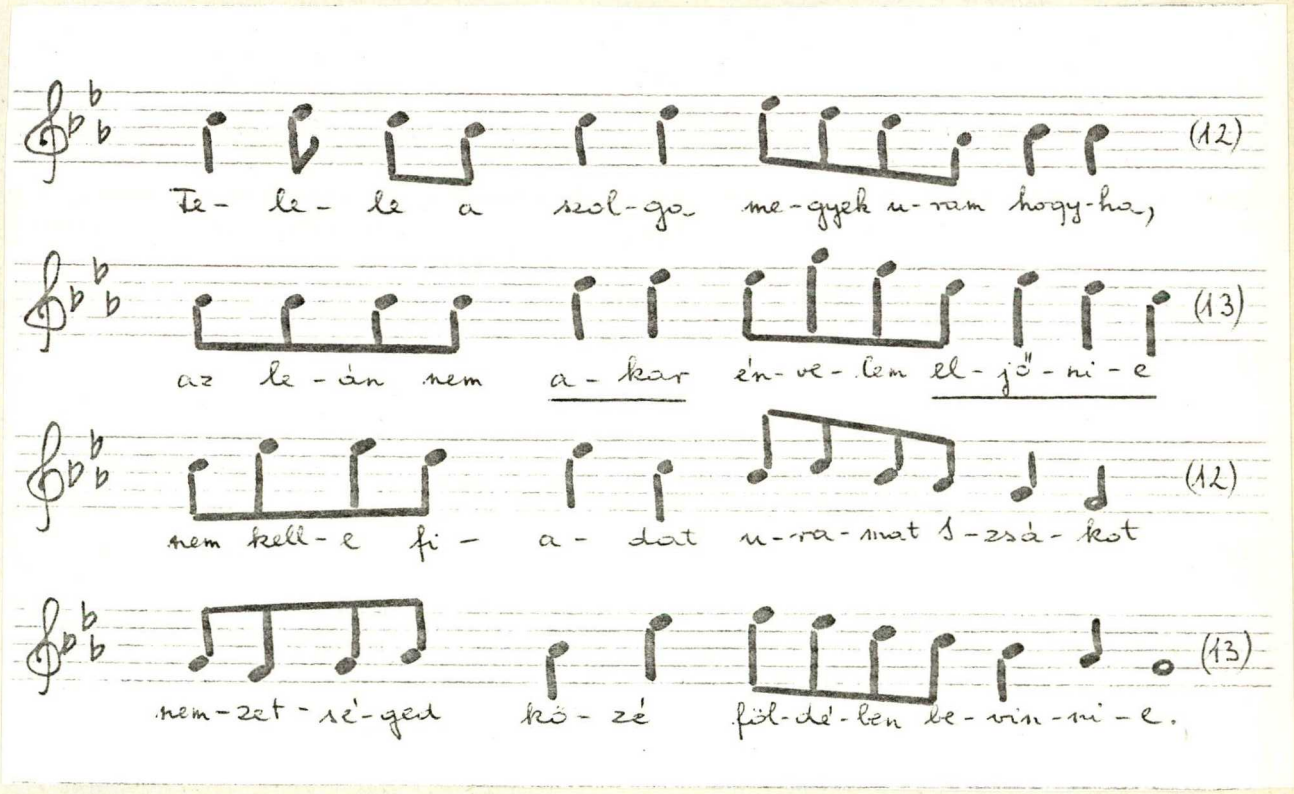
Batizi András Katekizmusának és énekeinek adatait azért idéztem ilyen részletesen, hogy az esetleges árnyalatnyi különbségeket is szemléltetni tudjam a két eltérő műfajú nyelvemlék között. Bár mindkét műfajban alanyi és tárgyi szerepkörben találunk egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igeneveket, alaposan szemügyre véve őket, használatuk mértékét, milyenségét tekintve már felfedezhetünk különbségeket. Igaz, hogy az énekekben nem találunk az akar ige egyes szám 1. és 2. személye mellett egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet, de ugyanennek az igének egyes szám 3. és többes szám 3. személyű alakja mellett — relatíve — több az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév. A Katekizmusban nem fordul elő a tud típusban egyes szám 2. személyű ige melletti főnévi igenév, az énekekben kettő is jelentkezik az egyes szám 3. személyű -a/e személyraggal ellátva. Érdemes még azt is megfigyelni, hogy alanyi szerepben nemcsak a kell ige mellett álló főnévi igenéven, hanem más ige melletti főnévi igenéven is feltűnik a konkrét személyre nem vonatkoztatható egyes szám 3. személyű -a/e személyrag.

Vegyük sorra ezeket az eltéréseket!

1/ Egyes szám 3. személyű személyragos igenév az akar ige egyes szám 3. és többes szám 3. személyű alakja mellett

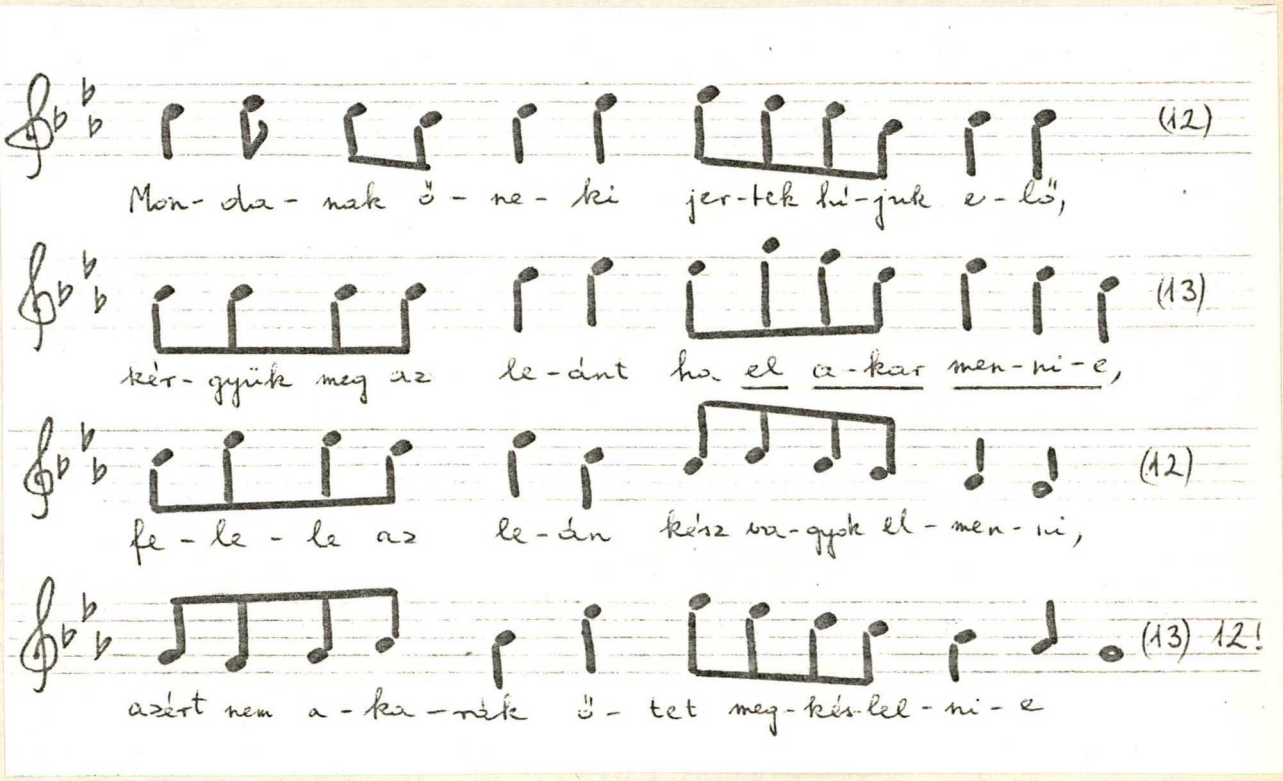
Míg Katekizmusában szinte kizárólag olyan főnévi igeneveket találjuk az egyes szám 3. személyű -a/e személyragot,

szenvedőragot, amelyeknek határozott tárgy a bővítménye, addig énekeiben — három helyen — olyanokon is, amelyek nem bővíthetők tárggyal. Mindhárom adat Batizi: Izsák pátriarkának szent házasságáról való szép história című énekéből való. A versszakok szabályos szerszótagszáma: 12. 13. 12. 13. Az ének dallama:
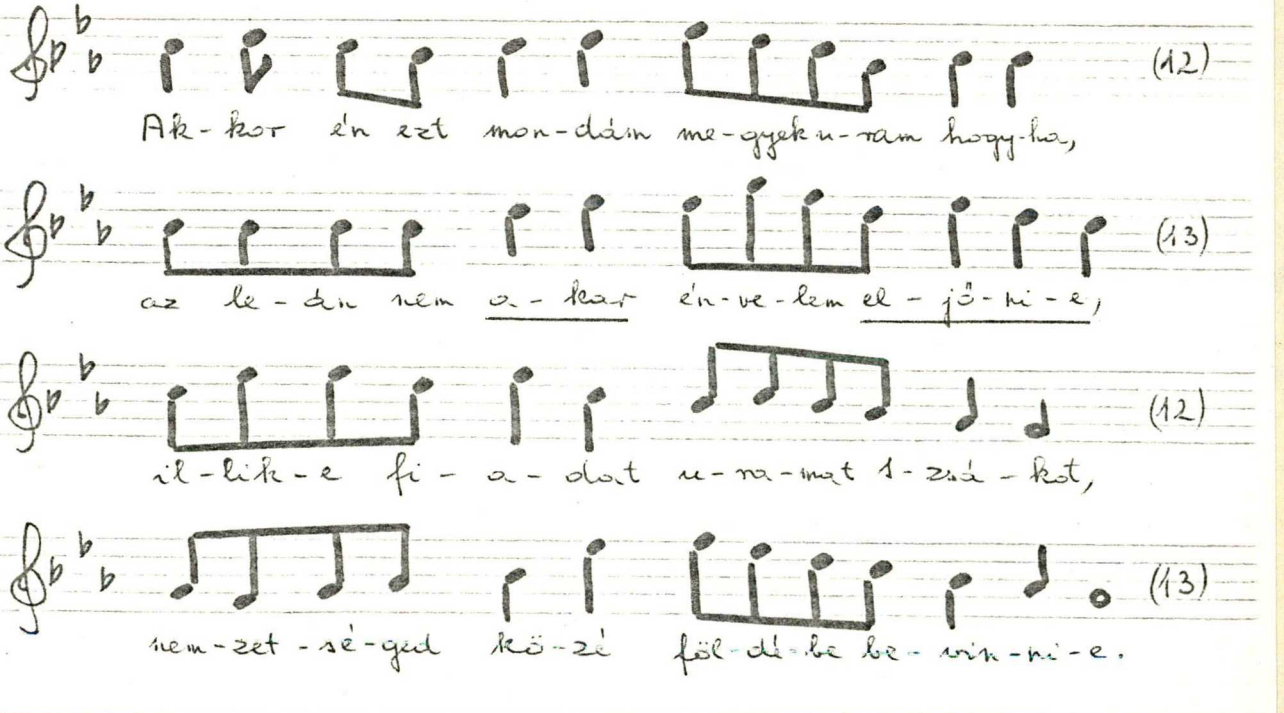

/Csomasz Tóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai. Budapest, 1958. 434. l./;

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

/Csomasz Tóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai. Budapest, 1958. 434. l./;

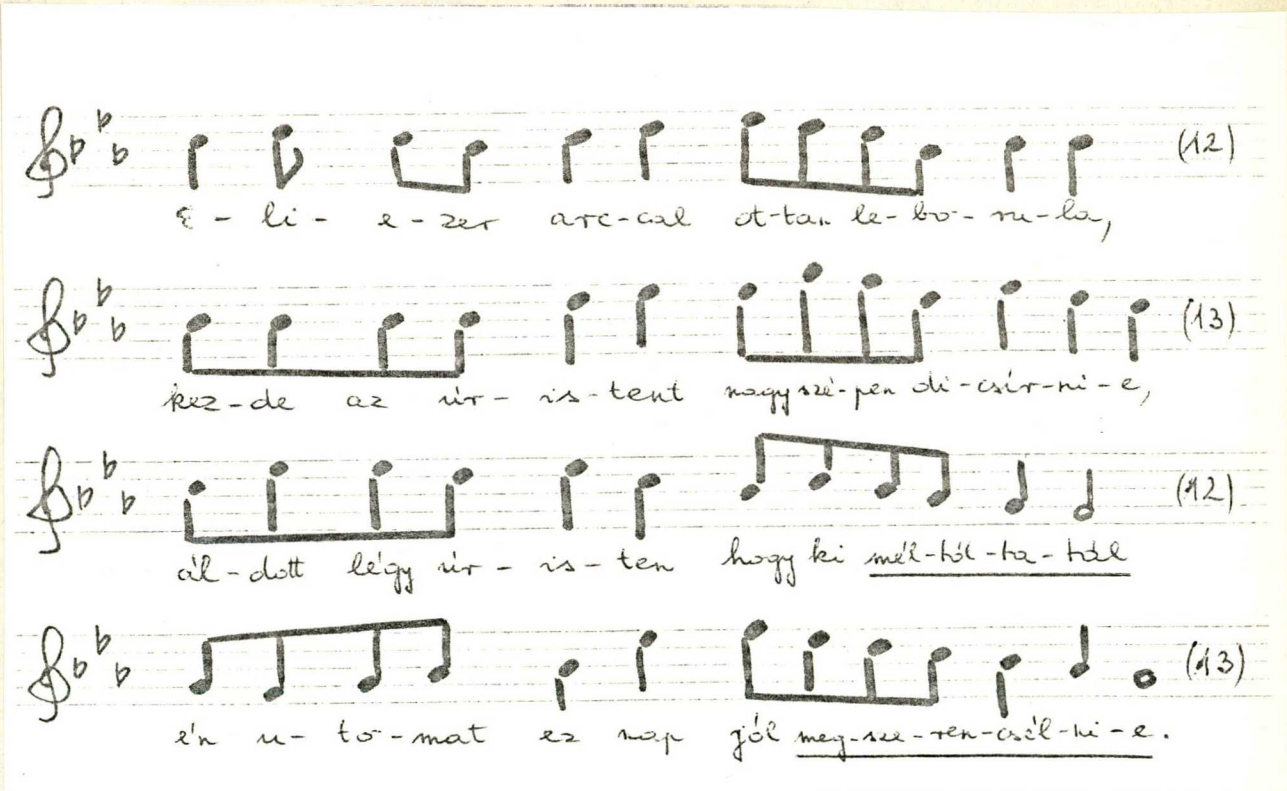

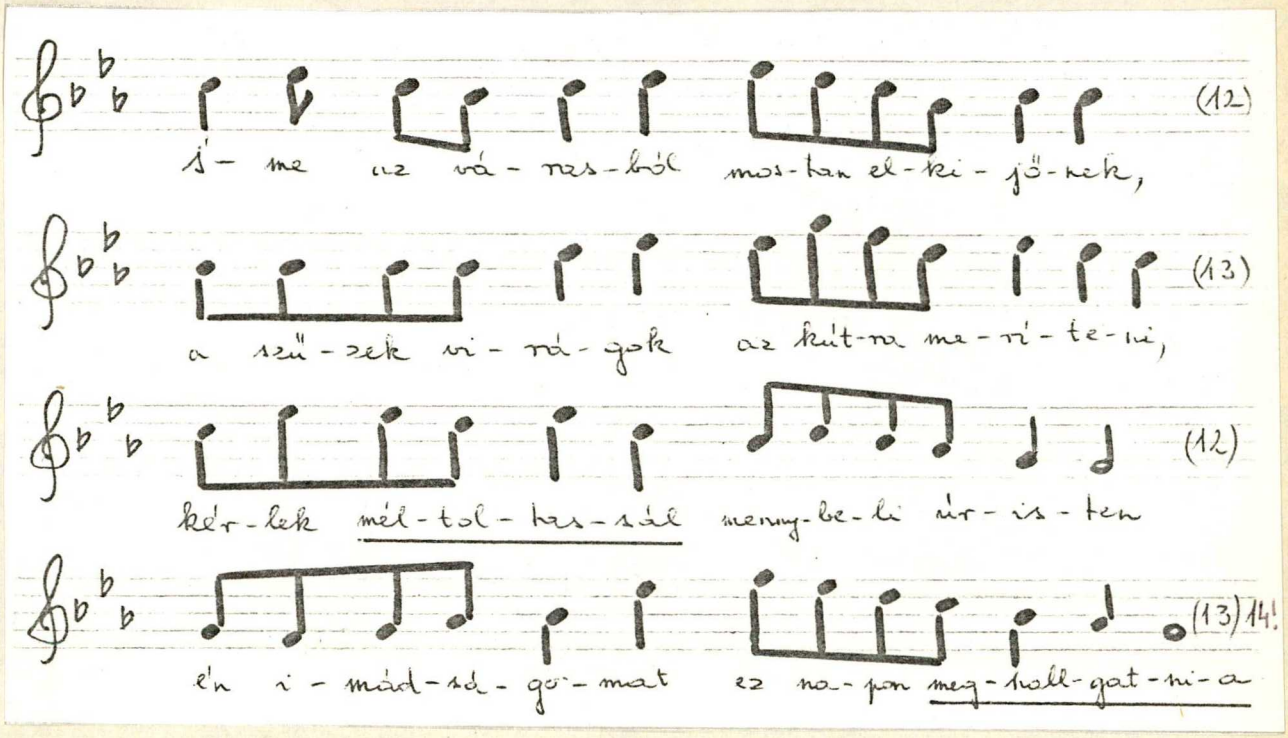

/uo./.

Mindháron egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév szabályos szótagszámú sorban szerepel, kettő közülük a versszak valamelyik sorával rímel.

2/ Egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév tud típusú ige egyes szám 2. személyű alakja mellett

Az itt idézendő két adat is az Izsák házasságáról szóló énekben található:

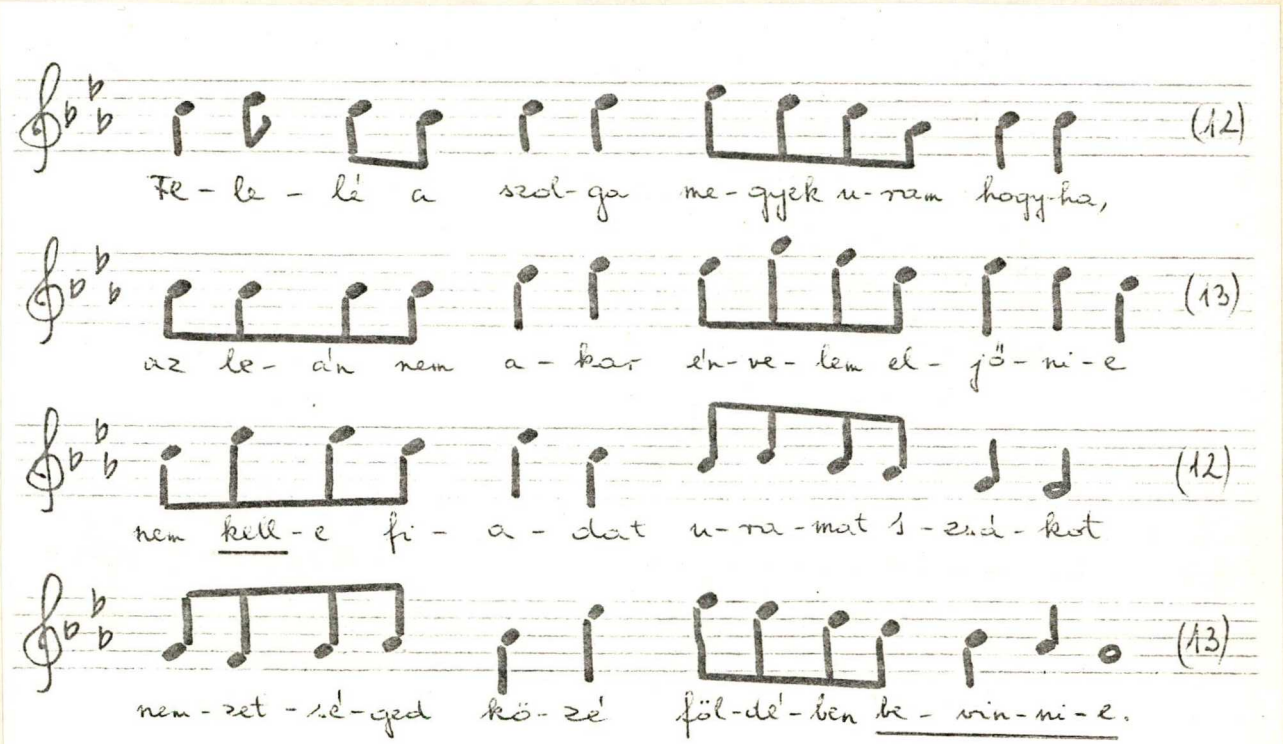

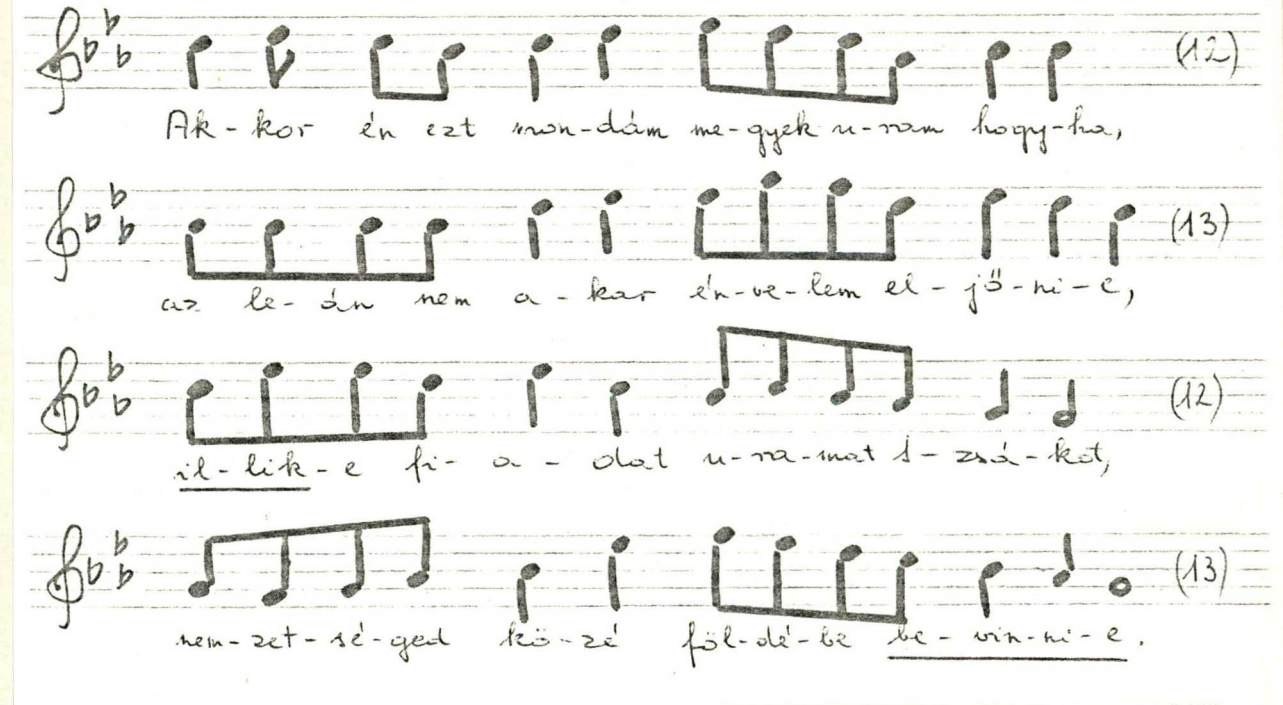

Az első adat szabályos szótagszámú sorban szerepel, és a versszak előző sorával rímel, a második a szabályosnál egy szótagszámmal nagyobb sorban rímkényszer nélkül.

3/ Egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév a kell és illik ige mellett, amikor az igenévvel jelölt cselekvés konkrét személyre nem vonatkoztatható

Az itteni két adat is az Izsák házasságáról szóló énekből való:

(12)
Fe - le - lé a szol - ga me - gyek u - ram hogy - ha,
(13)
az le - án nem a - kar én - ve - lem el - jö - ni - e
(12)
nem kell - e fi - a - dat u - ra - mat 1 - zsá - kat
(13)
nem - zet - sé - ged kö - zé föl - dé - ben be - vin - ni - e.

(12)
Ak - kor én ezt mon - dám me - gyek u - ram hogy - ha,
(13)
az le - án nem a - kar én - ve - lem el - jö - ni - e,
(12)
il - lik - e fi - a - dat u - ra - mat 1 - zsá - kat,
(13)
nem - zet - sé - ged kö - zé föl - dé - be be - vin - ni - e.

Mindkét adat szabályos szótagszámú sorban szerepel, s mindkettő rímel a versszaknak egy másik sorával.

Most már eredeti közegükben, dallammal együtt vizsgálva Batizi András énekeit, felvethetjük a kérdést, miért tér el a Katekizmusban tapasztalt főnévi igenévi használat az énekeskönyvekben tapasztaltaktól. Az eltérő használatú alakoknak az énekeskönyvekbeli helyzete adja meg erre a választ: a rímkényszer, a sor szabályos szótagszámának kialakítására való törekvés volt az az ösztönző erő, amely a hosszabb alakok /egy szótaggal hosszabb alakok!/ felhasználására késztette a szerzőt. Arra azonban fel kell figyelnünk, hogy Batizi András Katekizmusa és énekei a főnévi igenév használati eseteit tekintve -- lényegében -- megegyeznek. Énekeiben is olyan esetekben jelentkezik az egyes szám 3. személyű személyragos igenév, amelyeket a Katekizmusban tapasztaltak lehetővé tesznek, megerősítenek. Batizi András -- úgy tűnik -- az írott nyelvében meglevő alakváltozatokat használta fel énekeiben, használatuk mértékét és -- néhány esetben -- körét is kibővítve.

Ennek kapcsán merül fel most már a kor énekeskönyveit, énekszerzőit érintő kérdés, hogy a kor énekszerzői olyan esetben is felhasználták-e a főnévi igenév Ø személyragos és egyes szám 3. személyű -a/e személyragos alakjainak különböző szótagszámát mint lehetőséget a sor szabályos szótagszámának kialakítására, ha a maguk nyelvjárásában nem

volt meg a személyragos és a ∅ személyragos főnévi igeneveknek a kódexekben, a levelestárban és Batizi nyelvében megfigyelt váltakozása. Mielőtt ezt a kérdést vizsgálnám, meg kell említeni még egy problémát.

Vajon az énekeskönyvekben szereplő összes -nia/nie végződést '-nia, -nie' kiejtéssel kell-e olvasnunk? Hiszen, mint a főnévi igenév e végződéseinek mai használata is mutatja, a XVI. századi még nem kiforrott helyesírási normák között olvasható a végződés -nya-nak és -nye-nek is. Régi nyelvemlékeinkben az "n+i" betűkapcsolat jelölhette az ny hangot is. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy az énekeskönyvekben az "n+i" betűkapcsolat milyen hangot jelöl. Ugyanígy az a kérdés is felvethető, hogy az "n+y" betűkapcsolatot valóban mindig ny hangnak kell-e olvasnunk, nem képzelhető-e el ni olvasata.

Az előbbi szempontból Hoffgreff György énekeskönyve okozza a legkevesebb problémát. Molnár József /A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527--1576 között. Budapest, 1963. 148, 298--99/ szerint Hoffgreff György az énekeskönyvben az ny hang jelölésére használta az "n+y" és az "n+i" betűkapcsolatot is. Az énekeskönyvben az "n+i" betűkapcsolat csak akkor jelölhetne azonban ny hangot, ha például az olvasnia, mennie alakokat "olvasnya", "mennye" kiejtéssel olvasnánk. Az ilyen olvasatnak ellene szól az énekeskönyv egy adata:

"Idgyol tudgya Abimelek Ierobal fia,
az kö falon hogy el veszet egy aszon mia,
öneki sem kellett volna ot fen vinia."
/Hoffgr. e3a/.

Látható, hogy a rím, '-nia' olvasatot követel. Ellene szól még a '-nya, -nye' olvasatnak ilyen nyelvjárási adatok hiánya is. A -nya végződésre vannak adatok, de csak olyan igéken, amelyekben korábbi veláris i léte feltételezhető /innya, sírnya stb./. Ennek viszont nem mond ellent az énekeskönyvnek ez az adata:

"Kezde be mennye Ionas à varosba..." /Hoffgr. Eelb/, mivel az énekeskönyvben a y betű jelölhet i hangot is /Molnár: i. m. 296. l./.

Az előbbiek tehát valószínűvé teszik a -nia, -nie végződés '-nia, -nie' olvasatát, de legalábbis megkérdőjelezik a '-nya, -nye' olvasatot. /Ebben a példában: "... es à szent Ilyesnec ennijinnya oda..." /Hoffgr. g4b/ megengedhető az 'innya' olvasat is, azért is, mert ezt nyelvjárási adatok is alátámasztják. E példa azonban csak egyszeri előfordulásként áll szemben a többivel./ Egyébként a '-nya, -nye olvasat tetemesen megnövelné a hibás -- a szabálynak meg nem felelő -- szótagszámú sorok számát.

A többi énekeskönyv helyesírási gyakorlata annyi egymásnak ellentmondó adatot tartalmaz, hogy ott minden felmerülő problematikus esetet egyedileg kell elbírálni.

3. A vizsgált jelenség Tinódi Sebestyén műveiben

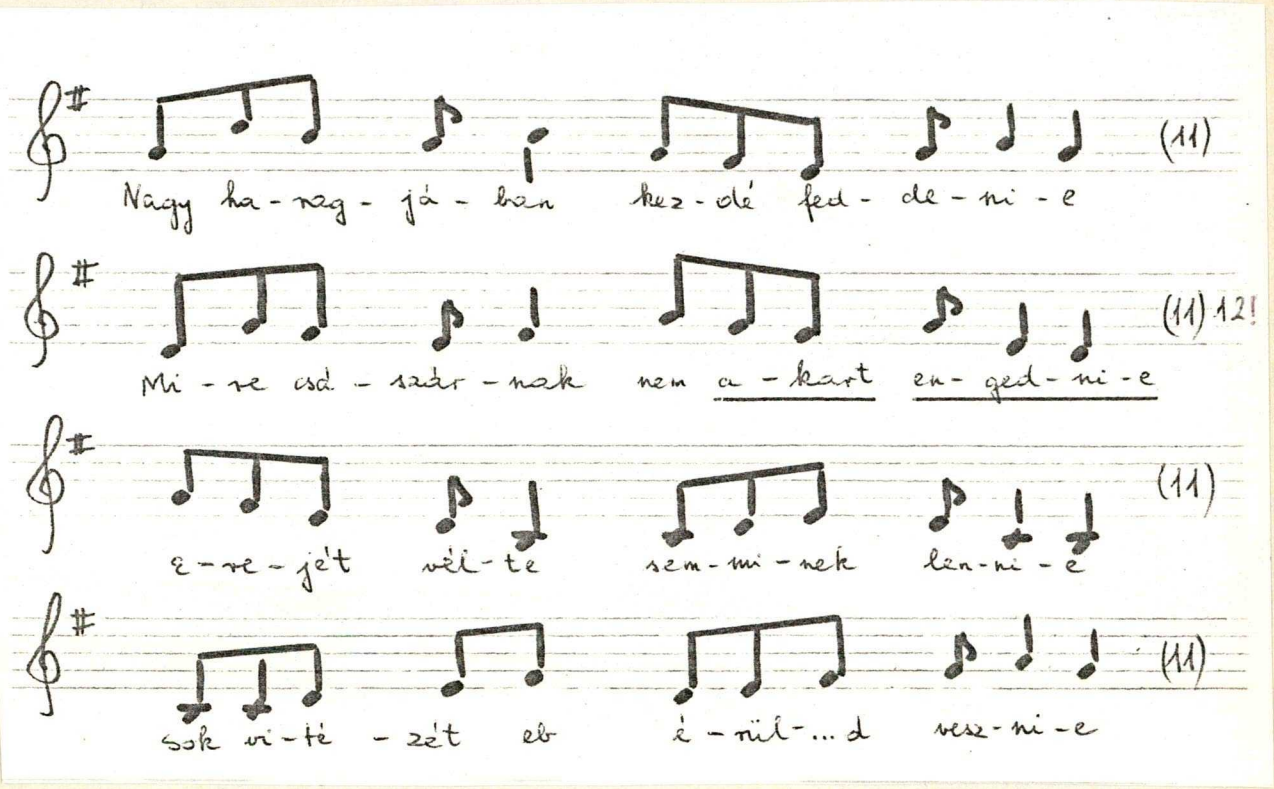
A Tinódi műveiről készített táblázat /lásd a függelékben a 197. l.-on/ elárulja, hogy csak tárgyi és határozói szerepű főnévi igeneveken használja az egyes szám 3. személyű -a/e személyragot. Ahogy az eddig elemzett nyelvemlékekben megfigyelhettük, leggyakoribb az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek használata tárgyi szerepkörben az akar és a kezd igék mellett. Ez Tinódi Cronicájában is így van. Feltűnő, hogy milyen nagy mind az egyes szám 3. személyű, mind a többes szám 3. személyű igék melletti Ø személyragos ellenpéldák száma. Vizsgáljuk meg, milyen helyzetben fordulnak elő az egyes szám 3. személyű személyragos alakok!

Az akar ige mellett:

az ige egyes szám 3. személyű alakja mellett:

"Nagy haragiaban kezde feddenie
Mire Chaszarnac nem akart engednie
Ereiét velte semminec lennie
Soc vitezét eb érül..d [?] vesznie"
/TinCr. K4a/.

Az adat Tinódi Temesvár elveszéséről szóló énekéből való. Az ének szabályos sorszótagszáma: 11.11.11.11 /546/. Dallama:
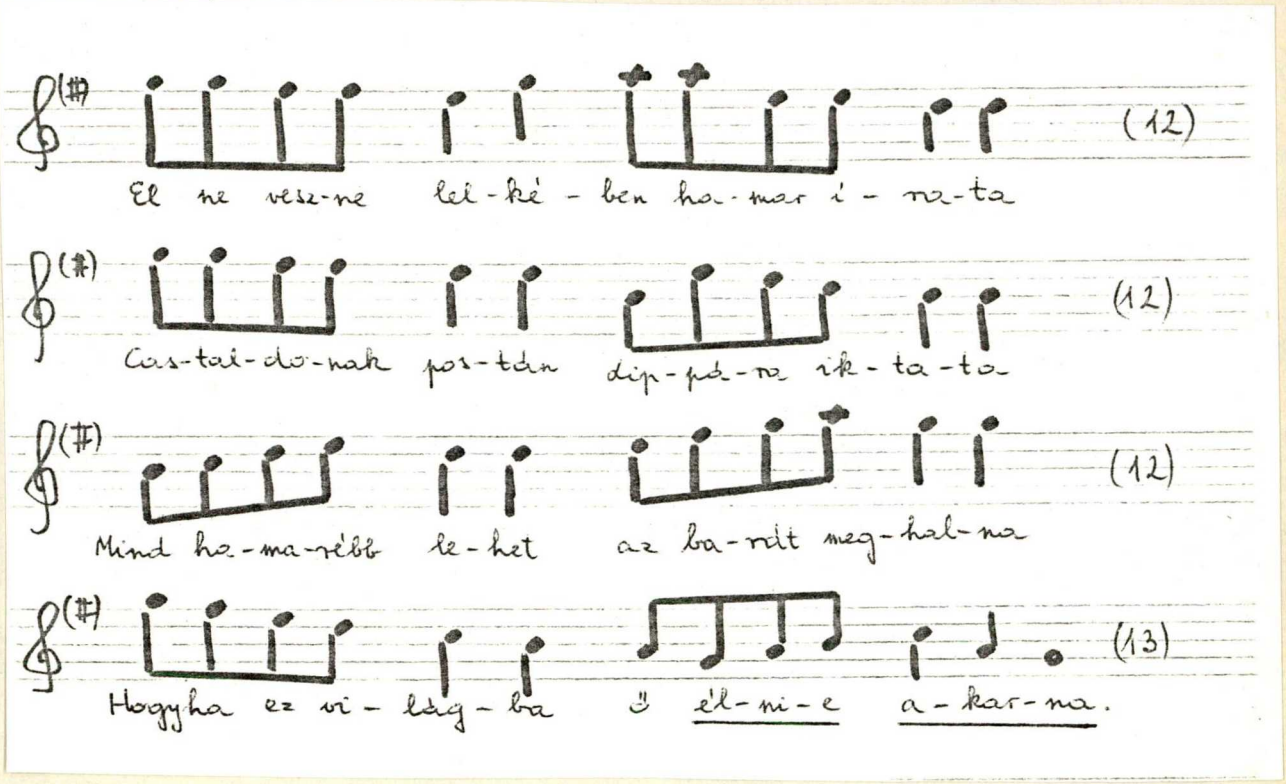

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./;

"El ne veszne lelkeben hamar irata
Castaldonac postan Lippara iktata
Mind hamaréb lehet az Barat meg halna
Hogy ha ez vilagba ö elnije akarna."

/TinCr. Gla/.

Ez az adat Tinódi Erdélyi história című énekéből való. A sorok szabályos szótagszámai: 12.12.12.13. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 460. l./.

Mindkét egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév szabályos szótagszámú sorban szerepel, az első rímkényszerben.

A kezd ige mellett:

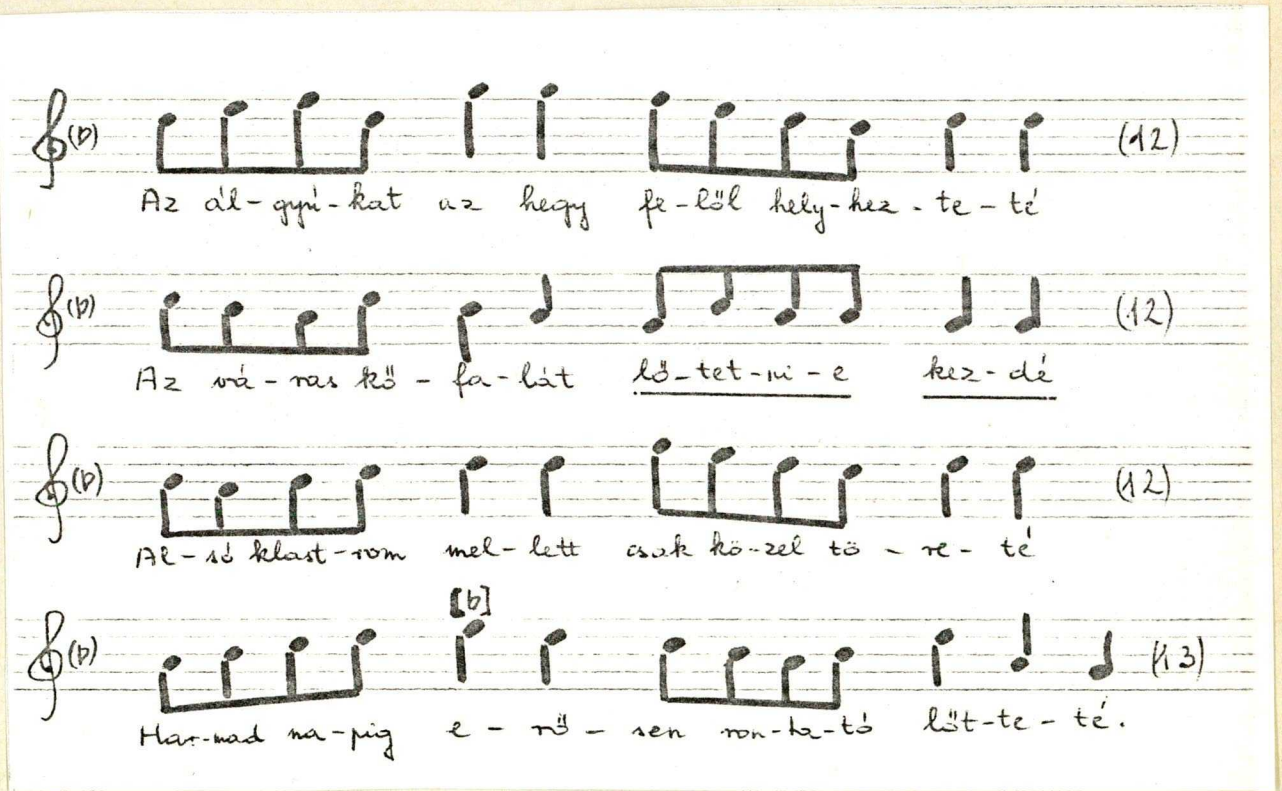
az ige egyes szám 3. személyű alakja mellett:

"Az algyukat az hegy felől helyheztete
Az varas kőfalat lötetnije kezde
Also Clastrom mellet chac közel töreté
Harmad napig erössen rontata lütteté."

/TinCr. E4b/.

Az adat Tinódi Erdélyi história című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 12.12.12.13.

Dallama:

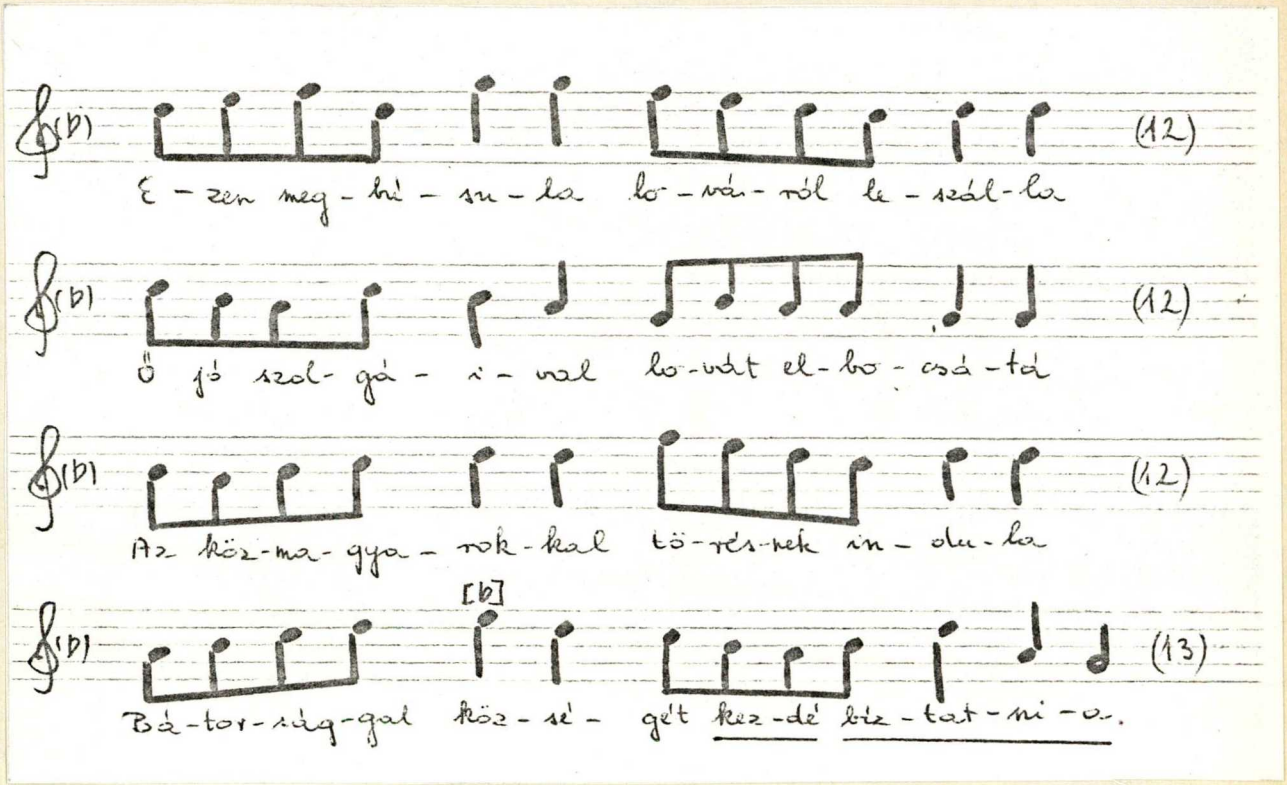

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./;

"Ezen meg busula louarol leszalla
Ö io szolgaiual louat elbochata
Az köz magyarockal töresnec indula
Batorsaggal kossegót kezde bisztatnia."

/TinCr. Fla/.

Az adat Tinódi Erdélyi história című énekéből való. Szabályos sorszótagszáma és dallama megegyezik az előző adatéval:

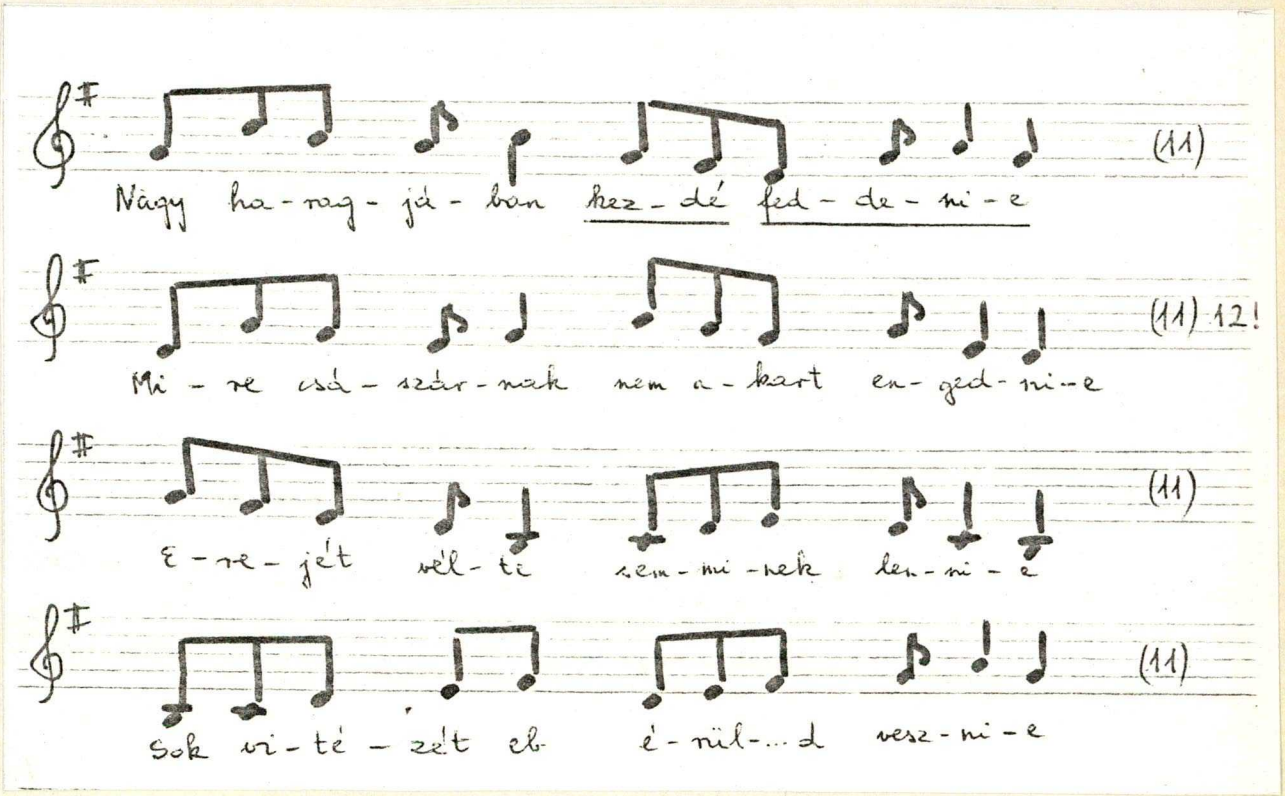

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./;

"Nagy haragiaban kezde feddenie
Mire Chaszarnac nem akart engednie
Ereiét velte semminec lennie
Sok vitezét eb érül.. d vesznie."

/Hoffgr. K4a/.

Ez az adat szintén Tinódi Erdélyi história című énekében fordul elő. Az ének szabályos sorszótagszáma: 11,11.11.11 /546/.

Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./.

Megfigyelhető, hogy mind a négy versszornak a végén egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév áll. Az első sorban a kezd ige mellett, a másodikban az akar ige mellett, a harmadikban a vél ige mellett, a negyedikben pedig elrejtve szintén a vél ige van: [vélte] sok vitézét ... vesznie. Az utolsó sor eb érül...d alakulata a fakszimile kiadás alapján nem egészíthető ki megnyugtatóan, csak annyi látszik biztosnak, hogy az l és d között magánhangzó áll, feltehetőleg é. Mindegyik sorvégi főnévi igenév rímkényszerben van. Ami különösen érdekes, az az, hogy a versszak második sorában levő főnévi igenév annak ellenére egyes szám 3. személyű személyragos, hogy a sor szótagszáma

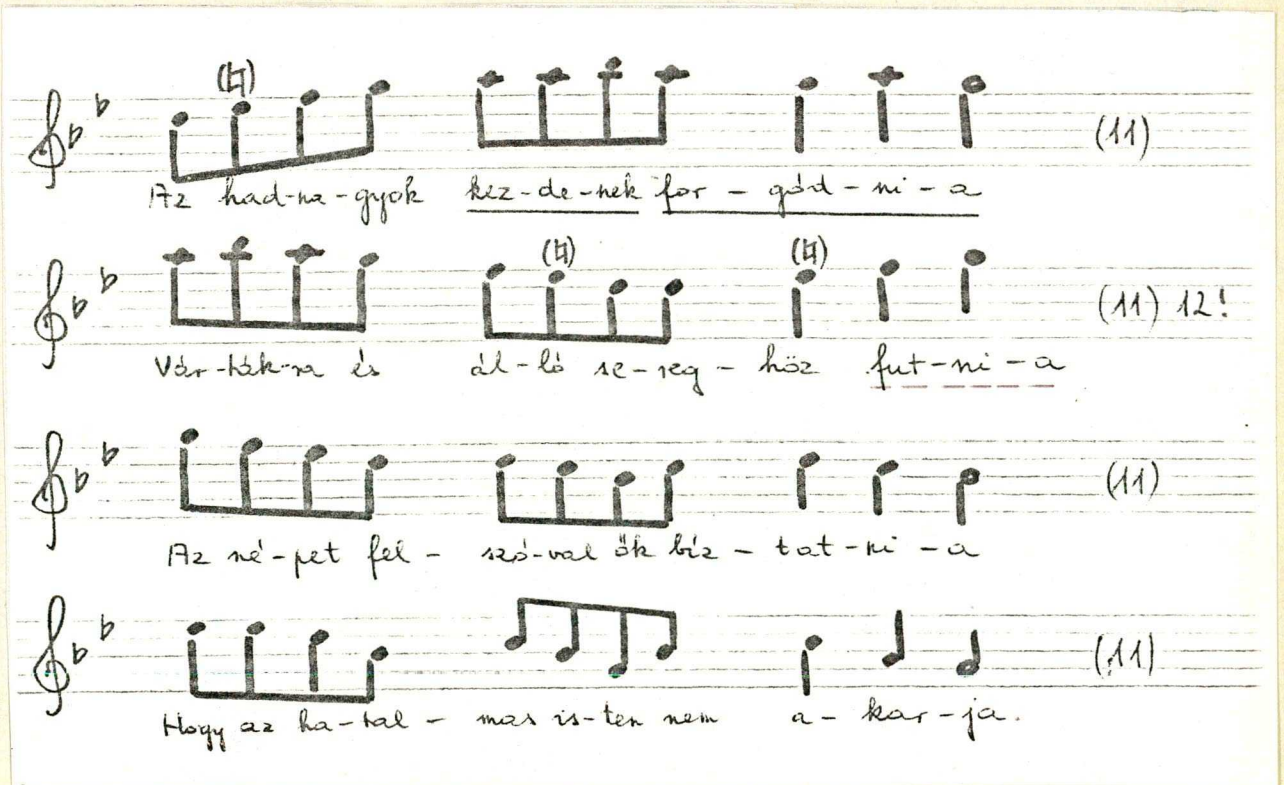
ezáltal a szabályossal szemben eggyel megnövekszik. /Feltehetőleg az ilyen esetekben a legkedvezőbb a lehetőség arra, hogy a rímkényszer miatt az író beszélt nyelvében meg nem levő jelenség is megjelenjen az énekelt szövegben, hiszen nem biztos, hogy mindegyik ige mellett -- beszélt nyelvében is -- az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet használta./

Az ige többes szám 3. személyű alakja mellett:

"Az hadnagyoc kezdenek forgodnia
vártákra es allo sereghöz futnia
Az nepet fel szoual öc biztatnia
Hogy az hatalmas Isten nem akaria."

/TinCr. R3a/.

Ezeket az adatokat Tinódi Eger históriája című énekében találjuk. A szabályos sorszótagszám: 11.11.11.11. Dallama:

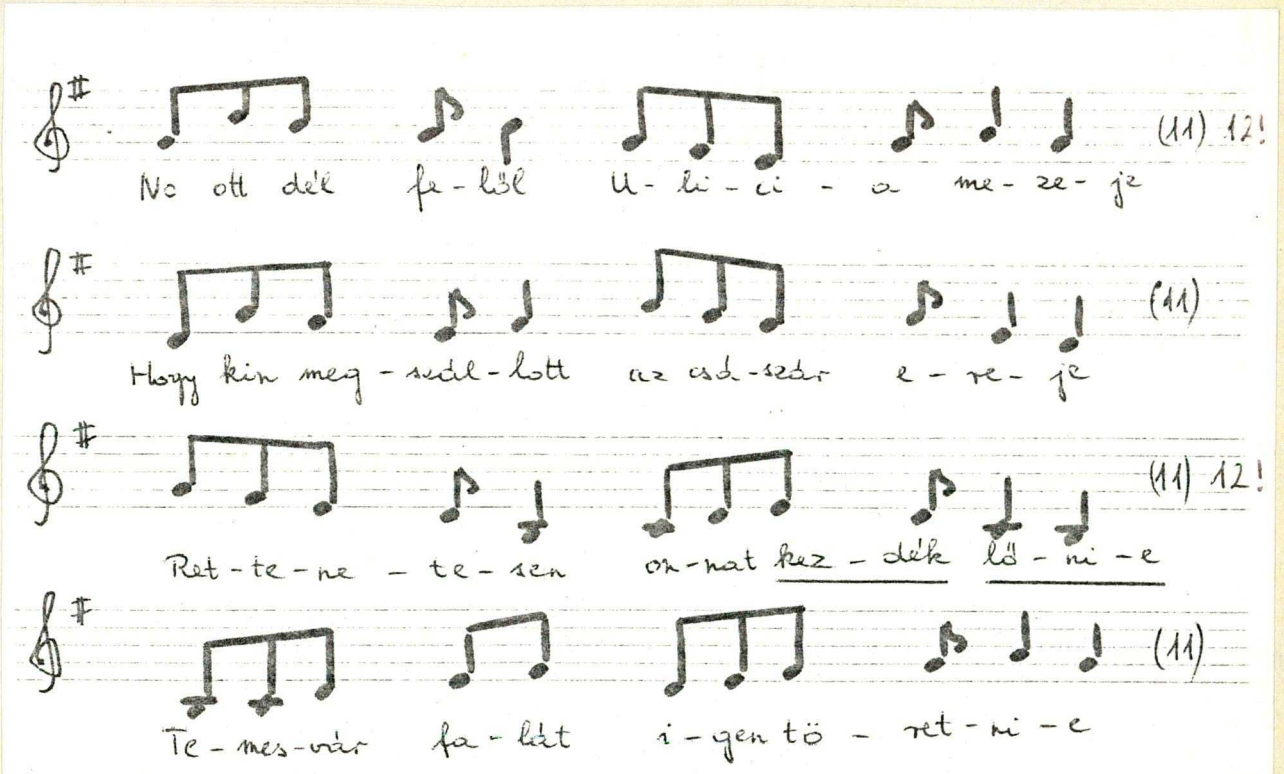

/Csomasz Tóth: i. m. 463. l./.

Ezeknek az adatoknak az a jellemzője és érdekessége, hogy az első három sorban szereplő egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek mind ugyanazon ige /kezd/ mellett állnak. Itt is mindegyik főnévi igenév rímkényszerben áll, az egyik /a második/ itt is olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma a szabályosnál eggyel nagyobb.

"No ot défelöl Vlicia mezeye
Hogy kijn meg szallot az Chaszar ereie
Rettenetessen annat kezdéc lönie
Temes vár falaé [?] igen töretnie."

/TinCr. Klb/.

Ezek az adatok Tinódinak a Temesvár elveszéséről szóló énekéből valók. A szabályos sorszótagszám: 11.11.11.11. /546/. Dallama:

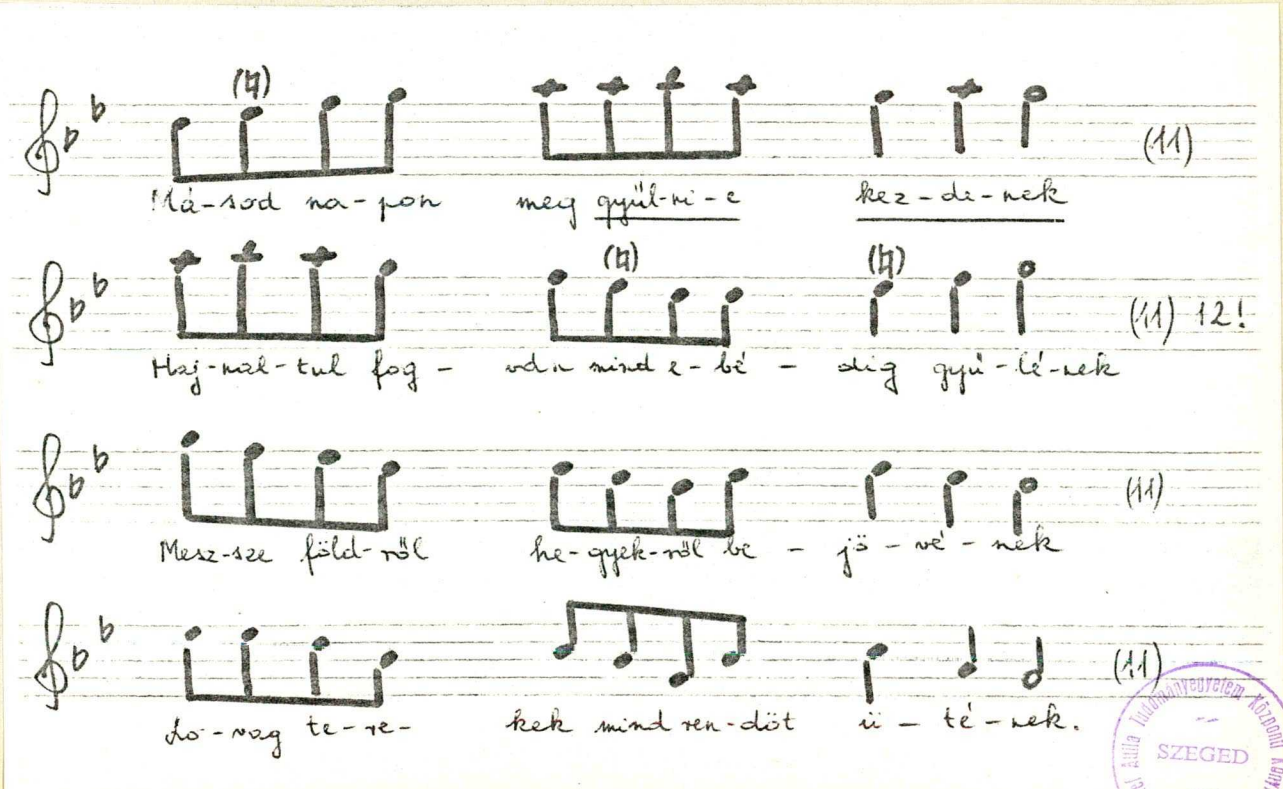

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./.

A két sorvégen álló egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév itt is ugyanannak az igének /kezd/ a függvénye, s a harmadik sorban álló hosszabb alakú főnévi igenév itt is -- a rímkényszernek engedelmeskedve -- annak ellenére került a sorba, hogy ezzel a sor szótagszáma a szabályosnál eggyel nagyobb. A negedik sorban álló falé alak csak sajtóhiba lehet, s inkább -- a szövegkörnyezet is erre utal -- "falát"-nak kell olvasni.

"Masod napon meg gyülnie kezdenec
Haynaltul foguan mind ebedig gyülenec
Messze földröl hegyekröl be iöuénec
Louag terekec mind rendöt ütenec."

/TinCr. T2a/.

Ez az adat szintén Eger históriája című énekéből való. A szabályos sorszótagszám: 11.11.11.11. Az ének dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 463.1./.

MSZMP Hódmezővásárhely Városi Könyvtára SZEGED

A kezd ige melletti egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevekről megállapítható, hogy három kivételével mind szabályos szótagszámú sorban szerepel /e három is a rímkényszer miatt egyes szám 3. személyű személyragos/, és csak két adatunk olyan, amely a sor belsejében található, tehát nem hat rá rímkényszer.

Tinódinak előbb bemutatott adatai arról tanúskodnak, hogy az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igeneveket az akar és kezd igék mellett a költői szöveg sajátosságainak engedelmeskedve használta fel. Ennek az a három adat sem mond ellent, amelyek a sor szótagszámát növelő helyzetben vannak /vö. az 51., 56. l.-on és az 57. l.-on idézett adatokkal, hiszen itt éppen a rímkényszer miatt használta fel ezeket az alakokat. Az akar és a kezd ige melletti váltakozás, a Ø személyragos és az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév váltakozása a sor szabályos szótagszámának kialakítását szolgálja.

Vizsgáljunk meg még néhány, a maitól eltérő használatú egyes szám 3. személyű személyragos igenevet Tinódi műveiben!

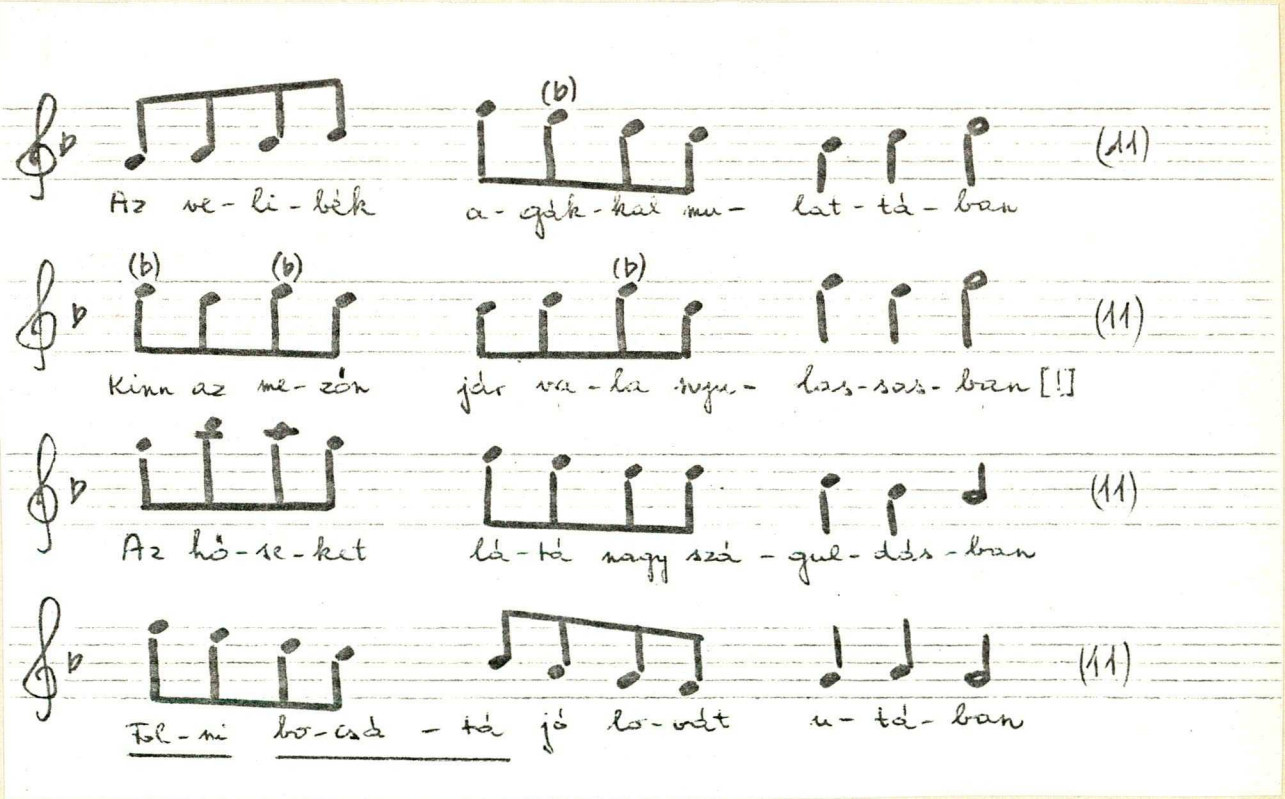
Az itt következő példákkal már arra a kérdésre próbálok választ keresni, hogy milyen mértékben tudunk Tinódi beszélt nyelvére költői műveiből visszakövetkeztetni, illetve arra, hogy megvolt-e valójában Tinódi beszélt nyelvében a főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakjának a maitól eltérő használata. /Batizinál azt állapítottuk meg, hogy

költői nyelvében is a beszélt nyelvében meglevő váltakozásokat használta fel, néhány esetben a változatok használati körét kibővítve./

"Az velibec Agakkal mulattaban
Kin az mezön iar vala nyulassasban [!]
Az höseket lata nagy szaguldasban
Folni bochyata io louat vtaban."

/TinCr. pla/.

Ez az adat Tinódi Varkucs Tamács című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 11.11.11.11. Dallama:
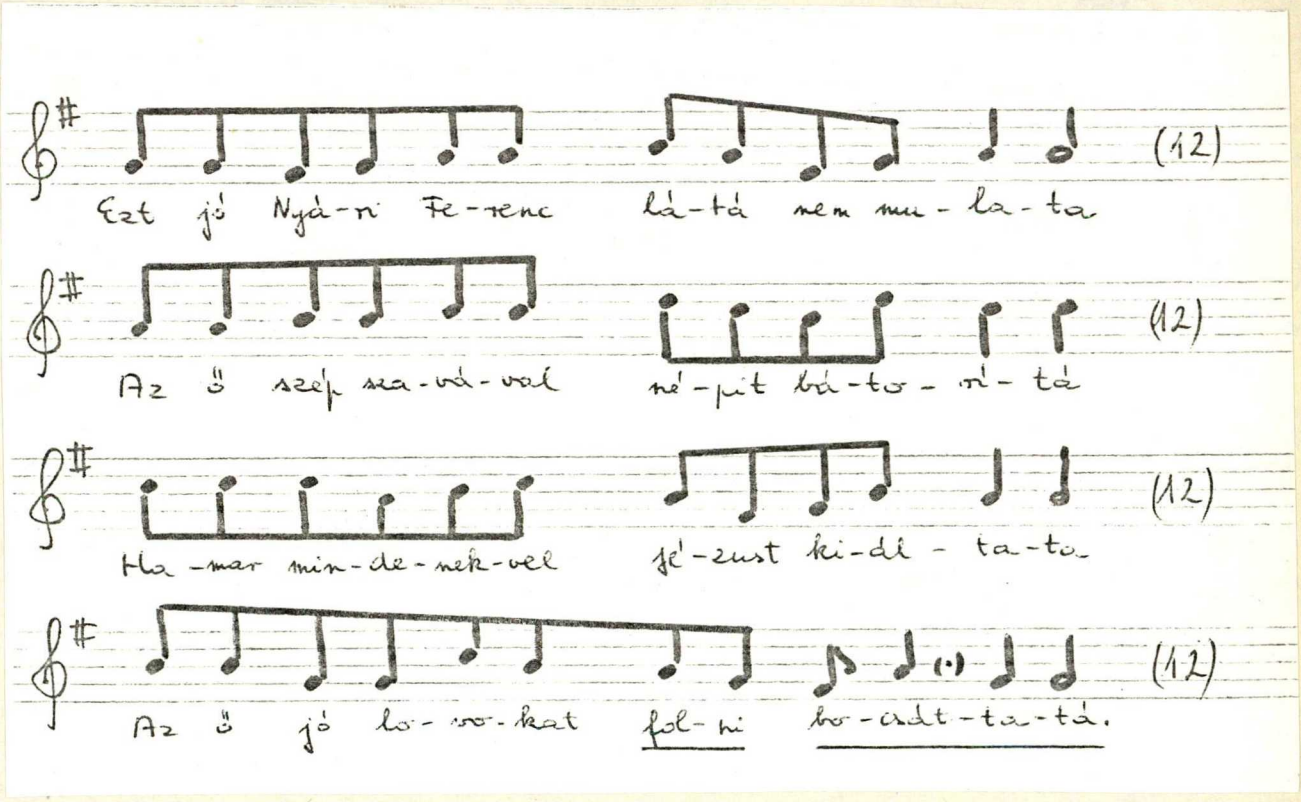

/Csomasz Tóth: i. m. 449. l./;

"Ezt io Nyari Ferencz lata nem mulata
Az ö szep szauual nepijt batorita
Hamar mindenekuel Iesust kialtata
Az ö io louokat folni bochyattata."

/TinCr. n4b/.

Ez az adat Tinódi egy másik énekében szerepel, a Szalkai mezőn való viadalról címűben. A sorok szabályos szótagszáma: 12.12.12.12. Dallama:

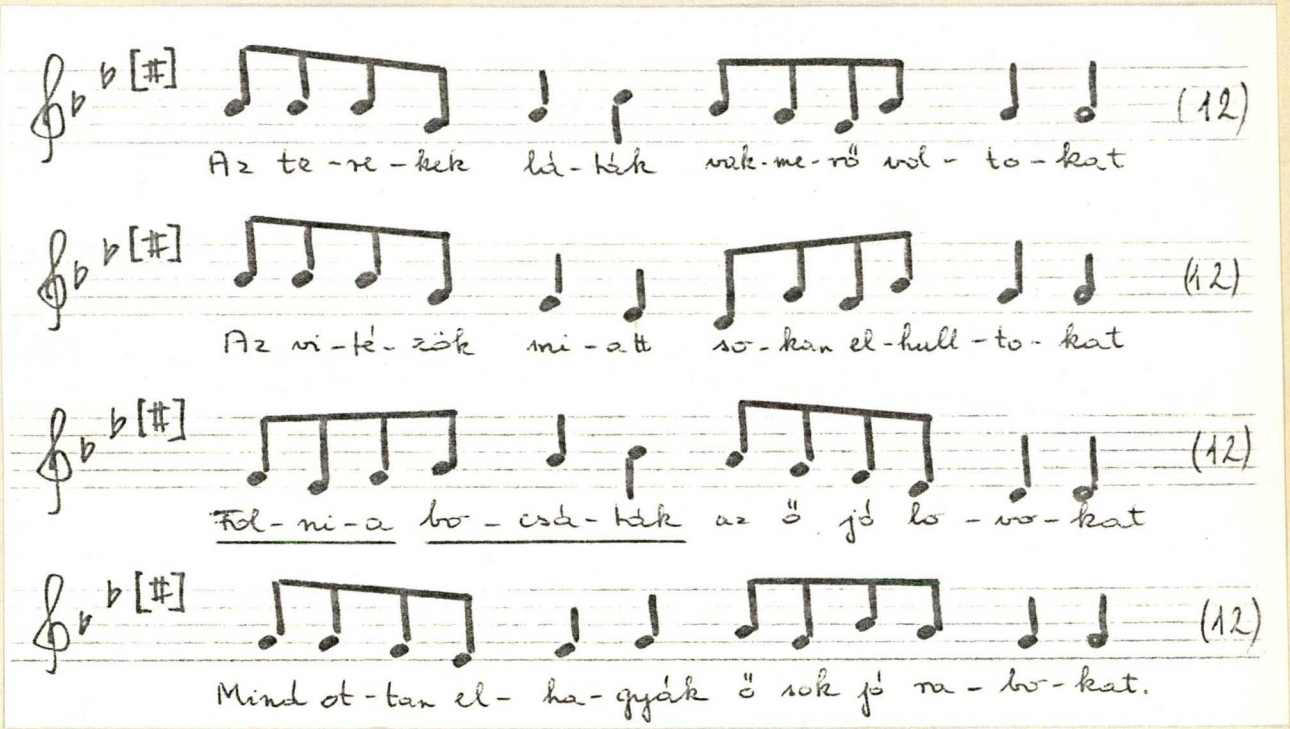

/Csomasz Tóth: i. m. 447. l./:

"Az Terekec latac vakmerö voltokat
Az vitezöc miat sokan el hultokat
Folnya bochyatac az ö io louokat
Mind ottan el hagyac ö soc io rabokat."

/TinCr. m4a/.

Ez az adat Tinódi egy harmadik énekében, a Verbőci Imrének Kászon hadával kozári mezőn viadalja címűben szerepel. A sorok szabályos szótagszáma: 12.12.12.12. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 446—447. l./.

Mivel a folni ~ folnia bocsát szókapcsolat Tinódi három különböző énekében fordul elő szinte azonos szövegkörnyezetben, okkal gyanakodhatunk arra, hogy itt egy a kor nyelvében meggyökeresedett szókapcsolatról van szó. A szókapcsolat igei tagja változtatható volt: bocsát ~ bocsáttat, és miv Tinódi avval a 11 szótagú sorral szemben, amelyben a folni bocsát található, a 12 szótagú sorban a folni bocsáttat szókapcsolatot használja, bár egy másik sorban, amely szintén 12 szótagú, folnia bocsát szókapcsolat található, úgy

tűnik, hogy Tinódi beszélt nyelvében inkább a személyragtalan alak volt a gyakoribb, legalábbis ezt a szókapcsolatot tekintve. Ha azonban az akar és a kezd ige melletti egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevek vizsgálatának eredményeit az előbbi szókapcsolat esetében tapasztaltakkal összevetjük, akkor egy óvatos célzást tehetünk arra, hogy Tinódi beszélt nyelvében megvolt mindkét alak, s váltakozásukat a költői szövegben a sor szabályos szótagszámának kialakításában tudatosan felhasználta. Mivel a XVI. századi énekeskönyvekben szereplő énekszerzők közül alig egynéhánynak maradt fenn nyomtatott prózai műve, így a Batizinál lehetséges prózai és költői szöveg összehasonlítása náluk nem alkalmazható, a Tinódinál előbb bemutatott módszer talán náluk is alkalmat adna arra, hogy a verses szövegből óvatos következtetést vonjunk le az adott énekszerző beszélt nyelvére, s talán avval kapcsolatban is, hogy az adott alakváltozat kizárólag a sor szótagszámának kitöltésére került-e a sorba /annak ellenére, hogy maga az író ezt nem használta/, vagy az író beszélt nyelvében egyébként is megvolt, s az adott alakváltozat bekerülése a sorba a különböző szótagszámú változatok váltakozásából adódó lehetőség tudatos felhasználása-e.

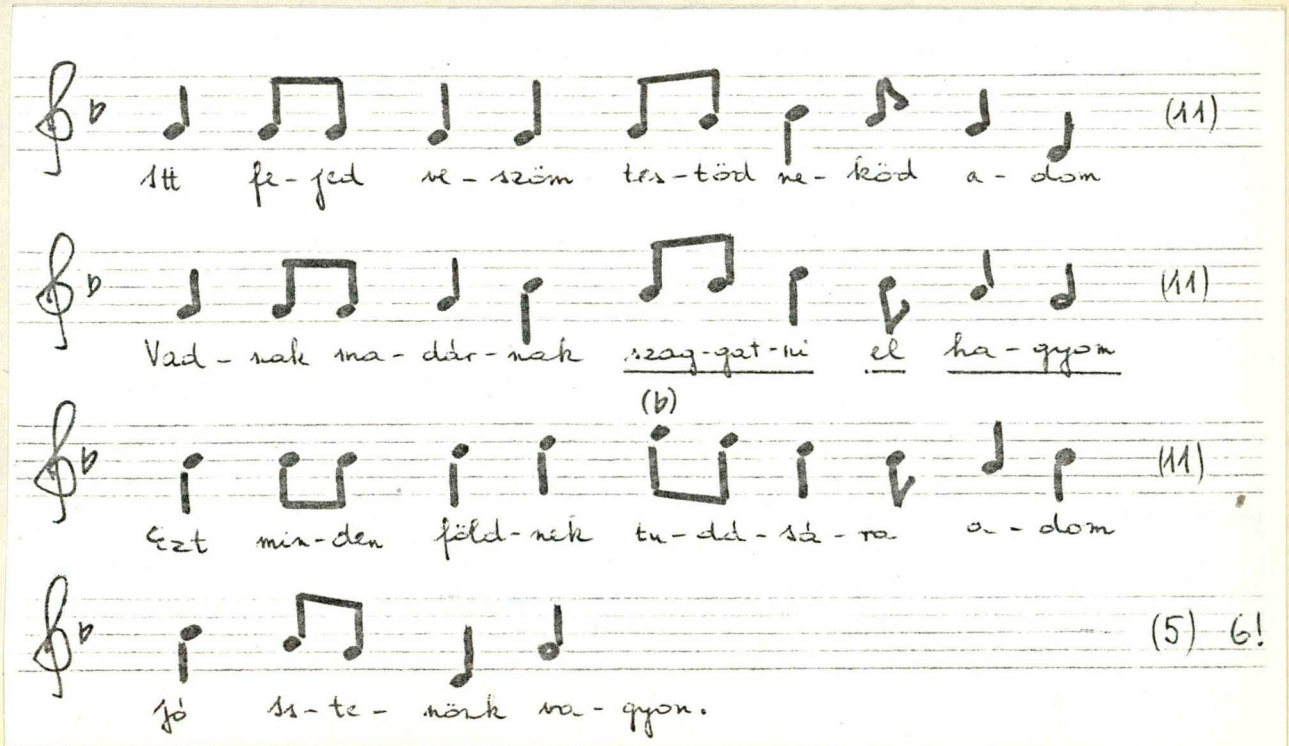
Azt egyébként, hogy Tinódi nyelvében megvolt -- ha kis mértékben is -- az egyes szám 3. személyű funkciótlan személyragos főnévi igenév, s ez a sor szabályos szótagszámának kialakításánál reflektorfénybe került, s hogy a Ø személy-

ragos meg az egyes szám 3. személyű -a/e személyragos főnévi igenevek egymásnak egyenértékű változatai, még két példával igazolhatjuk:

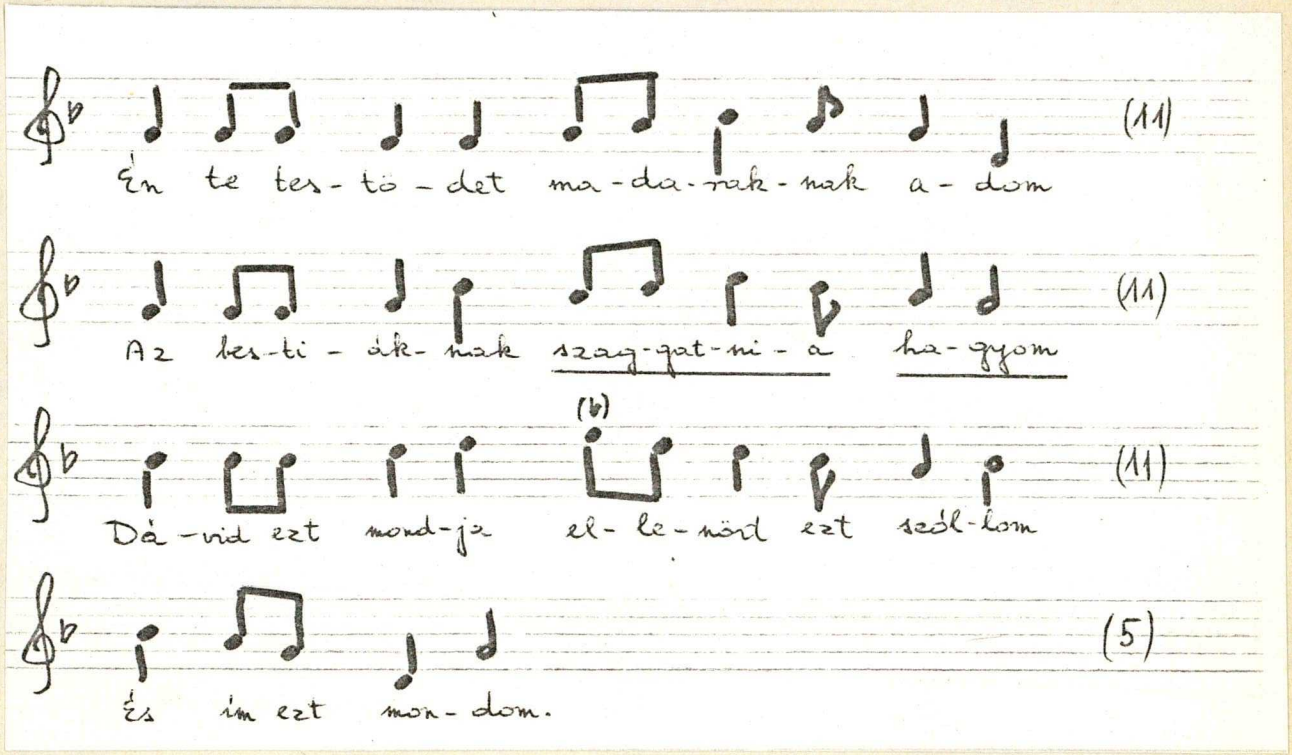
1/ "It feied veszöm testöd neköd adom
Vadnac madarnac szaggatni el hagyom
Eszt minden földnec tudasara adom
Io Istenönc vagyon."
/TinCr. f2b/;

"En te testödet madaraknac adom
Az Bestiaknac szaggatnija hagyom
Dauid eszt mongya ellenöd eszt szollom
Es imeszt mondom."
/TinCr. f2a/.

Mindkét adat ugyanabból az énekből való. Címe: Dávid király mintaz nagy Góliáttal megvítt. A sorok szabályos szótagszáma: 11.11.11.5. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 450. l./:

/uo./.

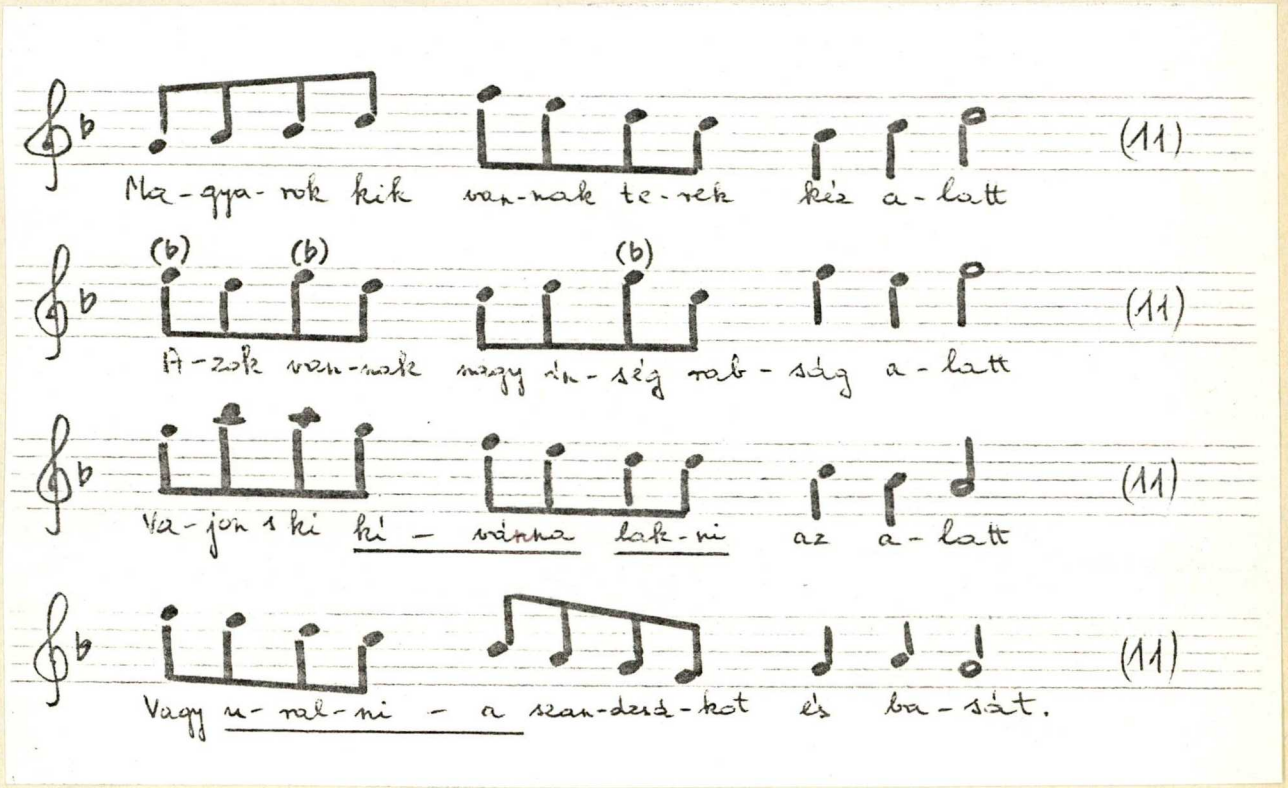
Mindkét adat hasonló szövegkörnyezetben, azonos ige mellett áll egyszer Ø személyragos, másszor egyes szám 3. személyű -a/e személyragos formában.

2/

"Magyaroc kic vannac terec kez alat
Azoc vannac nagy inseg rabsag alat
Valyons ki kivanna lakni az alat
Vagy vralnia szanchyakot es basat."

/TinCr. p2b/.

Ez az adat Tinódi Varkucs Tamás című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 11.11.11.11. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 449. l./.

Jól érzékelhető, hogy a kíván ige mellett az egyik sorban a főnévi igenév rövidebb, a másikban hosszabb alakja áll.

4. A vizsgált jelenség Biai Gáspár: Dávid királyról és Bethzabea Uriasnak feleségéről való história c. énekében

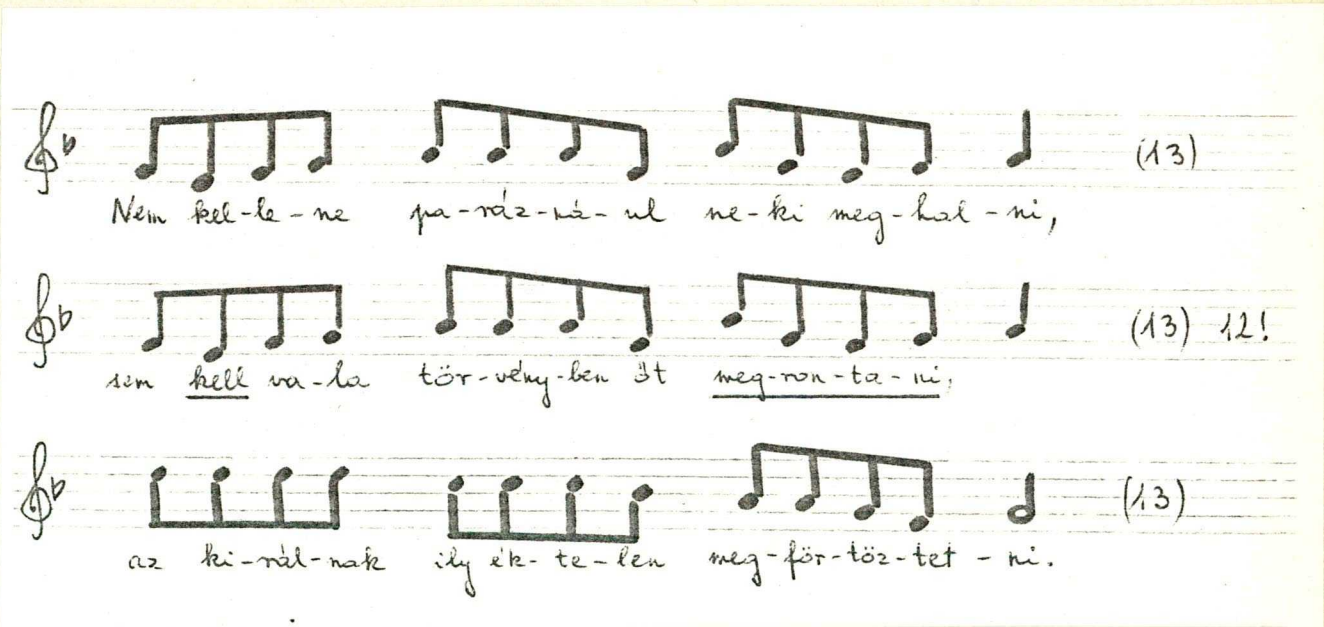
Biai Gáspár énekében mindhárom szerepkörben találunk főnévi igenevet, de a tárgyi és a határozói szerepkörben csak Ø személyragost, alanyi szerepkörben pedig csak a kell ige mellett találunk az igenévi cselekvést konkrét személyre vonatkoztató személyragot a főnévi igenéven. Ha

figyelembe vesszük még azt a tényt is, hogy a Ø személyragos igenevek közül három olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma eggyel kevesebb a szabályosnál, felvethetjük a kérdést, vajon mi az oka, hogy ezekben az esetekben Biai a kor nyelvében meglévő váltakozást nem használja fel a szabályos sorszótagszám kialakításában.

Vegyük sorra az említett adatokat:
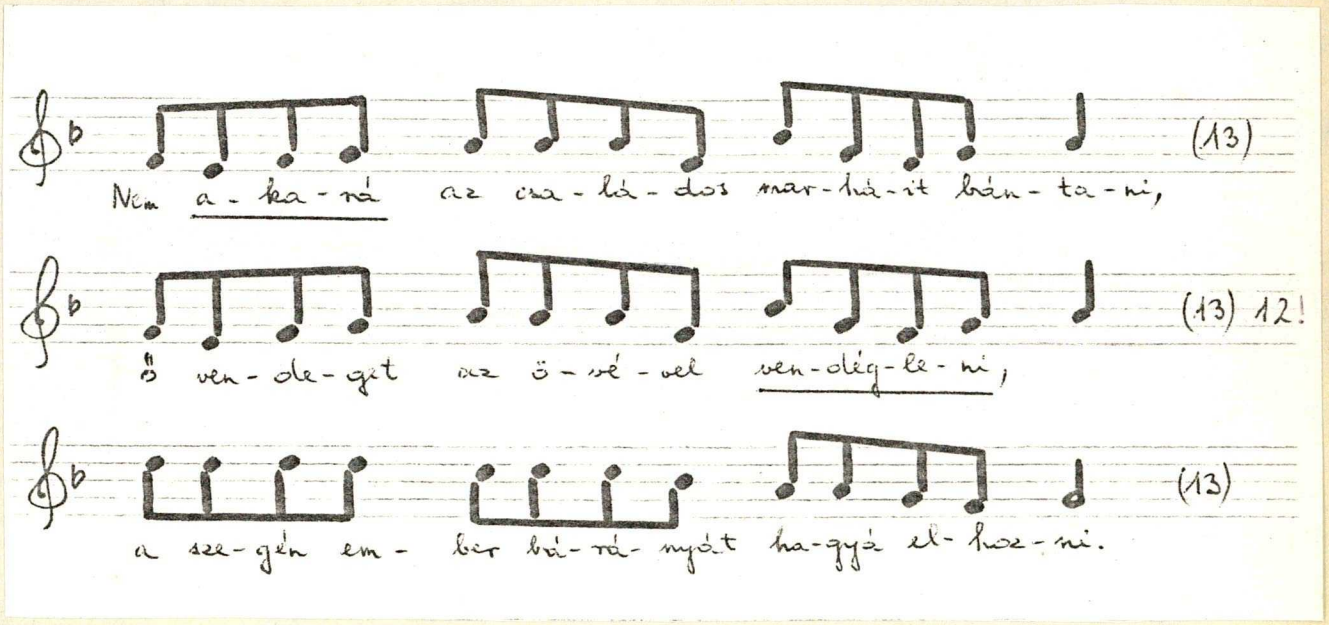
"Nem kellene paraznaul neki meg halni,
sem kel vala töruenyben öt meg rontani,
az kiralnac illy ektelem meg förtösztetni."
/Hoffgr. d4a/.

Az ének szabályos sorszótagszáma: 13.13.13. Dallama:

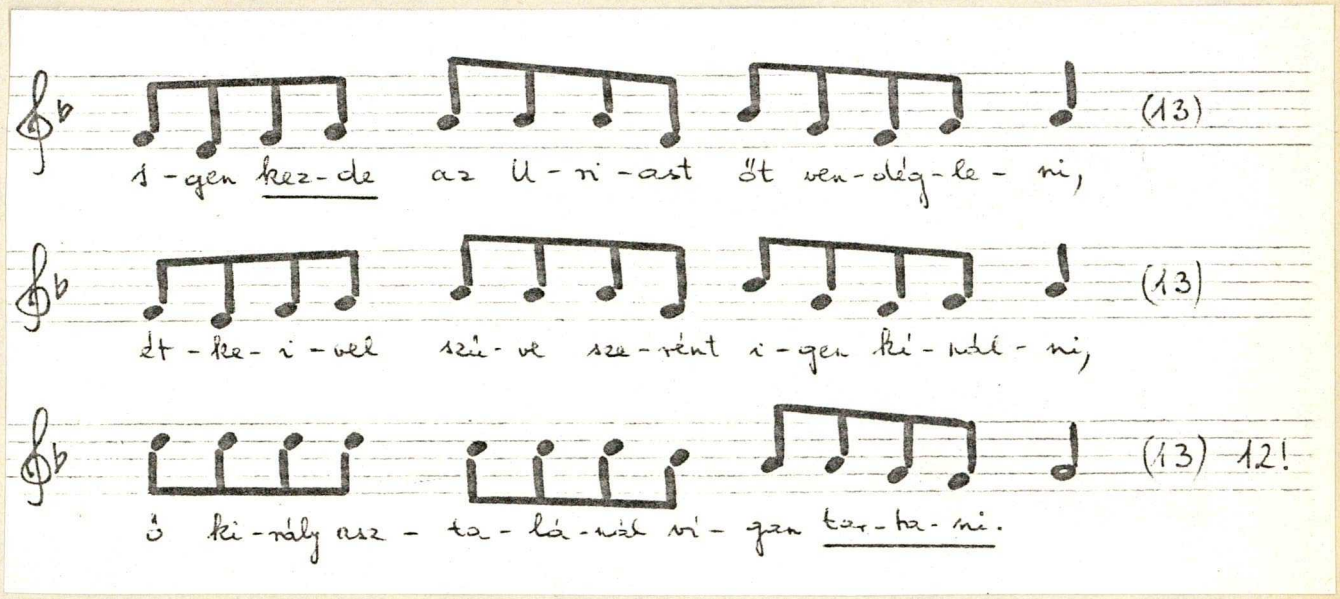

/Csomasz Tóth: i. m. 428. l./;

"Nem akara az ehyalados marhaijat bantani,
ö vendeget az öuéuel vendegleni,
à szegen ember baranyat hagya el hozni."
/Hoffgr. e4a/

/uo./;

"Igen kezde az Vriast öt vendegleni,
étkeijuel szüue szerent igẽ kinalni,
ö kiraly asztalanal vigan tartani."
/Hoffgr. d4b/

/uo./.

Az alanyi szerepű főnévi igenévnél érthető, hogy Biai a rím miatt is az igenév Ø személyragos alakját használja. Azt, hogy az alanyi szerepű főnévi igenéven a konkrét személyre vonatkoztató személyragokat használja, azt az ének adatait bemutató táblázat is mutatja /lásd a dolgozat függelékében a 175. l.-on/. Itt most csak a kell ige mellett álló egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenévre idézek példát:

"Idgyol tudgya Abimelek Ierobal fia,
az kö falon hogy el veszet egy aszon mia,
Öneki sem kellet volna ott fen vinia."

/Hoffgr. e3a/.

A személyragos főnévi igenév használatát itt a rímelésre való törekvés támogatja.

Más a helyzet az akar és a kezd melletti Ø személyragos főnévi igenevek esetében. A feldolgozott nyelvemlékek tanúsága szerint az akar és a kezd igék mellett gyakori az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév használata. Az a tény, hogy Biai akkor sem használja az akar és kezd igék mellett az egyes szám 3. személyű személyragos alakot, amikor ezt egyébként a szótagszám indokolná, és az a körülmény, hogy énekében nem találunk egyéb ige mellett álló tárgyi és határozói szerepkörben használt egyes szám 3. személyű személyragos igenevet /Ø személyragos igen!/, arra enged következtetni, hogy beszélt nyelvében, nyelvjárásában nem volt meg az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenévnek a nyelvemlékekben, Batizinál, Tinódinál és a kor többi énekszerzőjénél megfigyelt, a maitól eltérő használata. Ennek az alanyi szerepkörben már idézett kell ige mellett álló egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév sem mond ellent, mert az alanyi szerepkörű főnévi igenéven a megfelelő számú és személyű személyrag megjelenése a főnévi igenévvel jelölt cselekvés konkrét személyre vonatkoztatását segíti elő. Az a tény viszont, hogy az egyes szám 3. személyű -a/e személyrag az idézett példában a neki személyes névmás mellett, vavval együtt jelenik meg, még nem feltétlenül utal arra, hogy a tárgyi és a határozói szerepkörben is elterjedt lenne az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév használata. A főnévi igenév hosszabb alakján[ak] erősen elterjedt voltára olyan adatokból

következtethetnénk, ahol a kell ige mellett álló főnévi igeneveken annak ellenére is az -a/e személyrag szerepelne, hogy mellettük nem egyes szám 3. személyű személyes névmás szerepel /pl. nekem el kell mennie/. Ilyen adatot azonban egyetlen feldolgozott nyelvemlékben sem találtam. Úgy tűnik, hogy az alanyi szerepkörben a maitól eltérő használat is visszavezethető végső soron az egyes szám 3. személyre. Például a "mely igen jó szűz máriának szolgálnia" típusú mondatokba is beleérthető az "ember" szó, amelyre a főnévi igenévvel jelölt cselekvés vonatkoztatható. Az itt elmondottak tehát arra utalnak, hogy a főnévi igenév hosszabb alakjának használata -- mint ezt az eddigi példák is mutatták -- a tárgyi és határozói főnévi igenévi szerepkörben ragadható meg igazán. /Ebben az esetben azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a két -l sorszótagszámi adat a rímkényszer hatására is maradhatott ∅ személyragos./ Abból a célból, hogy a Biainál felmerült kérdésekre biztosabb választ kapjunk, vizsgáljuk meg a kor többi énekszerzőjének olyan adatait is, ahol annak ellenére szerepel ∅ személyragos főnévi igenév, hogy a sor szótagszáma eggyel kevesebb a szabályosnál, és olyan adatait is, ahol annak ellenére szerepel az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév, hogy a sor szótagszáma eggyel több a szabályosnál.

5. A vizsgált jelenség a kor egyéb szerzőinél

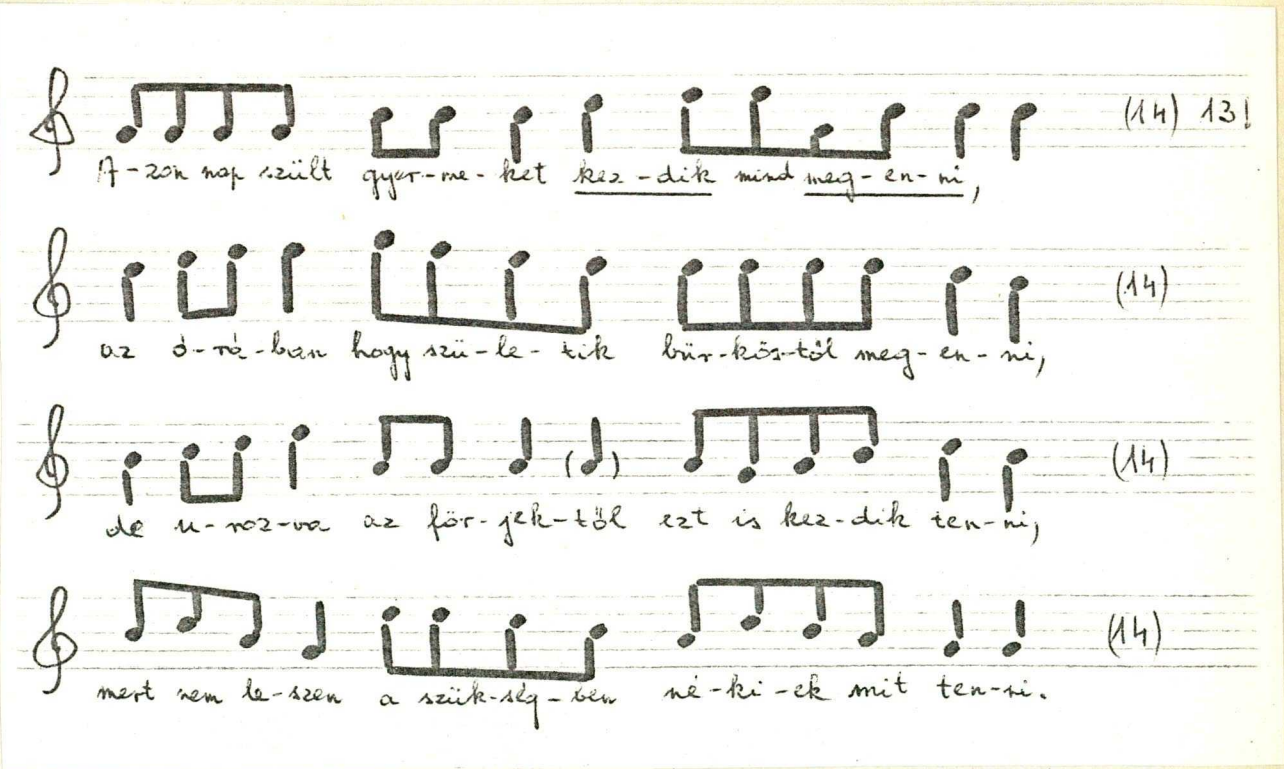
a/ A sor szótagszáma eggyel kevesebb a szabályosnál

Szkhárosi Horváth András

"Azon nap szült gyermeket kezdic mind meg enni,
az oraban hogy születic bürkostöl [!] meg enni,
de vrozua az föryektöl esztis kezdic tenni,
mert nẽ leszen à szükségben nekiec mit tenni."

/Hoffgr. Hhla/.

Az adat a De maledictionibus című énekéből való.
A sorok szabályos szótagszáma: 14.14.14.14.
Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 437. l./.

Szkhárosi megvizsgált énekeiben nem található egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév. Ezt az adatát, mint az előbbi két Biai-adatot, szintén magyarázhatja a rímelésre való törekvés.
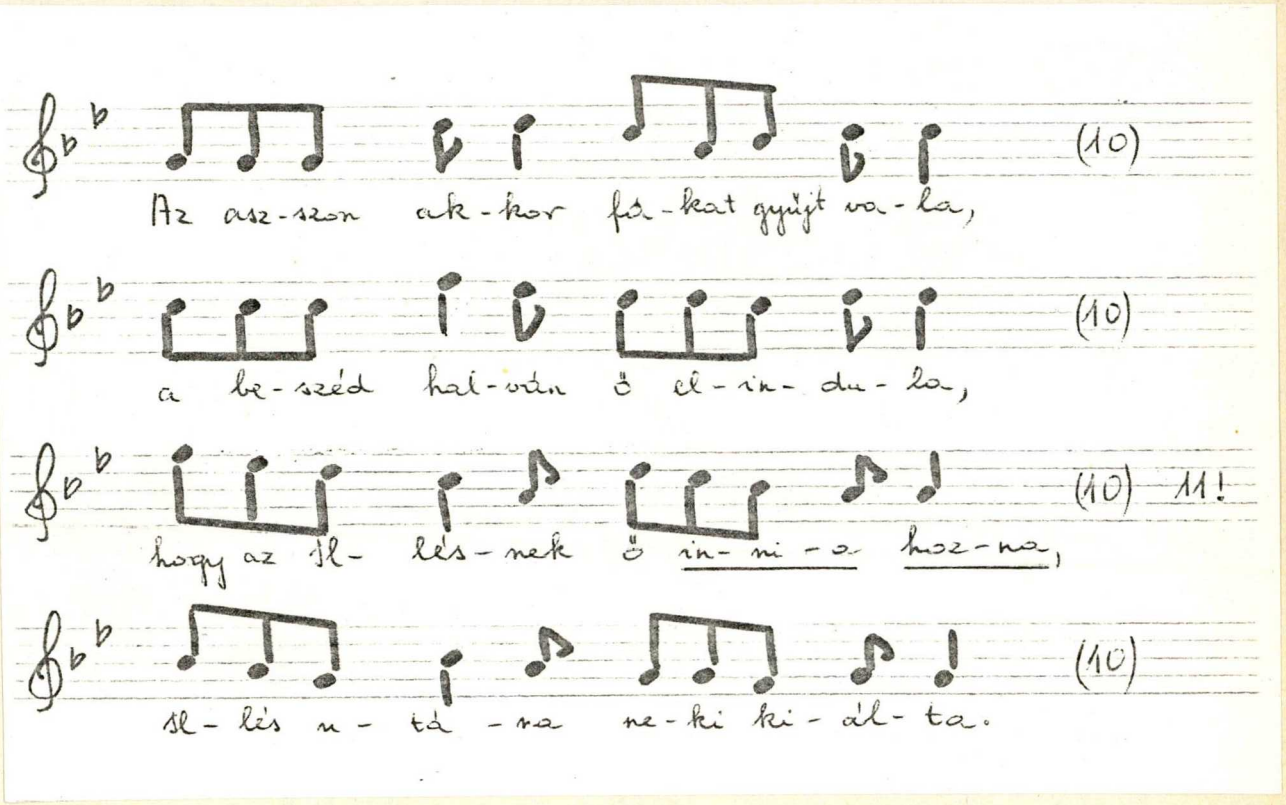
b/ A sor szótagszáma eggyel több a szabályosnál

Csikei István

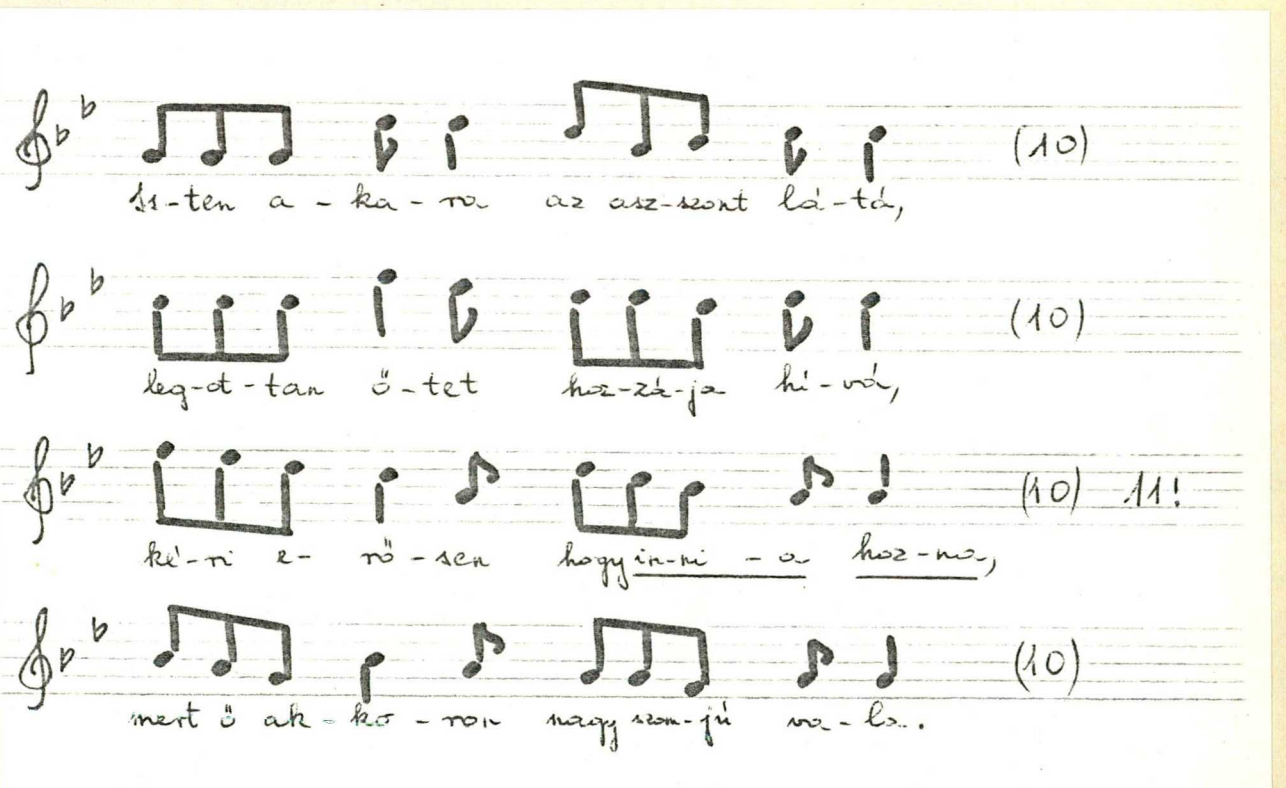
"Az asszsző ackor fakat gyüit vala,
à beszed haluã ö el indula,
hogy az Ilyesnec ö innia hozna,
Ilyes vtanna neki kialta."
/Hoffgr. glb/;

"Isten akara az asszsont lata,
leg ottan ötet hozaya hiua,
kéri erössen hogy innia hozna,
mert ö akoron nagy szomiu vala."
/Hoffgr. glb/.

Az adatok Csikei István Illyés és Ákháb című énekéből valók. A sorok szabályos szótagszáma: 10.10.10.10.
Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 428. l./;

/uo./.

Csikei István énekében a vizsgálat szempontjából felhasználható adat nagyon kevés van. Az is elképzelhető, hogy ennél az igénél megengedhető az innia 'innya' olvasata, és akkor a sor szótagszáma a szabályossal megegyező lesz.

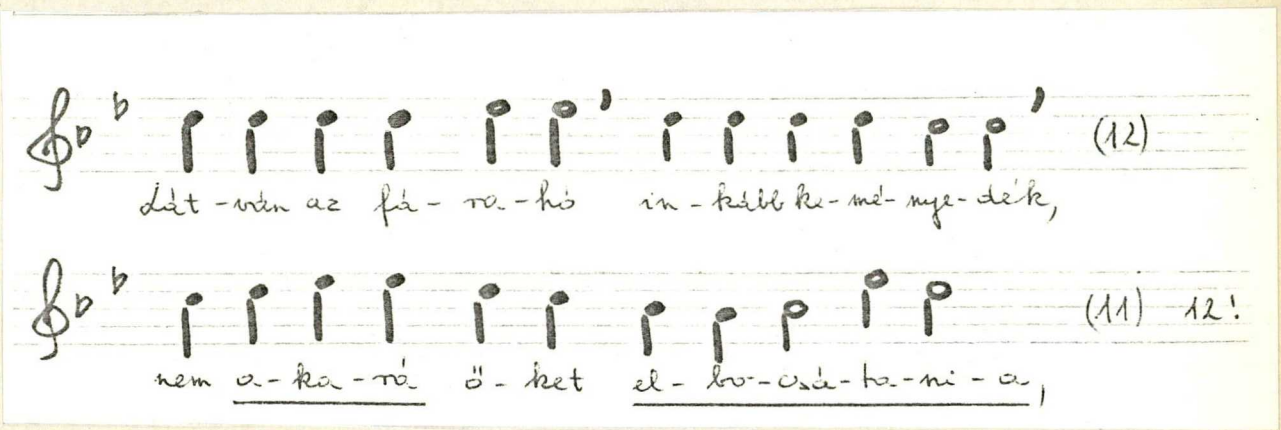
Farkas András

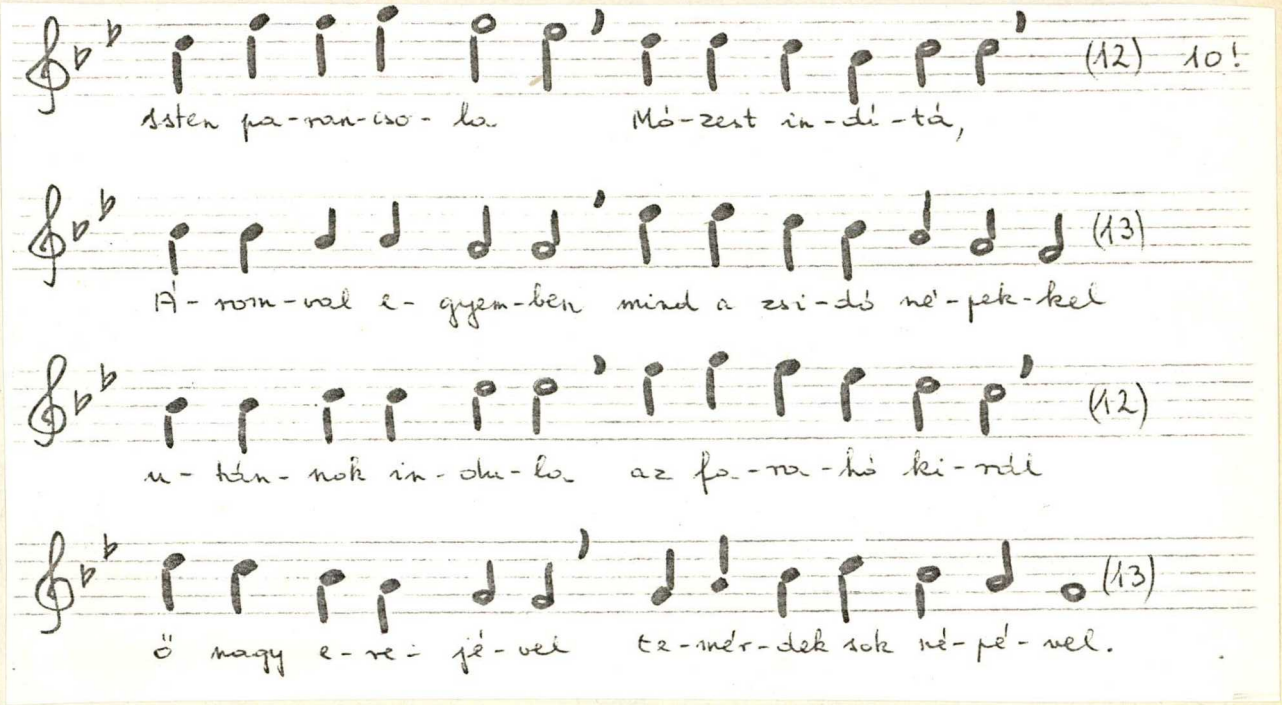
"Latuan az faraho inkab kemenyedec,
nem akara öket el bochatania,
Isten parãchola Mosest indita,
Aromual egyemben mind à sido népeckel
vtannoc indula az faraho kiral
ö nagy ereieuél temerdec soc népéuel."

/Hoffgr. M4b./.

Az adat a szerző Miképpen az Úr Isten Izraelnek népét Egyiptomból és hasonlóképpen az magyarokat Szithiából kihozta című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 12.11.12.13.12.13.

Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 426. l./

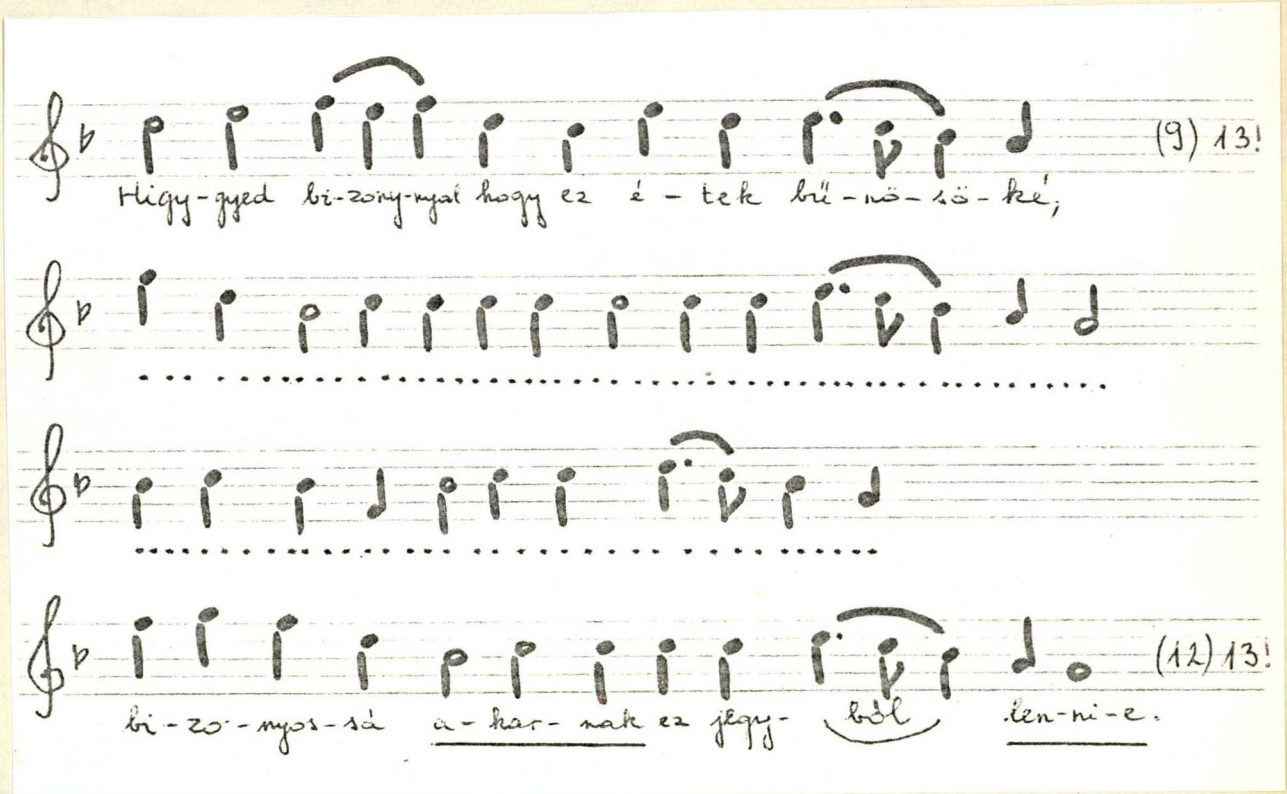
Az elbocsátania igenévi alak itt is rímel az indítá igealakkal. Más kérdés, hogy az indítá igealak is olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma nem egyezik a szabályossal. Az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév egyébként megtalálható Farkas András énekében a kezd ige egyes és többes szám 3. személyű alakja mellett /lásd a függelékben a 179. l.-on/.

Gálszécsi István

"Higyed biz[on]nyal h[ogy] ez etek bewneoscoke,
kyk a[z] ew zantalan bweneoknek,
ees ...ok hala... ... zabadolasarwl,
bizonyossa akarnak ez iegy[b]eol lennye.

/18:A8b/.

Az adat Gálszécsi Jézus Krisztus, a mi üdvösségünk, ki mi-rólunk kezdetű énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 9.13.11.12. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 424. l./.

Gálszécsi kevés, de annál érdekesebb adata /lásd a függelékben a 181. l.-on/ arról tanúskodik, hogy nyelvében kiterjedt lehetett az egyes szám 3. személyű funkciótlan személyragos igenév használata. Az itt bemutatott adat nem feltétlenül rímkényszer hatása alatt keletkezett, hiszen az utolsó sor csak az elsővel rímel. Az akar ige egyes szám 3. személyű alakja melletti egyes szám 3. személyű funkciótlan személy-

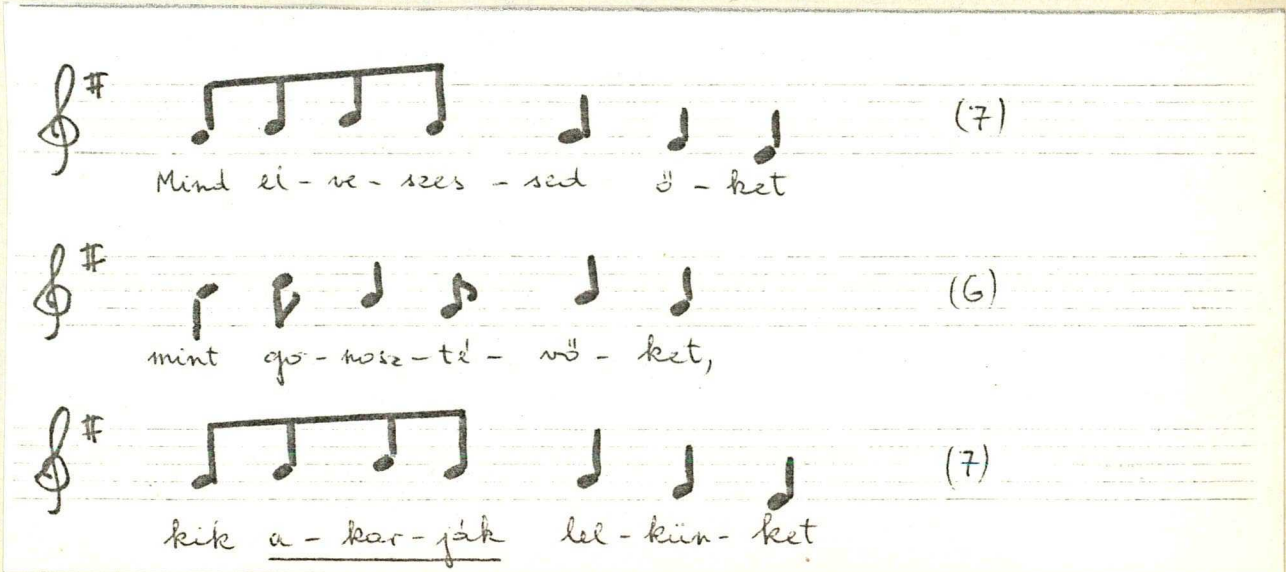
ragos főnévi igenév jelenléte, a lát típusú igék mellett /ezek többes szám 1. személyű alakja mellett/ álló ugyancsak egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév előbbi feltevésünket támasztják alá.

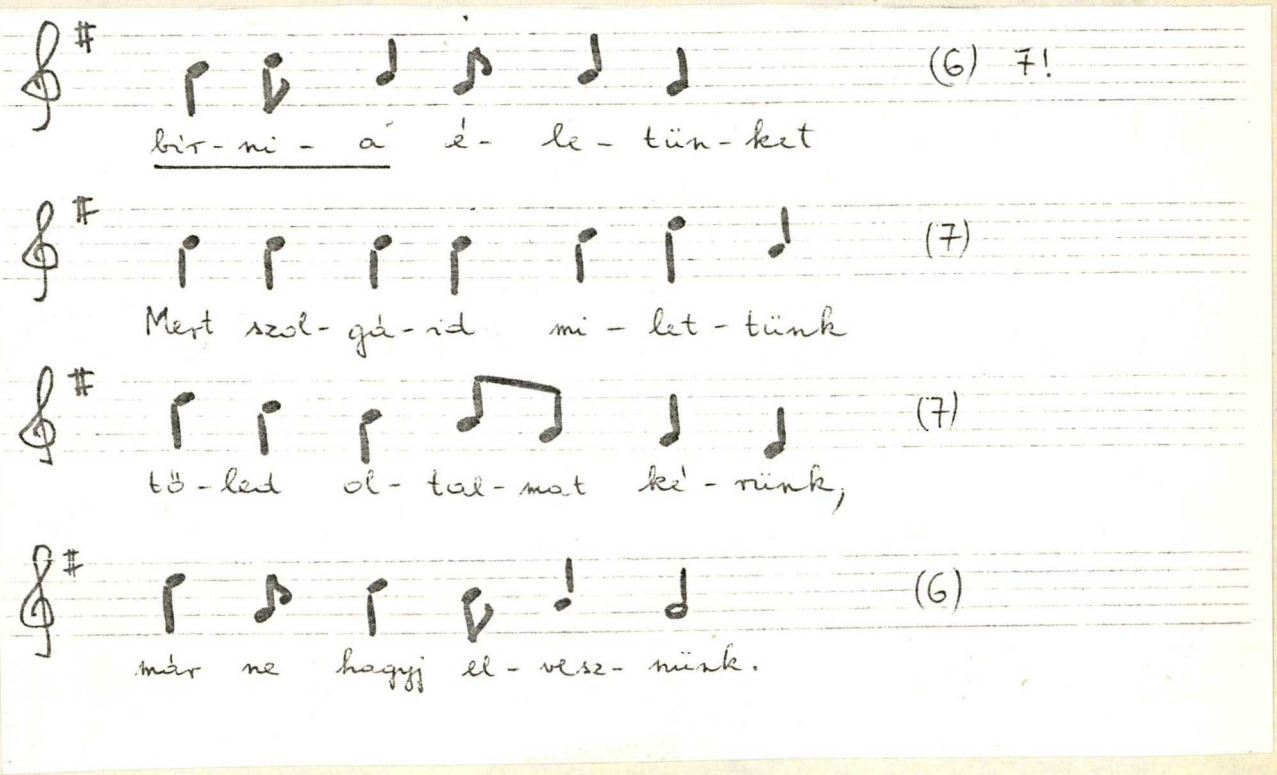
Névtelen /Vár. N4a--Ola/

"Mind el veszessed öket
mint gonosz téuöket,
kic akariac lelkünket
birnia életünket
Mert szolgaid mü lettünc,
töled otalmat kérünk,
mar ne hagy el vesznünk."

/Vár. Ola/.

Ez az adat a Hallgasd meg atyaisten az mi szükségünket kezdetű énekben található. A sorok szabályos szótagszáma: 7.6.7.6.7.7.6. Dallama:

/Csomasz Tóth: i. m. 515. l./.

Az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév az itt bemutatott példában a sor belsejében helyezkedik el. Ennek a szerzőnek ugyanebben az énekében nem találunk sem másik egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet, sem Ø személyragos főnévi igenevet. Itt is felmerül a kérdés, hogy a szabályos szótagszámot biztosító rövidebb alak helyett miért használta a szerző a hosszabb, személyragos alakot.

6. A vizsgált jelenség használatának általános jegyei a XVI. századi énekeskönyvekben

Visszatérve most már a Batizi András nyomtatott prózai szövege és költői, énekeskönyvekbeli szövege között tett

összehasonlítás során felvetődött kérdésre: mennyire tükrözik a kor énekeskönyvei -- a főnévi igenév hosszabb és rövidebb alakja használatának szempontjából -- az énekszerzők beszélt nyelvét, az eddig elemzett példák alapján a következőket mondhatjuk. Az adatok azt mutatják, hogy a főnévi igenév hosszabb és rövidebb alakjának élnie kellett az adott író beszélt nyelvében, nyelvjárásában ahhoz, hogy az író a két alak váltakozását kihasználva alkalmazza őket a sor szótagszámának kialakításában. Elvileg elképzelhető olyan eset is, hogy az író a maga nyelvjárásában ugyan nem használja az egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenevet, de létéről tud, más nyelvjárást beszélőktől értesül róla, s később a maga költői gyakorlatában felhasználja. Ilyen apró mozzanatokat azonban ma már éppen a megfelelő nyelvi emlékek hiánya miatt nehéz lenne kimutatni. A dolgozatban elemzett énekeskönyvekből való adatok tehát abba az irányba mutatnak, hogy az énekszerzők a beszélt nyelvükben rejlő lehetőségeket használták fel a költői szövegeikben.

A kódexek vizsgálata és a levelestár leveleinek feldolgozása viszont azt mutatja, hogy a dolgozatban tárgyalt jelenségnek hagyományai voltak, s ezek a hagyományok megjelölték azt a használati kört is, amelyben a főnévi igenév hosszabb és rövidebb alakját váltakoztatni lehet. E hagyományokat folytatják a levelestár levelei, de mint ahogy a kódexek is különböző mértékben váltakoztatják a főnévi ige-

név hosszabb és rövidebb alakját -- minden bizonnyal nyelvállapotbeli eltérés, nyelvjárási megoszlás következtében --, úgy a levelekben is eltérő képet mutat a főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakjainak gyakorisága, illetve használati köre.

Batizi András Katekizmusának és énekeinek vizsgálata mutatott rá arra, hogy a sor szótagszámának kialakítása mint motívum a nyomtatott prózai szövegben tapasztaltaktól árnyalatnyi eltérést eredményezhet. Azt eldönteni azonban, hogy egy-egy ilyen, az egyébként szokásostól csak árnyalatban eltérő váltakozás hogyan hatott, visszahatott-e az énekszerző saját nyelvállapotára, mennyire nyert, nyerhetett polgárjogot egy-egy vidék nyelvjárásában az énekeket éneklők nyelvében, és hogy az ilyen alakváltozat nem maradt-e az eltérő nyelvjárást beszélők által megértett, de nem használt változat, ennek nyomait, s egyáltalán ennek a folyamatnak a szakaszait feltérképezni ma már szinte lehetetlen az ehhez a vizsgálódáshoz szükséges sokrétű anyag hiánya miatt.

A főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakjainak vizsgálata azt mutatja, hogy a XVI. századi énekeskönyvek a főnévi igenév hosszabb és rövidebb alakjának váltakozására, ingadozására vonatkozó ismereteinket kiegészíthetik, mert mutathatnak olyan váltakozásokat, árnyalatnyi eltéréseket is, amelyek egyéb műfajú, más jellegű nyelvemlékekben nem jelennek meg.

II. A feltételes mód -ná/né ~ - nája/néje, illetve -nák/nék ~ - náik/néik végződéseinek váltakozása.

A feltételes mód maitól eltérő - nája/ néje, - náik/néik végződése szinte mindegyik kódexünkben előfordul. Sokat idéz belőlük Mészöly Gedeon /A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő múlt alakjai magyar és finnugor szempontból. Budapest, 1931. 4-21.l./. Azt is említi, hogy intransitív igéken is megjelenik a feltételes mód egyes szám harmadik személyben analógiás úton a - néik és - mint a - néik változata - a - néik rag /Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Budapest, 1956. 228.l./.

Többen foglalkoztak még a végződések előfordulásával kódexeinkben /így például: Schmidt Győző NyK.XXIV, 215; Szigethy István NyK. XV, 72; Zoltvány L.Irén NyK. XIX,34; Szadilek János: A Margit-legenda nyelvezete. Kolozsvár, 1888. 41.l./. Használatát kevesen vizsgálták. Szadilek János is csak annyit említ meg a különben részletező leírásában: "A feltételes mód jelenő tárgyas alakban az egyes és többes szám 3. személyében nagyobb részt összevonatlan /ti. - nája/néje, - náik/néik/."/i.m.: 41.l./ Még megjegyzi, hogy a legenda írója "használja, bár ritkábban az összevont /ti. - ná/né, - nák/nék/ alakokat is, mi bizonyítéka annak, hogy a XVI. században megvoltak még az összevonatlan alakok; de egyszersmind keletkezőben voltak már a rövidebb alakok is, és míg ezek szaporodtak, az előbbiek pusztultak, úgy hogy végre csak nyomuk maradt." /Szadilek: i.m. 41-42.l./. Mészöly először idézett tanulmányában is inkább az "összevonatlan" és az "összevont" alakok egy mondatban való egymás mellett élésére hoz példákat /i.m. 21.l./.

Legújabban Benkő Loránd foglalkozott a feltételes mód - nája/néje, - náik/néik végződéseinek kialakulásával. /Az Árpád-kor magyar nyelvi szövegemlékei: Budapest,

1981. 254-255.l./. "Mivel ezek az alakok az alanyi ragozású formáktól való megkülönböztetés jegyében jöttek létre, feltehető, hogy abból az időből származtak, amikor az alanyi és a tárgyas ragozás várna:várná, kérnének: kérnék szembeállása még nem alakult ki. Ezért valószínű, hogy legkorábbi szövegemlékeink idejében is élhettek már - legalábbis bizonyos nyelvjárás-típusokban." /i.m.255.l./. A kijelentő mód tárgyas ragozás egyes szám harmadik és többes szám harmadik személyű személyragja -ja, -i, illetve - ják, -ik. A feltételes mód tárgyas ragozás egyes szám harmadik és többes szám harmadik személyű palatális hangrendű igéin azonban - néje, - néjék végződés található. Avval a problémával kapcsolatban, hogy a palatális igéken egyébként elvárható - néi, - néik végződés mellett /az utóbbi végződés/ kódexekbeli előfordulásaira Mészöly is idéz példákat, vö. i.m.228.l./ hogyan keletkezhettek a - néje, - néjék végződésű feltételes módú alakok, a következőket mondja: "Leginkább az látszik feltehetőnek, hogy többrendbeli analógiás hatás eredményeként ti. keletkeztek , melyben a - né/né módjel és az -é/é, -ék/ék személyrag csatlakozása révén keletkezett hiátust kitöltő j, a jelen időből átkerült - jé/jék ragváltozat palatális illeszkedése, sőt talán a felszólító módban jel+rag kapcsolatából elvont tárgyas ragozású - jé (> -jë), -jék szóvég /kérjë ! kérjék !/ egyaránt szerepet kaphatott." /i.h./.

A feltételes mód - néjék végződésének az ikes, illetve a szenvedő igéken való megjelenésével Mészöly Gedeon foglalkozott behatóan. "A szenvedő igeragozás úgynevezett ikres alakjai ... az általános alanyú, tárgyas ragozású műveltető képzős igei állítmányokból lettek éppúgy mint a visszaható ikes igealakok az általános alanyú, tárgyas ragozású n e m m ű v e l t e t ő képzős igei állítmányokból /NyK. LI, 9/. Az ikres ragozás az előbbi módon be-

következett kialakulásának az lett a következménye, hogy a kijelentő mód tárgyas ragozás többes szám harmadik személyű igealak alakilag egybeesett az ikes igék egyes szám harmadik személyű alakjával, a kijelentő mód tárgyas ragozás műveltető igéinek többes szám harmadik személyű alakja pedig a szenvedő igék egyes szám harmadik személyű alakjával. Ez természetesen arra a nyelvfejlődési szakaszra vonatkozik, amikor a tárgyas ragozás többes harmadik személyű ragja még az eredetibb - ik volt. Ahogy a kijelentő módban az előbb említett egybeesés kialakult, adott volt a lehetőség arra, hogy hasonló egybeesés a feltételes módban is kialakuljon. Amikor már megvolt az az igény, hogy az alanyi és tárgyas ragozást a feltételes módban is elkülönítsék, a tárgyas ragozás -ik személyragja jelent meg a többes szám harmadik személyű feltételes módú igealakon. A feltételes mód tárgyas ragozású harmadik személyű alakjának megfelelően - a kijelentő módban leszajlott folyamathoz hasonlóan - az ikes igék feltételes módú egyes szám harmadik személyű alakja is -néik végződésű lett /Mészöly: i.h. 12.l./. Ugyanez a folyamat játszódott le a műveltető igék tárgyas ragozás többes szám harmadik személyű, illetve a szenvedő igék egyes szám harmadik személyű alakja esetében /uo./. Feltehetőleg e folyamatokkal egyidőben folyt a -néik > -néjik > -néjék hangrendi illeszkedés kialakítása, amelynek az lett az eredménye, hogy a -néjék végződés megtalálható nyelvemlékeinkben a cselekvő és a szenvedő igéken is.

E gondolatokat figyelembe véve vizsgálom a dolgozatban az említett nyelvemlékeket: az ikrtelen igék feltételes mód tárgyas ragozás egyes szám harmadik és többes szám harmadik személyű -ia, -ie, -iék,-iék személyragos alakjait /hosszabb alak/, figyelembe véve az említett személyragok nélküli alakokat is /rövidebb alak/, vala-

mint az ikes és szenvedő igék feltételes mód egyes szám 3. személyű -néjék végződésű alakjait /hosszabb alak/, figyelembe véve a -nék, tehát a -jé- elem nélküli alakokat /rövidebb alak/ is. /A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjainak a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél található számszerű előfordulását lásd a függelékben a 208.-210. l.-okon. Mindkét alaknál külön van feltüntetve az iktelen, az ikes és a szenvedő igék előfordulási száma./

1. A vizsgált jelenség a kódexekben és a beszélt nyelvhez küsel álló levelekben

a/ Guary-kódex

A GuaryK.-ben az átnézett húsz kódexlapnyi részben csak két adatot találtam, mindkettő iktelen ige, határozott tárgyi bővítménnyel, a -néja/néje végződéssel:

" Azert valaki mesnac az ẽ io hirot, nevet, eluesztendi, incab, es nagobban art neki, hogi nem ha az ẽ nagi casdagsagot el vesteneie"/GuaryK.14./.

b/ Példák Könyve

A PéldK.-ben mindhárom kéznél megtaláljuk a feltételes mód rövidebb -ja/je, -jük/jék személyrag nélküli és hosszabb - ja/je, -jük/jék személyragos alakjait.

Az I. kéznél csak iktelen igét találunk -ja/je, -jük/jék személyrag nélkül. Hosszabb alakokat csak az ikes igéknél találunk:

" Es doctornak nykoron jnar meg kellene halnÿ. es fekennëvek az agyban. lata es doctor pokolbely evrdeget." /PéldK. 7./.

Szenvedő igét sem rövidebb, sem hosszabb formájában nem találunk a húsz kódexlapnyi részben.

A II. kéznél a megvizsgált húsz kódexlapnyi részben egy szenvedő ige lelhető fel - a -néjék végződéssel a végén:

" El megyek meg halny mert myndennek ezre kel yutny es senny meg nem bantya hogy kynek ez reez meg nem adatnevek " /PéldK. 57./.

A III. kéz átvizsgált húsz kódexlapnyi részében érdekes módon az összes iktelen ige a -ja/je, -jék/jék személyragos alakban jelentkezik, a mindössze két ikes ige szintén. Egy szenvedő ige a rövidebb, egy pedig a hosszabb végződéssel szerepel:

" Ha zylettynk volna, mittywl fogwa /Emb' lewt fewlidden, es mynd saz eszer estendeigh. Nyvvttatneek mi elettewnk ..../" /PéldK. 70./;

" Vala ne<l>meli tolway ki mikoro ivgettetnevek ew ellensegitel ...., sezze magat keresztre vagi szenvedesre mondwa." /PéldK. 73./.

c/ Margit-legenda

A Margit-legenda teljes anyagát megvizsgálva a kódex olyan nyelvállapotot mutat, amelyben a -ja/je, -jék/jék személyrag - legalábbis az iktelen igéken - szinte kizárólagos érvényre jutott. Előfordul a MargL.-ban az ikes igék hosszabb alakja is, de az összes adat a fekszik ige feltételes mód jelenidőbeli egyes szám 3.személyű adataiból adódik:

" Mykoron ez szentseges zvz ezen keppen halva fekonnevek az ew agyaban, legottan az vr isten ky nyta az ew jegesenek ordenenek kenchet" /MargL. 97./;

" Ez asszonyallat mykoron mynden ew joszaga el kevltven feken//nevek, halla ez asszonyallat hog szent margyt asszonnak erdene myat, ... istenek jo tetely <alatta> adatnak." /MargL. 172-173./;

" Tahat mykoron es meg nyomorodot betek fekonnevek egy eyel ev agyaba. zent margyt asson jelenek es betegnek almaban." /MargL. 193./.

E három adatnak csak egy ellenpéldája van: a fekszik ige feltételes jelenbeli egyes szám 3.személyű -ié- elem nélküli alakja egyetlen adattal szerepel:

" Azert mykoron es soror fekonnek ov agyaban. es mykoron jamar az nap fel kevlt volna. tekente es soror nap kelet felo." /MargL. 125./.

A többi szintén ikes igének a MargL.-ban csak rövidebb alakja fordul elő. A szenvedő igéknél hosszabb alak egyszer fordul elő:

" veve es Soror zent margyt asszonnak jntesset alazatosson. es ev magat ov zent jnadsagyban ayanluan.hog touabba illyeton bevnekben ne kevtelesztetnevek. nagy zeretettel kere zent margyt asszont." /MargL. 118./.

A relatíve nagyszámú ellenpéldából csak egyet mutatnék be:

" Tahat es ember legotten meg esmere. hog ev annak okaert fevtretnek. hog evtet meg chaltak volna az zerzetes emberek az zaranbsag jarasbol." /MargL. 169./.

/Az ellenpéldák között a kötelesztetik ige feltételes jelenbeli egyes szám 3.személyű rövidebb alakját,nem találjuk./ A Margit-legendában tehát az ikes és a szenvedő igéken csak elvétve fordul elő a -néjék végződés. A fekszik ige esetében talán nemcsak egyszerűen véletlenről van szó. Gyanakodhatunk arra, hogy esetleg a vele azonos

tőtípusba tartozó igéken jelent meg analógiásan először a most már nem többes szám 3.személyre utaló -néjék végződés. Ezt a feltételezésünket támogathatja az a tény, hogy a y-változatú igetövelnek az sz-es, d-s és y-s változatú alcsoportjába tartozó felszik-típusú igéiből az említetteken kívül többet nem találunk a MargL.-ban.

Felvetődik a kérdés: milyen a viszony a MargL.-ban a -ja/je, -ják/jék személyragos és az anélküli alakok között. Mészöly - bár más szempontból vizsgálva - sok olyan, kódexekbeli adatot idéz, amelyeknél a feltételes módú vizsgált igealakok /a rövidebbek és hosszabbak/ egymás után, halmozásban vagy még ugyanabban a mondatban, de nem halmozott helyzetben fordulnak elő:

a/ halmozásban:

" mikoron predicalna apuliaban es az zent tyztasagot igen fel magaztatnaya, es az testi rutsagot igen fel magaztatnaya, es az testi rutsagot igen gidalmasnan" /VirgK. 37./ /Idézi: Mészöly: A HB. tárgyas elbeszélő múlt alakjai magyar és finnugor szempontból. 21.l./.

Ebben az esetben gondolatpárhuzamról van szó, azonos szerkesztésű mellékmondatokban fordulnak elő együtt a feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjai.

" mignem es zent alazatossagnak vilagossagath, wlelkebe meg erzeneye, és meg esmerne" /VirgK. 76./ /Mészöly: i.m. 21.l./.

Ebben az adatban a hosszabb /erzenye/ és a rövidebb /meg esmerne/ alakmak ugyanaz a birtokos szerkezet a tárgyi bővítménye /es zent alazatossagnak vilagossagath/.

b/ nem halmozásban:

" Hogy oktathnaya w fyodolmyth mykeppen wnen magaath es vemyt tanevtana bwlchosegre" /KulcsK. 256./ /Mészöly: i.m. 21.l./;

" ... hogi azert mondana ezekot, hogi az iozagtol meg vonhatnaya" /VirgK. 103./ /Mészöly: i.m. 21.l./.

Mindkét példában külön mellékmondatban, de nem egymásnak mellérendelt mellékmondatokban szerepel a rövidebb és a hosszabb feltételes módú alak. A Mészöly által idézett példák arra mutatnak rá, hogy a feltételes mód rövidebb és hosszabb alakja azonos grammatikai helyzetben /mellérendelésben/, de különböző grammatikai helyzetben /alárendelésben/ is váltakozhatott egymással.

Vizsgáljuk meg, hogy a MargL.-ban milyen a feltételes mód vizsgált rövidebb és hosszabb alakjainak egymáshoz való viszonya!

Annyit már az adatok számszerű ismertetésénél is megállapíthattunk, hogy az ikes igéknél csak a fokozik ige feltételes jelenbeli egyes szám 3.személyében jelenik meg a -néjék végződés, s hogy a szenvedő igéknél csak a kötelesztetik igén, hasonló helyzetben. Felmerül az a kérdés, hogy a MargL.-ban is előfordul-e a feltételes mód rövidebb-hosszabb alakjainak olyan együttállása, mint a Mészöly által idézett nyelvemlékekben.

A MargL.-ban előforduló mindössze három -ja/je, -jék/jék személyrag nélküli /iktelen/ igealak nem áll a Mészöly által bemutatott példákhoz hasonló helyzetben:

" Azért mykoron zent margyt azon egy napon zokasa zerent az mozdo vizmek moslekat akarna ky vinny az refectoriombol, de nem vyhete el az vizmek zokasagaert. Hyua hozza egy zorort hog segellene neky..." /MargL. 25./;

" kezdek ez szent szvet Sok koppen szorgalmastatny. hog ha tovbbet non tenno nynd nyayan ev keduekert. akar chak as szerszetevt hatna el." /MargL. 89./;

" Ez neuolyas betek nykoron hallotta volna szent margyt asszonnak nagy choda tetelect. kezde kevnyergeny as ev annyanak. atyafyaynak. ... hog evtet el vinnek szent margyt asszonnak koporsoyahoz." /MargL.140./.

Az ikes igéknél már találunk olyan együttállást, amikor az ikes ige rövidebb alakja szerepel iktelen ige hosszabb alakjával együtt:

" ez soror Sabina. Nykoron jgen haragut volna. Egy nemevnemev bosszvsag tetelrel. es gondolkodneok as ev szvueben esrevl.// Es kernevc as vr istent. hog as haragot el vennevc as ev szvebevl. de nykoron ezt senky non tudneva. Tahat szent margyt asszon el mene ez sororhoz." /MargL. 67-68./.

Két ikes igét /rövidebb alakkal/ is találunk egymás mellett:

" kezdek ez szent szvet Sok koppen szorgalmastatny. hog ... valamelyekkel as Sororok kevsznevl. ... el menne. ... as szent[illegible]rak kevnyben. hog ot evnalok auagy ev uelek lakoznek. es ev uelek nyavaskodneok." /MargL. 90./.

A szenvedő igék között is találunk két rövidebb alakot egymás mellett:

" Akara es kere szent margit asszonh hog as szent velonnal meg velonoztatneok. meg fekoteeztetneok." /MargL. 35./.

Az előbb idézet három példa mindegyike olyan mondategységben fordul elő, amely egy másiknak mellérendeltje. Olyan grammatikai helyzetre példát, amelyben a

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

rövidebb vagy hosszabb alak egymásnak alá- vagy fölérendelt mondategységekben szerepel, a MargL.-ban csak egyet találtam:

" Tahat az ev anya es nemely egyeb személyek fogadast tevnek. hog ha istennek kegelmessege. szent margyt asszonnak esedesese nyat es betegnek elete es egessege meg adatnek. hog szent margyt asszonnak halala napya estyt vyszsel kynyerrel bevhttevlneve. /MargL. 183./.

Figyelembe véve azt, hogy a MargL.-ban az igéken szinte kizárólagos a hosszabb alakok használata, s hogy a mindössze három rövidebb alak sem a hosszabb alakok mellett, azoknak közvetlen környezetében fordul elő; hogy az ikes igék közül a -néjék végződés csak a fekszik igén jelenik meg, s hogy a szenvedő igék közül is csak egyen /kötelesztetik/ található meg feltételes módban a -néjék végződés, arra a következtetésre juthatunk, hogy a MargL.-ban a Mészöly által bemutatott használatbeli ingadozás nincs meg; továbbmenve: a MargL. olyan nyelvállapotot tükrös, melyben a -ja/je, -ják/jék személyrag az ikrtelen igéken következetesen jelentkezik, az ikes és a szenvedő igéken pedig a -néjék végződés használata csak a nyomokban van meg /vö. a nagyszámú ellenpéldával/.

d/ Nagyszombati Kódex

A NagyszK. átnézett húsz kódexlapnyi részében a feltételes mód hosszabb alakját ikrtelen igén és ikes igén is megtaláljuk, az előbbinél ellenpéldával. A szenvedő igékre csak egy adatunk van /a rövidebb alakkal/, ellenpélda nélkül:

" nert ol' zepzegüs hogi adatnek neküd lathnod az ü zep zyne cak eg zempillantasban zikzegüs volna teneküd ..., ürünedben megfogatkoz nod" /NagyszK. 10./.

e/ Kasinczy-kódex

Az eddig vizsgált kódexekétől a KasK. nyelvállapota teljes mértékben eltér: a feltételes jelenben sem egyes szám 3., sem többes szám 3. személyben nem találjuk a hosszabb feltételes módú alakokat.

Az I. ésmél mindhárom eddig tárgyalt típusra idézhetünk példát:

1/ ikrtelen ige -ja/je, -ják/jék személyrag nélkül:

" es az urak ez ifyat franciabol ol ky hozak: hogi vtet kyralya koro//nazmak:" /KasK. 25-26./;

2/ ikres ige rövidebb alakja:

"künürögh vala neky: hogi verütte urunkhoz engedömek: ez uilagy iozagnak adasaert" /KasK. 54./;

3/ szenvedő ige rövidebb alakja:

"paranczola kegiglen: hogi zeny oly hogi ky vneky ualaminemü zonorusagot tehetne: auagi adhatna: elebon ne bociattatnek:" /KasK. 93./.

A II. ésmél szintén mindhárom típusra idézhetünk adatokat:

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

1/ iktelen ige rövidebb alakja:

"halv//an es nönös nyomok lyrot: bodognak uely uala magat: hogha es nyszet hasassagra: as ö egetlen eg fyanak vohotno" /KasK.157./;

2/ ikes ige rövidebb alakja:

"As szent ursula asson kegek: ...inte attyat: hog as kyralnak akarattyanak engedne:...es hog as kyralnak fya es megh kürüstülködnek:" /KasK. 158./;

3/ szenvedő ige rövidebb alakja:

"As szent ursula asson kegek: ... inte attyat: hog as kyralnak akarattyanak engedne: ...es hog as kyralnak fya es megh kürüstülködnek: es es ha//rom esztendökben: as kürüstien hitben megh tanittatnok" /KasK. 159./.

A III. rómél csak iktelen és szenvedő ige fordul elő a vissgált alakban:

1/ iktelen ige rövidebb alakja:

"Ha kegek mondana walaky: Inerthöm en hogh byzonnal feel keel thanadnom: Inesth akarnam as szenth//irasbol megh erthenüm:" /KasK. 182./;

2/ szenvedő ige rövidebb alakja:

"mikoron Ingen sem hynnök: avagh volnük:
akoron leeszön mikeppen as // orvos akoron
iö el mikoron Ingen nem hittetnek"
/KasK. 198./.

A KasK. nyelvállapotában tapasztaltak arra hívják fel a figyelmet, hogy — mint ezt a főnévi igenév -ni ~ -nia/nie végződéseinek vizsgálatánál is láttuk — a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának használatában lehettek nyelvállapotbeli, nyelvjárási különbségek. Azt, hogy a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjainak használatában voltak, lehettek különbségek, igazolja a KasK. mindhárom kezénél látott hiánya a hosszabb alakoknak, valamint az is, hogy nem a KasK. az egyetlen olyan kódexünk, amelyikben a feltételes mód hosszabb alakja nem fordul elő /vö. Szigethy István: Az Érdy-kódex némely hangtani sajátságai. NyK. XV, 72./.

f/ Magyar Leveles Tár

A levelestár leveleiben az iktelen igéknek megtalálható a hosszabb és rövidebb alakja egyaránt:

" ... hol kedig kegel. azzal mentenem magath,
hogy ezth hydon fogattad volna, abba en byzonyos wagyok, hogy kegelmed olly wr nemzeth,
hogy az myth hydon fogad, fwldenys meg tellesetty..."
/Levka, 1548. Essegwary Farkas/ /LevT. 48./;

" ... de Debecembe [!] oly gonos hyrth
hallank, hody myel az torokok harmyca
koth ezeren oda az my foldokre yndwltak
wolna rabolny, de nekyk aztes mondak, hody
Egretht zalanak meg..."
/?, 1547. Andreas de Beye/ /LevT. 4o./.

Az ikes igéknek is előfordul hosszabb és rövidebb alakja a levelestár vizsgált leveleiben:

" ... mert az okat monga vala, hog meg cak
og ho penst sem athat nekjk, es eremest
vele nem gegenkednevek, de byzyk az k.
szavaban, az mjnt k. igerte maga nekj..."
/Vasvár, 1547. Raykj Jannos/ /LevT. 38./;

" Towaba Forgach Sigmont vram kevalna ast,
hogy az hws hws penzbelen cznek az rawok
jargallasara..."
/Jászó, 1548. Zewlcsay Jannos/ /LevT. 49./.

Mint ahogy azt már a főnévi igenév -ni ~ nia/nie végződései váltakozásának vizsgálata közben láttuk, a levelestár összes adatából nyert kép torzít, mivel nem tükrözi igazában egyik levélíró nyelvállapotát, nyelvjárását sem, nem fedi fel azt sem, hogy van olyan levélírónk, akinél csak a hosszabb, van akinél csak a rövidebb, s olyan is, akinél mindkét alakra találunk adatot. Itt is indokolt tehát a levélírók szétválasztása, megjegyezve, hogy néhányuknál egy-egy alak hiánya valószínűleg a vizsgált szövegrész rövidségéből eredhet.

Rajki János levelében a feltételes mód vizsgált alakjainak csak hosszabb változatát találjuk /az összes előforduló adatot idézem/:

1/ a -ja/je, -jük/jék személyrag iktelen igén:

"Nadasdy vram ira mjnd az warmegenek mjnd az vyce espannak hog bezolgaltatnajak az ky restancya volna bene ..."
/Vasvár, 1547. Raykj Jannos/ /LevT. 37./;

"...de mjnd az altal yt hata eg byzot solgayat, hog ha valamj penz jwne valahonnal, hat nekj adnank, az be iratnaja nekj..."
/Vasvár, 1547. Raykj Jannos/ /LevT. 38./;

2/ ikes ige hosszabb alakja:

Rajki Jánostól származik az egyetlen ilyen adatunk /l. korábban a 95.l.-on./.

Nicolaus de Gorthwa levelében a feltételes mód vizsgált alakjainak csak rövidebb változata fordul elő /az összes adatot idézem/:

iktelen ige rövidebb alakja:

egyes szám 3.személy:

"Zen Mihali napyatol fogwa meg jwhettek volna onnath, az mostanytis awal akarna el mulathny.
/Miskolc,1549. Nicolaus de Gorthwa/ /LevT.56./;

"...jo wolna az kyral comorany louolyth neky hozathny az rawas dolga felewl, hogy zolgaltathna hamarsagwal be."
/Miskolc,1549. Nicolaus de Gorthwa/ /LevT.56./;

többes szám 3.személy:

"The keg. yr neken, hogy en az penez ky zodonybe leneek zolgalnatos, byzon chak be zolgaltalnak [!] en eremesth be zednem..."
/Miskolc,1549.Nicolaus de Gorthwa/ /LevT.55./;

"as varmegyenek emlekezen felewle, hogy bezolgaltaimak [!] myndenewneth, es as vyeeespantolys as byrsagh lewelet kerem wala, hogy meg adnak"
/Miskolc, 1549.Nicolaus de Gorthwa/ /LevT.55./.

Gerdy Demeter levelében megtalálható a feltételes mód vizsgált alakjainak mind hosszabb, mind rövidebb változata /itt is idézem az összes adatot/:

1/ a -ja/je, -jük/jék személyrag ikrtelen igén:

"Asthys montha, hogh ha Beeh es Poson es mind attwl fogwan valo ido ala mene eresegek wannak mind the k. wolna, mind azokath ew k. ennekem kethnyeo..."
/Fogaras, 1543.Gerdy Demethor/ /LevT. 22./;

"Kemen Janosnak en megh jelentetem wala as the k. akaryathyat, hogh k. ewtet akarnya be bochyathnya."
/Fogaras,1543. Gerdy Demethor/ /LevT. 22./;

/Az akarnya adat olvasati, értelmezési lehetőségeit lásd a 24-25. l.-okon./

2/ ikrtelen ige rövidebb alakja:egyes szám 3. és többes szám 3. személyű igealakok:

"As ezer forinth felol nylwan wagyon the k., hogy oly kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh as ny vrvnk szabadulasat wele, bathor as w emberc wynne be chasar porthayglan, osthan the k. nytatnak be as bassalnak."
/Fogaras,1543.Gerdy Demethor/ /LevT. 23./.

Sárkán Antal levelében egy-egy adatot találunk a feltételes mód vizsgált alakjainak hosszabb és rövidebb változatára:

1/ a -ja/je, -jék/jék személyrag iktelen igén:

"...byzon hogy regen meg vettem wala, es Benchetes kynaltan wele, hogy walakytwl k. kyldenev..."
/Sopron, 1550. Sarkan Antal/ /LevT. 70./.

A kyldenev alak olvasata nehézségeket támaszt. Valószínűleg a kyldenevne alakból levezethető íráshibáról van szó. /Az a lehetőség, hogy az alak egy olyan archaikus állapotot mutatna, amelyben a küldené alakhoz a tárgyas ragozás eredetibb -i ragja járul, nagy valószínűséggel elvethető. Bár a kódexekben találni olyan többes szám 3. személyű feltételes módú alakokat, amelyeken a tárgyas ragozás eredetibb -ik ragja van, s ilyen adatokat a Magyar Nyelvjárások Atlasza megfelelő térképlapja is mutat, a Mészöly által elemzett példák között /NyK. LI,12; A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő múlt alakjai magyar és finnugor szempontból. 4-15.l./ ilyen feltételezett egyes szám 3.személyű küldenéi alak nincs. Az ilyenféle olvasat ellen szól még az is, hogy ilyen adatunk sem a Magyar Nyelvjárások Atlaszában nem bukkan elő, sem a dolgozatban vizsgált nyelvemlékekben. Eszerint a küldené melletti -je személyrag kialakulása feltételezhetően a kódexek kora előtt lezajlott folyamat volt.

2/ iktelen ige rövidebb alakja:

"...az Ffardinandus kouacha azt monda, hogy ygen kony meg gywgyltany, es hogy ẃ hamar meg vyzastana, de el kely menny Pragaba..."
/Sopron, 1550. Sarkan/ /LevT. 67./.

A LevT. 45. számú levele ismeretlen írójának nyelvállapotában is megtalálható a hosszabb és a rövidebb alak /itt is az összes adatot idézem/:

1/ a -ja/je, -ják/jék személyrag ikrtelen igén:

"Mostan az fia perlenege es giermekimet benne, kyk meg kichinek volnanak es magokat torvinyel nem tvdnak oltalmaznia, koniergik azon az Passanak, hogy bochatna wgyan embert es dologirth A. es az T.-hoz..."
/?, 1548. ?/ /LevT. 51./;

Itt is érdemes megfigyelni, hogy egy mondategész három mondategysége közül egyben a feltételes mód hosszabb, kettőben rövidebb alakja szerepel. Ami különösen érdekessé teszi ezt az adategyüttest, az az, hogy mindegyik feltételes módú igealaknak megvan a maga külön tárgyi bővítménye, s ennek ellenére csak egyikük -ja személyragos.

2/ ikrtelen ige rövidebb alakja: egyes szám 3.személy:

"Balint vram igen kirotte X. vramat, hogy Borsolo Ferenczet ezennel ide koldene, azirt ha az jone, hat vgyan chak azontwl iry mendent..."
/?, 1548. ?/ /LevT. 52./;

egyes szám 3. és többes szám 3.személyű igealak egy mondategészben:

"Jol meg lasd, hogh ha oly wszedelmes wolna az joszag dolga, hat iyel nappal ad meg ertenem, hogy az bessa embere irnc meg, az igazat ol ne foglalnak, mert az vtan nehezb wolna az dolog..."
/?, 1548. ?/ /LevT.52./;

többes szám 3. és egyes szám 3.személyű igealak egy mondategészben:

"Mostan az fia perlenczye es gienczkinet benne, kyk meg kichinek volnanak es magokat torvinyel non tvdnak oltalmaznia, koniergik azon az Passanak, hogy bochatna vgyan embert es dologirth A.es az T.-hoz..." /?, 1548. ?/ /LevT. 51./

/Az itteni alakegyüttes elemzését lásd a 99. l.-on. Amire itt érdemes a figyelmet felhívni, az az, hogy a feltételes mód rövidebb alakja mellett a főnévi igenév egyes szám 3.személyű személyragos, tehát hosszabb alakja szerepel. Az ilyen érdekes együttállások problémáit lásd a 161. l.-on./

A LevT. adatainak elemzése megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának használatában nyelvjárási megoszlás mutatkozik. Ahhoz azonban, hogy a jelenség koraboli elterjedéséről megbízható képet kapjunk, az itt vizsgáltaknál több és jobban helyhez köthető levelet kellene megvallatni. A hosszabb feltételes módú alakoknak a Dunántúlra való sűrűsödése /l. a függelék 261. l.-ján a hosszabb alakok lelőhelyét térképre vetítve/ talán nem lehet véletlen, különösen, ha figyelembe vesszük egy szintén a Dunántúlon keletkezett levél adatát /Rajki János levele/:

" Towaba igaz eloget fwtotam mjnd Nadasdj vramra mynd az vyce espanra, de en job veget bene nem erhetem, azert in k. meg irtam, hog meg mj wagon restancyaban bene. Towaba lasa k.ha yt kel wlnwnk vag nem,k. irya meg, mert k. est erty nyben vagon, az mj yt valo vltvnket mj nem rostelnevek, de mjnden nap teb teb [!] keleeget teszwnk." /Vasvár,1547.Rajkj Jannos/ /LevT. 38-39./.

Azért idéztem itt hosszabban két bekezdésnyit Rajki János leveléből, hogy adatunkat a szövegkörnyezetet figyelembe véve értelmezhessük. Nem lehet ugyanis kizárni, hogy az itteni <u>resztelnevek</u> adat nem többes szám 3. személyű alak-e. Ebben az esetben az <u>mi nem</u> 'vajon' értelemben állna ebben a mondatban. /E kérdőszó XVI. századi, de még későbbi továbbélésére vö. NySz./ Az előző bekezdés egyes szám 1.személyű igei állítmányai, a második bekezdés első mondategységének <u>illnünk</u> /többes szám 1.személyű alakja/, az "az mj yt valo <u>vltynket</u> mj nem resztelnevek" mondategység <u>mi</u> személyes névmása, az <u>illtünket</u> többes szám 1. személyű személyragos alak, valamint a következő mondategység <u>tesznünk</u> /többes szám 1.személyű/ állítmánya azonban inkább azt a feltételezést támogatja, hogy a <u>resztelnevek</u> alak többes szám első személyű alak, amely az előtte álló <u>mi</u> személyes névmással /!/ nincs személy szerint egyeztetve. Ez utóbbi, valószínűbb feltételezésünk azt jelenti, hogy ebben a mondatban már többes szám 1. személybe is átterjedt analógiásan a <u>-náik/néik</u> végződés. Ez talán annak a következménye lehet, hogy a <u>-náia/néje, -náik/néik</u> végződések alkalmazása ezen a területen valóban nagyon gyakori volt. /A függelékben levő térképeken a hosszabb alakokat a ⊕ jel jelüli. A 2. térképen /260.l./ a feltételes mód rövidebb alakjainak előfordulása látható △ jellel jelülve. A 4. térkép a feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulási helyeit összesíti. A levelek datálási helyeit jelülő számok feloldását lásd a 263. l.-on./

Azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki azonban, hogy véletlenről, de nem egyszerű íráshibáról, hanem a nyelvi tudat megtévedéséről van szó. Azt azonban, hogy e jelenségre /a <u>-náik/néik</u> végződés többes 1.személyben való jelentkezésének lehetőségére/ érdemes felfigyelni, a Hoffgreff-énekeskönyv egy hasonló adata mutatja:

" Eg alat valanac szép nemes népec,
kic neuesztetnec az Göregölmec,
es vilagon kedues vala ö nemec,
kérdeneiec, houa lönec mind esec?"
/Hoffgr. P4a./.

Az ének tartalma, az adat szövegkörnyezete /általános, feddő jellegű vers, a régi népek és a magyarok sorsának párhuzamba állítása; az igealakot konkréttá tevő személyes névmás elmaradása/ megengedik, sőt valószínűvé teszik az igealak többes szám 1. személyre való vonatkoztatását. Ellent mond azonban ennek az a tény, hogy - bár Dézsi énekének ez az adata szabályos szótagszámú sorban szerepel - ez az egyetlen hosszabb alak vizsgált énekeiben, viszont énekeiben három olyan rövidebb alakot is találunk, amelyek a szabályosnál eggyel kevesebb szótagszámú sorban szerepelnek. /Ez utóbbi tény a főnévi igenévnél alkalmasott vizsgálati mód szerint valószínűleg arra utal, hogy Dézsi nyelvállapotában nem volt túl gyakori a hosszabb feltételes módú alakok használata./

A feltételes mód hosszabb alakjának használatával kapcsolatban érdemes még megemlíteni, hogy a magyar nyelvterület néhány pontján ma is megtaláljuk a hosszabb változatokat. Néhány ilyen adatot idéz Imre Samu már említett munkájában /324.l./. A Dunántúl nyugati-délnyugati peremén a -k rag mellett előfordul a -jük, -jok, -jök, -jek rag is. A Magyar Nyelvjárások Atlasza V. kötetének /Budapest, 1976./ 855. térképlapján találhatók a következő adatok:

A B-1,9,16 kutatópontokon: mondanájuk;
A B-4,18 kutatópontokon: mondanájok > mondanák.

Ezek az adatok a feltételes mód jelen idő tárgyas ragozású többes szám harmadik személyében jelentkeznek /Imre: i.m. 324.l./.

A palatális sorban a módjelnek gyakran a rövid változata /-ne/ található. A már idézett kötetben a 903.térképlapon találhatók ilyen adatok:

A B-17,24,25. kutatópontokon: füvënnejik' felvennék';
A B-2 kutatóponton: füvennejik ~ <füvënnéjik>
'felvennék' /no./

Találhatunk néhány olyan feltételes módú alakot például a 865. térképlapon, amelyeken formálisan az alanyi ragozású feltételes módú alakhoz járul a -je személyrag, illetve amelyen a formálisan alanyi ragozású, -je személyrag nélküli alak hordozza a határozott tárgyra való utalást:

A Ju-1. kutatóponton: kütneje 'kütné';
A Ju-4. kutatóponton: kötne 'kütné' /Imre:i.m.325.l./

Az Őrségben - egészen ritkán - az alanyi ragozás egyes szám harmadik személyben / cselekvő ikes igéken!/ megjelenik a -jik rag:

A 800. térképlapon a B-1 kutatóponton:
inna ~ <innajik> ;
A 807. térképlapon a B-1 kutatóponton:
önnë ~ <önnejik>
/Imre: i.m. 324.l./.

A HB. enyve adatával összevetve az előbb idézett adatokat kitűnik, hogy a -j- hangnak ezekben az esetekben hiátustöltő szerepe van.

A kódexek és a levelek vizsgálata tehát arra hívja fel a figyelmet, hogy a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjainak használatában nyelvállapotbeli, nyelvjárási eltérések mutatkozhatnak, ezért az énekeskönyvbeli énekszerzőket is érdemes külön-külön vizsgálni.

2. A visszaható jelentés Batizi András műveiben

Batizi András Katekizmusában kevés, számunkra érdekes egyes és többes szám 3. személyű tárgyas ragozású feltételes módú alakot találunk. Így van ez az ikes és a szenvedő igéknél is.

Az iktelen igéknek megtalálható mind hosszabb, mind rövidebb alakja.

1/ iktelen ige -ja/je, -jük/jök személyraggal:

"Christus /vagy mond/ szerete az szent Eggyhazat, es ada önmagat érte, hogy ötet meg szentelneie, es meg tistoytana viznek feredeiében..."
/Batizi: Kat. Av[3a/;

"Es azert az Christus halalanak oka hogy az ü szent vére hullassaual az mi büneinkért megh fizetne, ... es kar vallasinkat nekünk meg oldana es meg szentelneie: hogy mi nekünk nő hogy arthatnanak Immaron: de Inkább Ionkra es üdvösségünkre lenninek."
/Batizi: Kat. Evle/;

"Towabba: meg fesülle es meg hala, hogy az ü szent halalaual, az bünnek maro fogat, ki türneie, es az örök halalnak fulalyat [!] meg gyözne: ..."
/Batizi: Kat. Evle/;

"Azért Christus vrunk akara tiszta nemes szüstül szuletni, hogy az ü tiszta születésével, az mi fertelmes vndok es karhostato szuletesünket meg tisztétana es meg szentelnee..."
/Batizi: Kat. E2b/;

/Gondolhatnánk evvel az adattal kapcsolatban arra is, hogy a meg szentelnee adat végén álló ee hosszú é-t jelöl. Molnár /i.m. 134.l./ szerint Batizi Katekizmusában az é hangot az e, é, e, ê, ee betűk jelölhetik. Az a tény azonban, hogy itt ugyanabban a mondatban az é hang jelölésére már az é, illetve e betűt felhasználta a szerző /születésével; születesünket/, valamint az, hogy a "megszentelné" hasonló szövegkörnyezetben a hosszabb alakban szerepel, e feltételezésnek ellene szól./

"Christus /vgy mond/ szerete az ssent
Eggyházat, es ada önönmagat érte,
hogy ötet meg szentelnie, es meg
tistoytana viznek forodaieben..."
/Batizi: Kat. B2b/.

Az eddig idézett példákban feltűnik, hogy a hosszabb alak és a rövidebb alak egymás mellett szerepel, az első és ötödik, valamint a második és negyedik példa esetében azonos tárgyi bővítménnyel. Azt is érdemes megfigyelni, hogy a rövidebb alakok egy kivétellel veláris hangrendűek. Az utolsó két adat valószínűleg csak sajtóhiba, emellett szól az is, hogy a "megszentelnéje" alak még kétszer előfordul, s a két megszentelneie alak írásképét a megszentelnee és a megszentelnie alakok írásképével s a szövegkörnyezettel összevetve ugyanannak a végződésnek /-neie/ két rosszul sikerült változatát /-nee/ /-nie/ mutatják.

2/ Iktelen ige rövidebb alakja:

"Mert ha az istẽ nekünk igiérotet nem
tött volna, senki meg nem tudhatna, ha
meg halgattya az ni Imadsagunkat, awagy
nem." /Batizi:Kat. H2b/;

"Azert ük nẽ igazã imadkoznak, nert
ketseggel Imadkoznak, niczen [!]
igheretek mellyből meg tűdhatnak [!]
hogy ükot az isten meg halgattya."
/Batizi: Kat. Hv2b/.

Itt is érdemes felfigyelni arra, hogy a rövidebb alak veláris hangrendű. E két alak mellett azonban nem áll hosszabb feltételes módú alak.

A Katekizmusban egyetlenegy adatunk van ikes igére, az is a rövidebb alakkal fordul elő:

"De maga az mi io cselekedéseinknekis
nagy sok lelki es ez velaghi erdemo
vagiõ Istennek ingyen valo ighéro-
tebül, nem hogy valamiuel tartoznok
nekünk az isten."
/Batizi: Kat. Gv2b/.

A szenvedő igék szintén rövidebb alakban szerepelnek:

"De lehetetlen,dolog vala, hogy ü az
halalban meg tartoztatnak, es pokolban
el hagyattatnak..."
/Batizi: Kat. Ev1b/;

"Azaz: ezekrül semmit nem ketelkedem
hogy enneken az ürük élett meg nẽ
adatnok, az atya istentul, Iesus Chris-
tus vrunknak altala..."
/Batizi:Kat. G4b/;

"Sőt meg mikoron énekes miset mondnakis,
az melly igheikel az Christus halala hir-
dettetnek, azokat vgyan meg sugiak ak-
koronis..."
/Batizi: Kat. I4a/.

A Batizi Katekizmusában talált adatok tükrében úgy tűnik, hogy az ő írott nyelvében megvolt, meglehetett a feltételes mód hosszabb alakjának használata. Az adatok azt mutatják azonban, hogy a -ja/je, -jük/jök személyragok inkább az ikrtelen palatális hangrendű igéken jelennek meg a vizsgált műben /helyesebb tehát a -jo, -jök személyrag megjelenéséről beszélni/. A megvizsgált anyag alapján az is látható, hogy az ikes és szenvedő igéknek hosszabb alakja nem fordul elő. A hosszabb alak tehát nem lehetett túlságosan gyakori Batizi írott s talán beszélt nyelvében sem.

Batizi feldolgozott énekeit áttekintve az előbbi feltételezésünk még inkább megerősödik. Énekeiben egyetlenegy hosszabb feltételes módú alakot sem találunk. Nézzünk egy-egy példát az ikrtelen, az ikes és a szenvedő igéknek versszorokban való előfordulására:

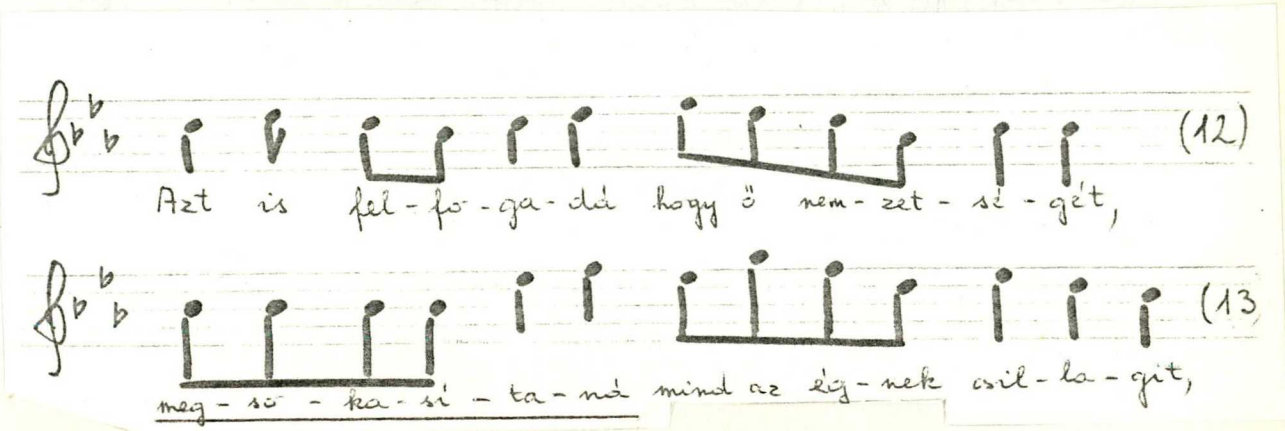
1/ ikrtelen ige rövidebb alakja:
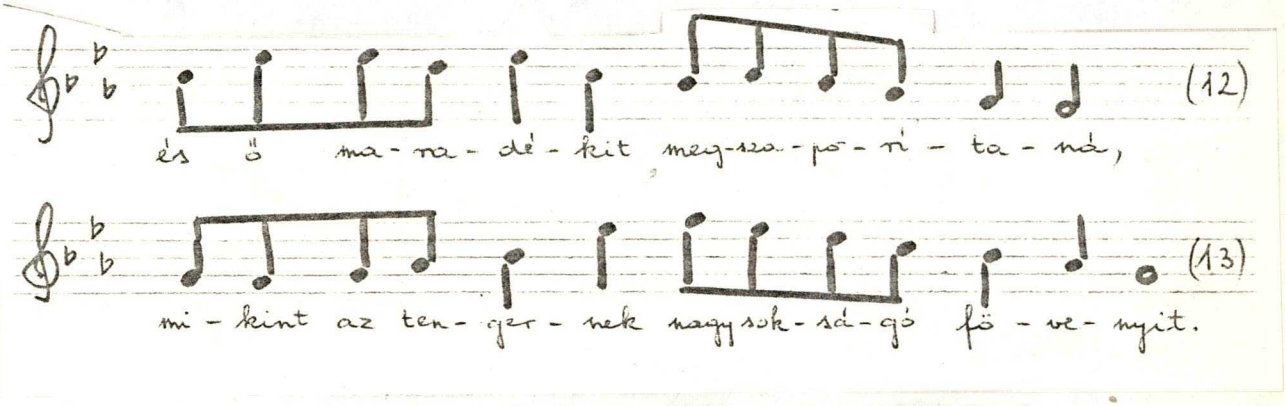
- veláris hangrendű:

"Azstis fel fogada hogy ő nemzetseget,
meg sokasitana mind az egnec chillagit,
es ő maradekit meg szaporitana,
mikint az tengernec nagy soksago fűuenyit."

/Hoffgr. L2a/.

Az adat Batizi: Izsák házassága című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 12.13.12.13.Dallama:

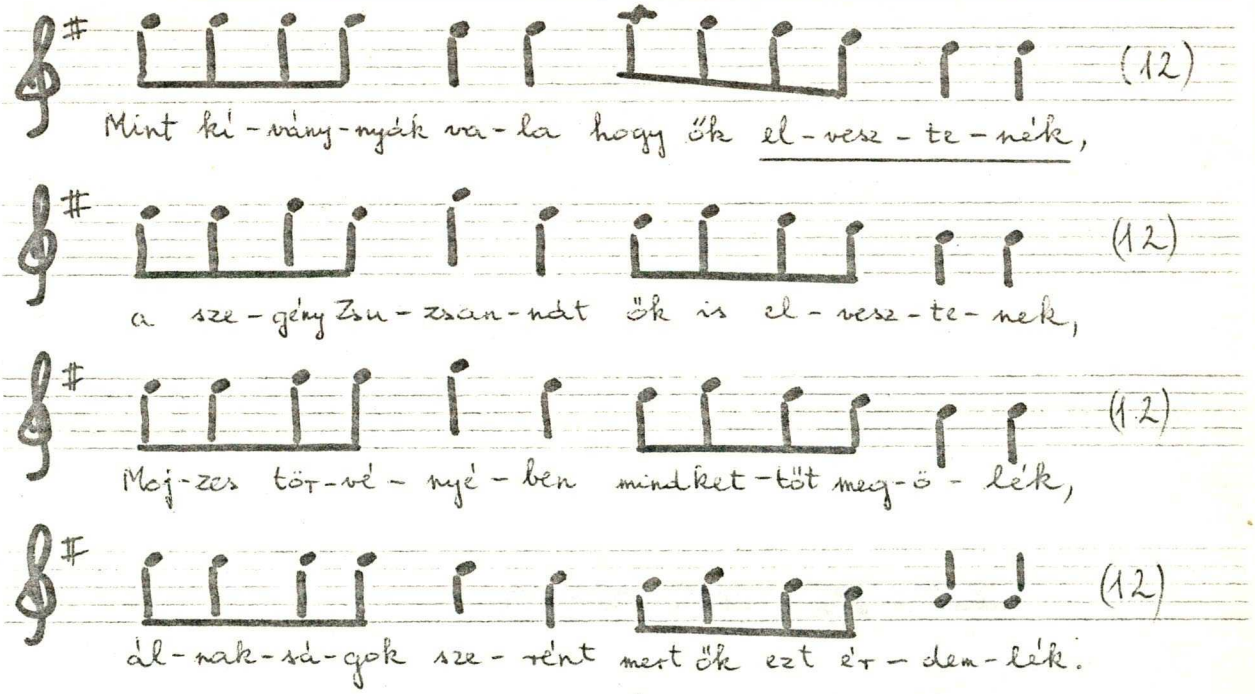

/Csomasz Tóth: i.m. 434.l./.

A rövidebb feltételes módú alak szabályos szótagszámú sorban szerepel:

- palatális hangrendű:

"Mint kiuannyac vala hogy Ők el vesztenec,
a szegén Susannat Ők is el vesztenec,
Moyses törvényében mind kettőt meg ölek,
alnakságoc szerént mert Ők ezt erdemlec."
/Hoffgr. Calb/.

Ez az alak Batizi Zsuzsánna című énkekéből való.
A sorok szabályos szótagszáma: 12.12.12.12. Dallama:

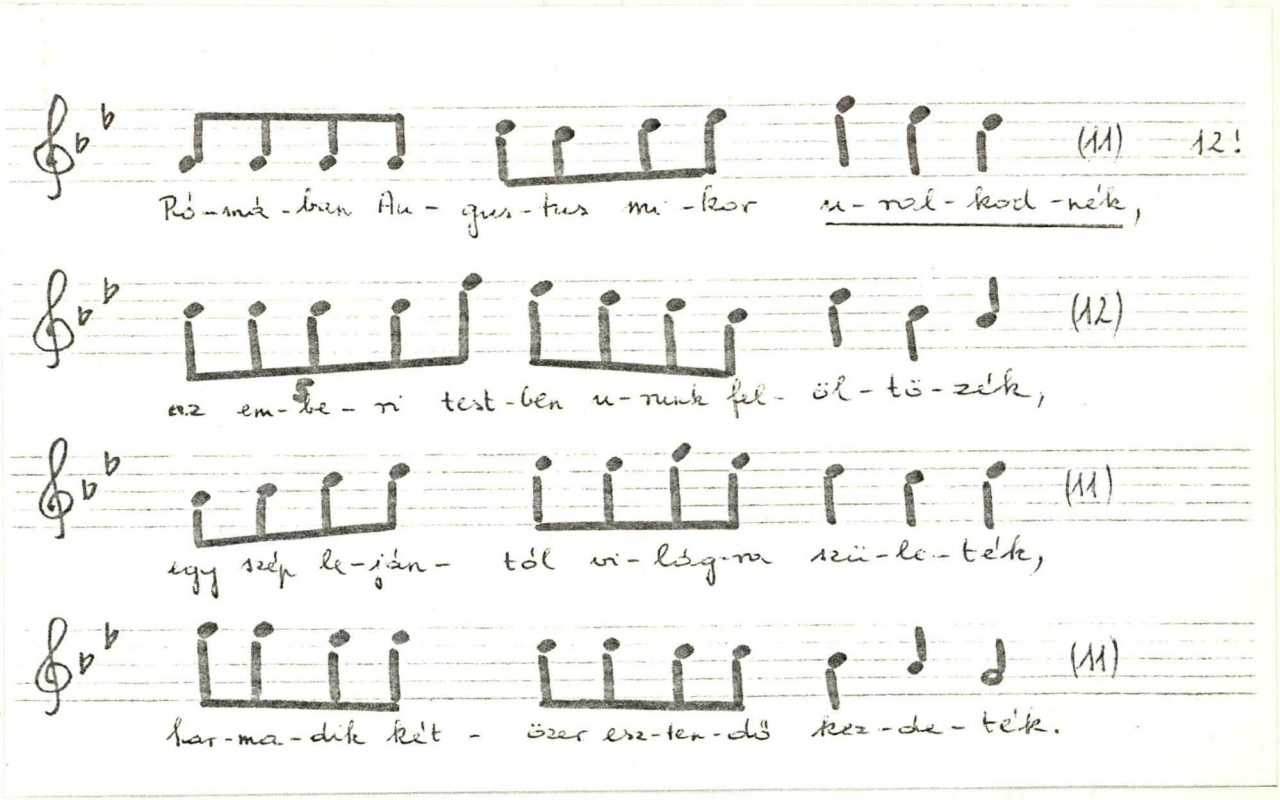

/Csomasz Tóth: i. m. 427. l./.

A rövidebb feltételes módú alak itt is szabályos szótagszámú sorban fordul elő.

2/ ikes ige rövidebb alakja:

"Romaben Augustus nikor vralkodnec,
az emberi testben vrunc felülüzec,
egy szep szüz leyantol vilagra szülletec,
harmadic ket üzer esztendü kezdetec."
/Hoffgr. Lla/.

Az adat Batisi: Más história az Nabugodonozor királyról című énekében található. A sorok szabályos szótagszáma: 11. /12/. 12. 11. 11. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 429.l./

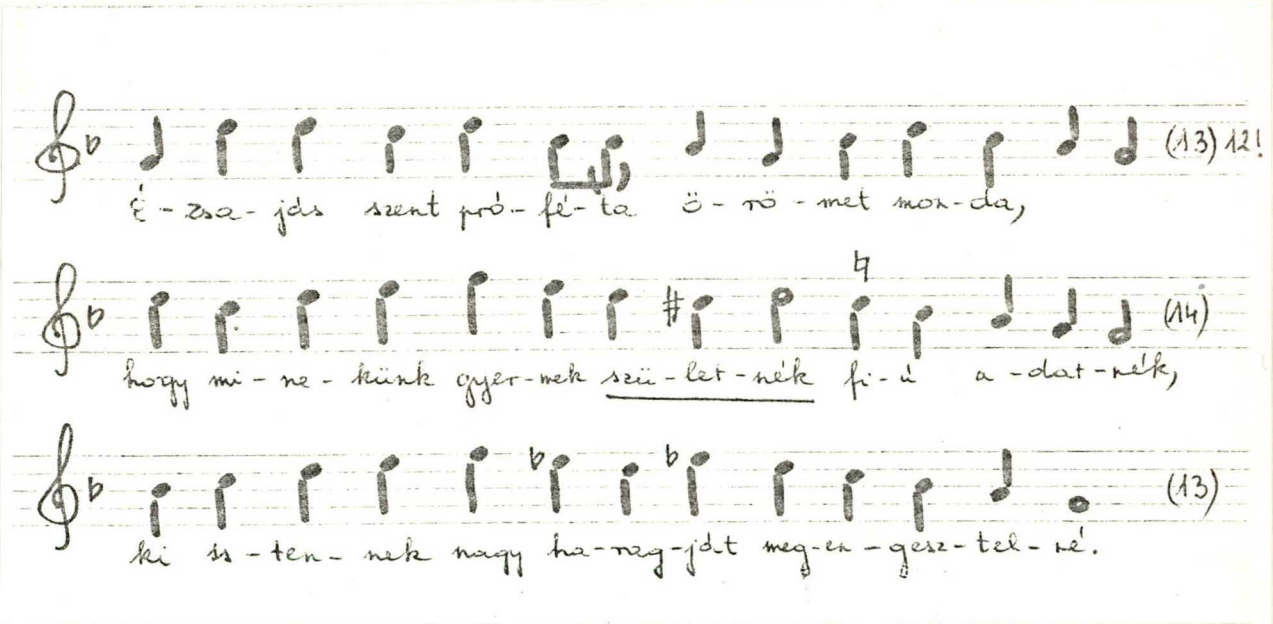
A rövidebb feltételes módú alak a szabályosnál eggyel nagyobb szótagszámú sorban szerepel.

3/ szenvedő ige rövidebb alakja:

"Esaias szent prophéta örömet monda,
hogy minekünk gyermek születnéc fiu adatnek,
ki Istênec nag haragiat meg engesztelne."

/Vár. R2a/.

Ez az adat Batizi: Jer, dicsérjük az nai napon az ni urunkat kezdetü énekében található. A sorok szabályos szótagszáma: 13 /14/. 14. 13. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 472.l./.

A rövidebb feltételes módú alak itt is szabályos szótagszámú sorban fordul elő.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy Batizi énekeiben egy adat sem szerepel olyan sorban, amelynek szótagszáma a szabályosnál eggyel kevesebb lenne, elmondhatjuk, hogy Batizi énekeiben a szótagszám kialakításában a feltételes mód hosszabb alakját nem használta fel. Ez visszavezethető arra is, hogy - mint ezt a Katekizmusban láttuk - nyelvállapotában valószínűleg nagyon elszigetelt jelenség lehetett a feltételes mód hosszabb alakjainak előfordulása, de esetleg arra is, hogy a kétféle műfajban /a katekizmusban és a verses bibliai históriában, verses gyülekezeti énekben/ valamilyen különbségtételre törekedett a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjainak használata között.

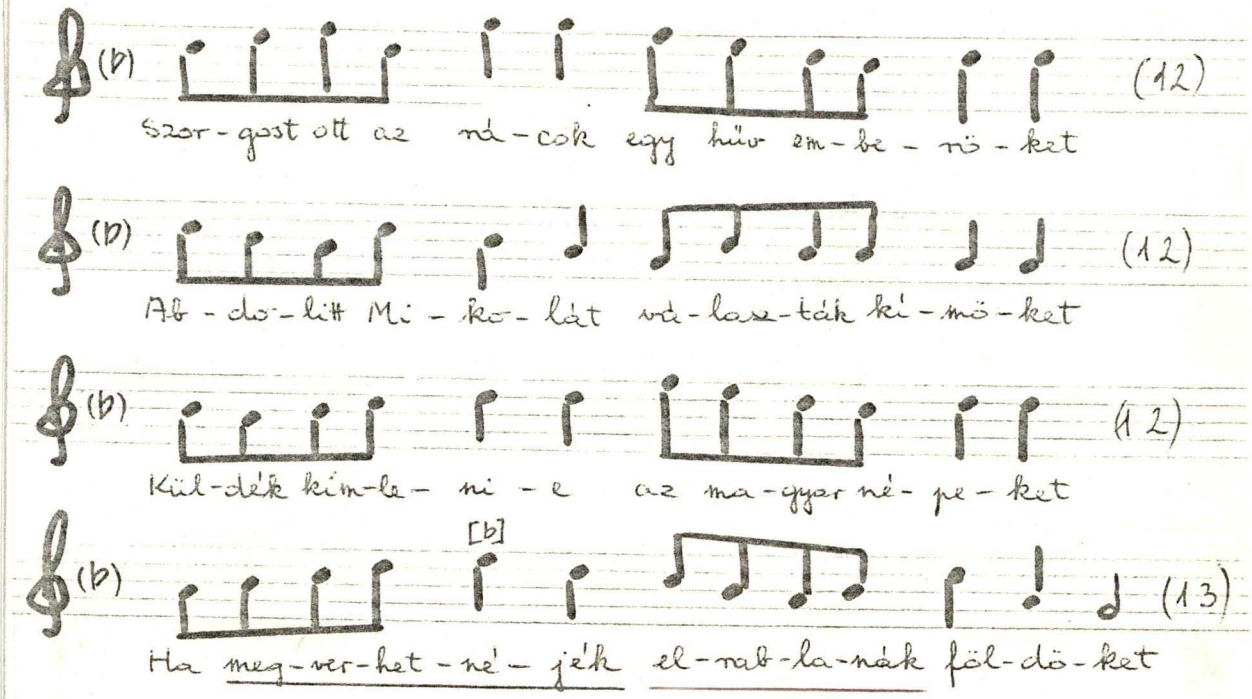
3. A vizsgált jelenség Tinódi Sebestyén műveiben

Tinódi műveiben a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjai csak az iktelen igéken figyelhetőkmeg. Az ikes és a szenvedő igéknek csak rövidebb alakját találjuk.

Lássunk két példát az iktelen igék hosszabb és rövidebb alakjaira:

"Szorgost ot az Racsoc egy hív emberüket
Abdolitt Mikolat valasztac kinüket
Küldéc kimlenie az Magyar népeket
Ha meg verhetneiec el rablanac földüket"
/TinCr. Cla/.

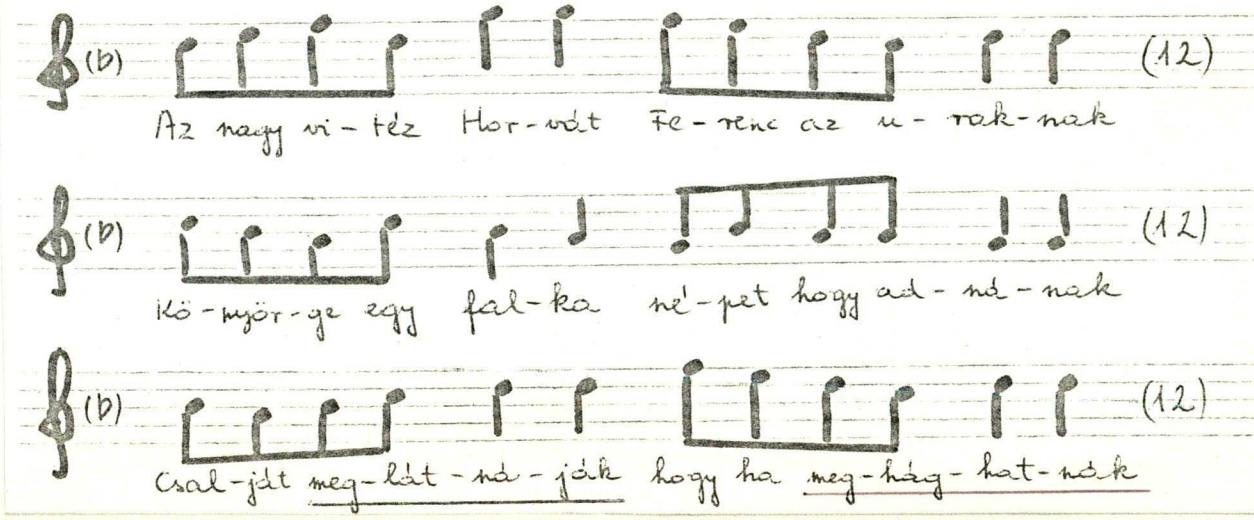
Ez az adat Tinódi Erdélyi história című énekében található. A sorok szabályos szótagszáma: 12.12.12.13. Dallama:

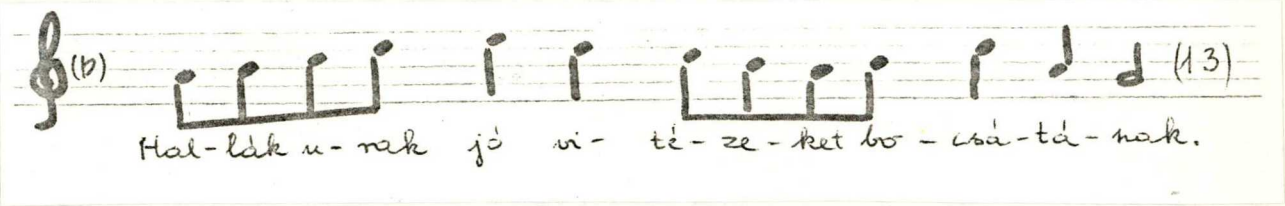

/Csomasz Tóth: i. m. 459. l./.

"Az nagy vitéz Horuat Ferents az vralnac
Könyörge egy falka nepet hogy adnanac
Cialiat meg latnaiac hogy ha meg haghatnac
Hallac vrak io viteseket bochatanac."
/TinCr. E2a/.

Ez az adat is az Erdélyi história című énekből való. A sorok szabályos szótagszáma és a dallam megegyezik az előző példáéval:

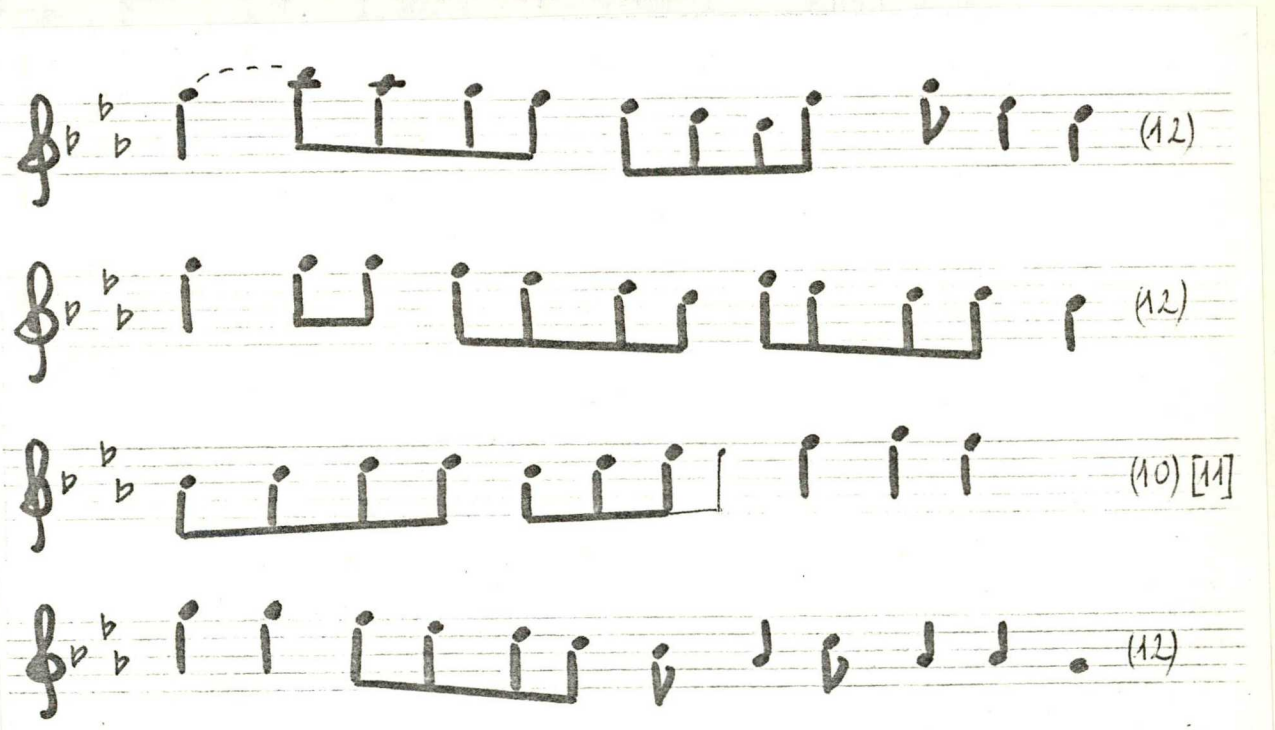

/uo./.

Érdemes megfigyelni, hogy mindkét sorban együtt szerepel a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakja. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy Tinódi műveiben a rövidebb alakok száma mintegy harminckétszer több a -ja/je, -jék/jék személyragoscakénál, /Batisiánál ugyanez az arány 1,4:1, de meg kell említeni, hogy az összesen öt hosszabb adat csak két igen hosszabb alakjaiból adódik/, valamint azt, hogy az összes rövidebb alak nem olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma a szabályosnál eggyel kevesebb lenne, másrészt a hosszabb alakok sem szerepelnek olyan sorban, amelyeknek szótagszáma a szabályosnál eggyel több lenne, mindez arra utal, hogy Tinódi beszélt nyelvében talán még Batisiánál is elsajátoltabb lehetett a feltételes mód hosszabb alakjainak használata, vagy ami annál még valószínűbb, ő maga /Tinódi/ ismerte a jelenséget /a feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjának váltakozását/, de ezt csak a szótagszám kialakításánál vette igénybe, akkor is elenyészően kis számban. /E gondolatmenetre vö. a Bíró Gáspár énekében előforduló főnévi igenevek vizsgálatánál mondottakat./ A Tinódi műveiben előforduló többi hosszabb feltételes módú alak nem áll együtt rövidebb alakkal.

4. A vizsgált jelenség Dési András énekeiben

Dési András énekeiben csak egyetlen hosszabb feltételes módú alakot találunk /erről lásd korábban a 102. l.-on/. Az igetlen igék rövidebb alakjának mintegy harmada olyan versszorban szerepel, amely a szöveg szótagszámát tekintve ugyan szabályos szótagszámú, ez a szabályos szótagszám azonban a szöveghez megadott dallam dallamegységeinek számánál eggyel kevesebb.

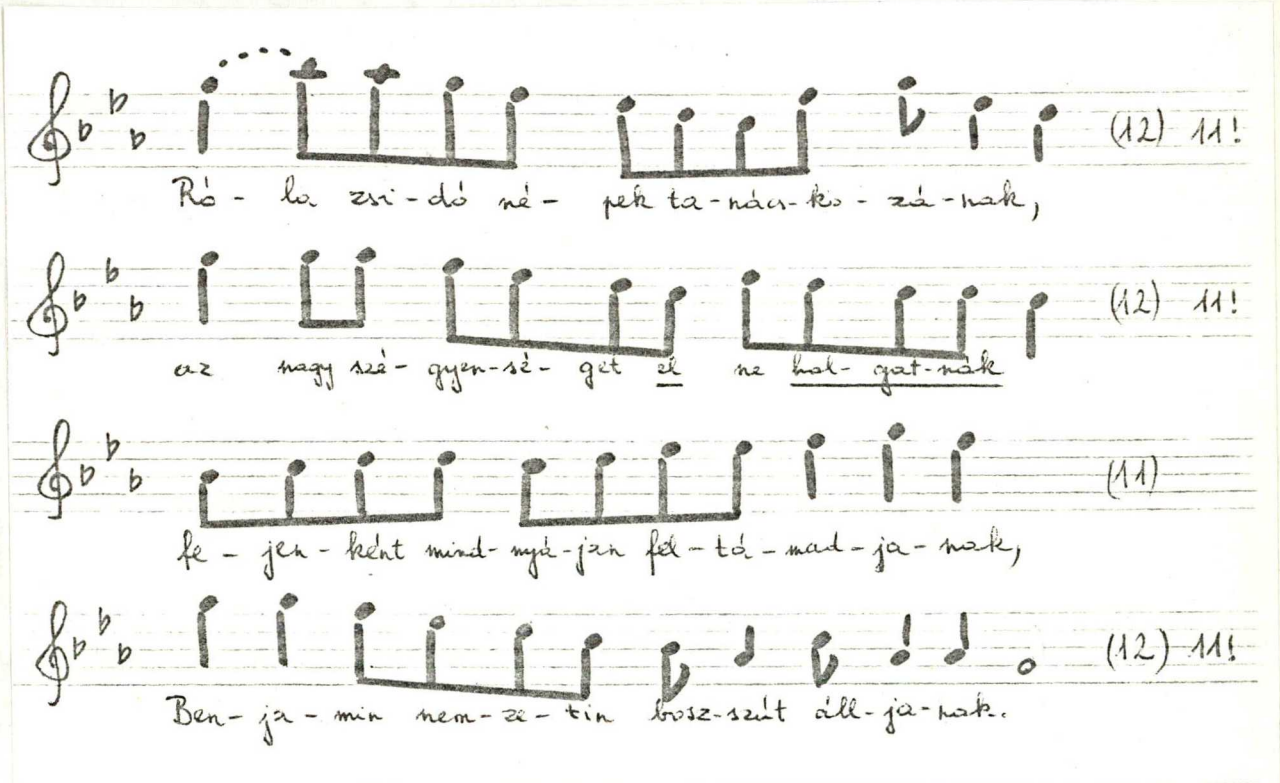
Mind a három ilyen adatunk Dési A levitáról című énekében szerepel. A versszorok szabályos szótagszáma: 11. 11. 11. 11. /A dallam dallamegységeinek száma soronként: 12. 12. 10 /11 /. 12./:

/Csomasz Tóth: i.m. 438.l./

/11/ "Rola sido népec tanatskosanac,
/11/ az nagy szégyenseget el ne halgatnac,
/11/ feiẽkent mínnyaiã fel tamádgyanac,
/11/ Beniamin nẽzettin bosszut allyanac."
/Hoffgr. 23a/.

Ennél és a következő példánál is külön fel kell tüntetnünk a versszerok szótagszámát, hiszen mint láttuk a versszerok szabályos szótagszáma nem egyezik meg a bibliai históriához megadott dallam dallamegységeinek számával.

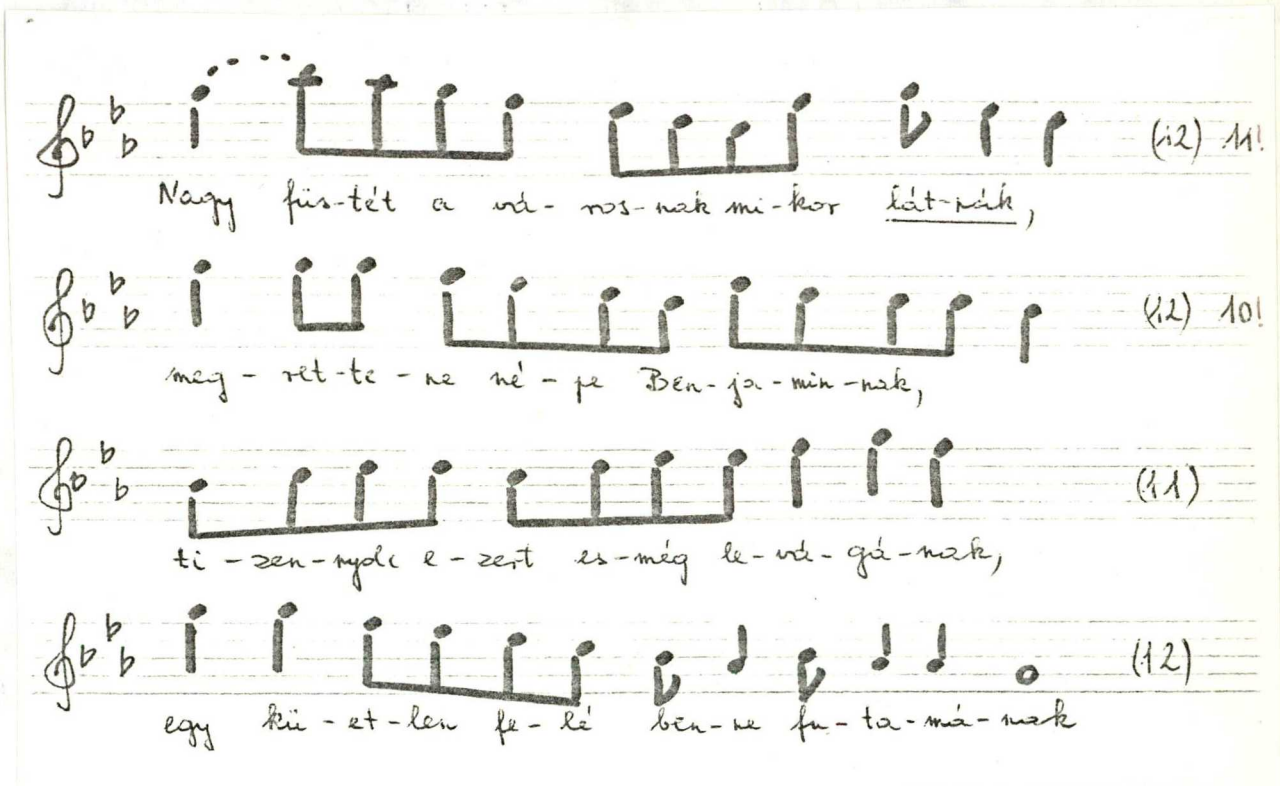

/10./.

Ebben az esetben tehát a feltételes mód rövidebb alakja a vers sorainak szótagszámát tekintve szabályos sorban szerepel, ha viszont a dallammal együtt vizsgáljuk a verset, azt látjuk, hogy a rövidebb alakot tartalmazó sort olyan dallamra kell énekelni, amely dallam-

egységeinek száma a versszor szótagszámánál eggyel nagyobb.

/11/ "Nagy füstet à varosnac mikor latnac,
/10/ meg retteno népe Benianimnac,
/11/ tizen nyoltz ezert esmeg le vaganac,
/12/ egy küetlen fele bennec futamnac."
/Hoffgr. Z4a/.

Ennél a versszaknál már a vers sorainak szótagszáma son egyezik a szabályossal /11. 11. 11. 11./. Vessük egybe most a verset és a hozzá tartozó dallamot:

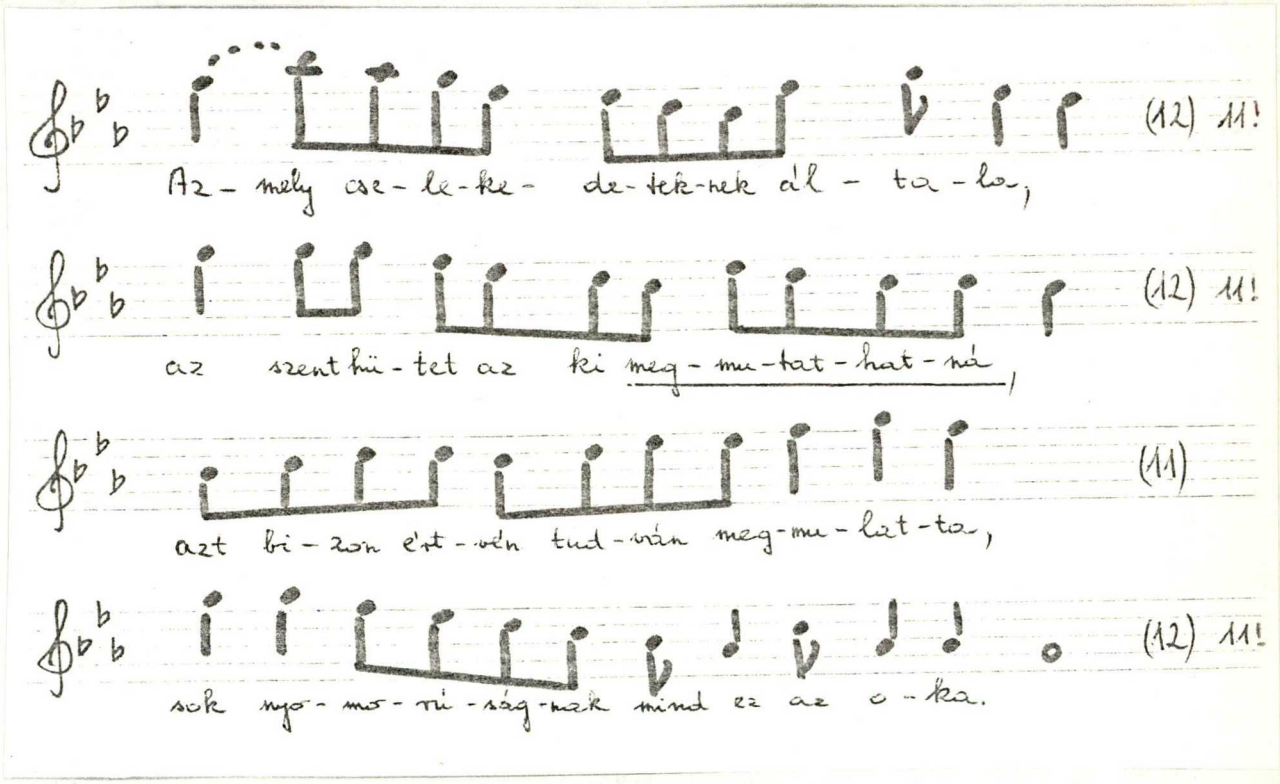

/uo./.

A vizsgálatunk szempontjából érdekes első sor szótagszáma a vers sorainak szótagszámát tekintve itt is szabályos, a dallamsor dallamegységeinek száma azonban a versénél itt is eggyel nagyobb. A feltételes mód rövidebb alakját tehát itt is két hangra elnyújtva kell énekelni.

/11/ "Az mely chyelekedeteimee altala,
/11/ az szent hitet az ki meg mutathatna,
/11/ azt bizon értuen tudnã meg mulatta,
/11/ soc nyomorusagnac mind es az oka."
/Hoffgr. 24b/.

Ez az adatunk is - az előbbi kettőhöz hasonlóan - olyan sorban fordul elő, amelyet a vers szabályos szótagszámúnál eggyel nagyobb dallamegységszámú dallamsorra kell énekelni:

/uo./.

Megfigyelhető, hogy az ének és a vers az előbbi esetekben már eleve "szóttart", tehát ilyenkor az énekszerzőnek méginkább meglett volna a lehetősége arra, hogy a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjai között mutatkozó szótagszámkülönbséget a vers /szöveg/ és a dallam

között mutatkozó eltérés kiegyenlítésére felhasználja. Az, hogy ezt nem tette, arra utal, hogy - mint ez Biai Gáspár főnévi igenévi alakjainak vizsgálata után valószínű - a feltételes mód hosszabb alakja beszélt nyelvében nem vagy csak elenyésző mértékben volt, lehetett meg. Ezt a feltételezést az is támogatja, hogy az első adatunk, bár a sor végén van, nincs rímkényszerben, a második szintén, a harmadik adatunk pedig éppen akkor rímelne az első sorral, ha hosszabb alakban szerepelne. /A vers /szöveg/ és a dallam ennyire rendszeres eltérését figyelembe véve nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt a lehetőséget sem, hogy a dallamot nem maga Dézsi adta meg verse mótajelzéséül, s talán eredetileg a vers /szöveg/ mellett egy olyan dallam állt, amelyben a dallamsorok dallamegységeinek száma - a szövegéhez hasonlóan - 11. 11. 11. 11. volt. Ez egyébként nem szólna ellene annak a feltételezésünknek, hogy Dézsi beszélt nyelvében a hosszabb alak csekély mértékben lehetett képviselve./

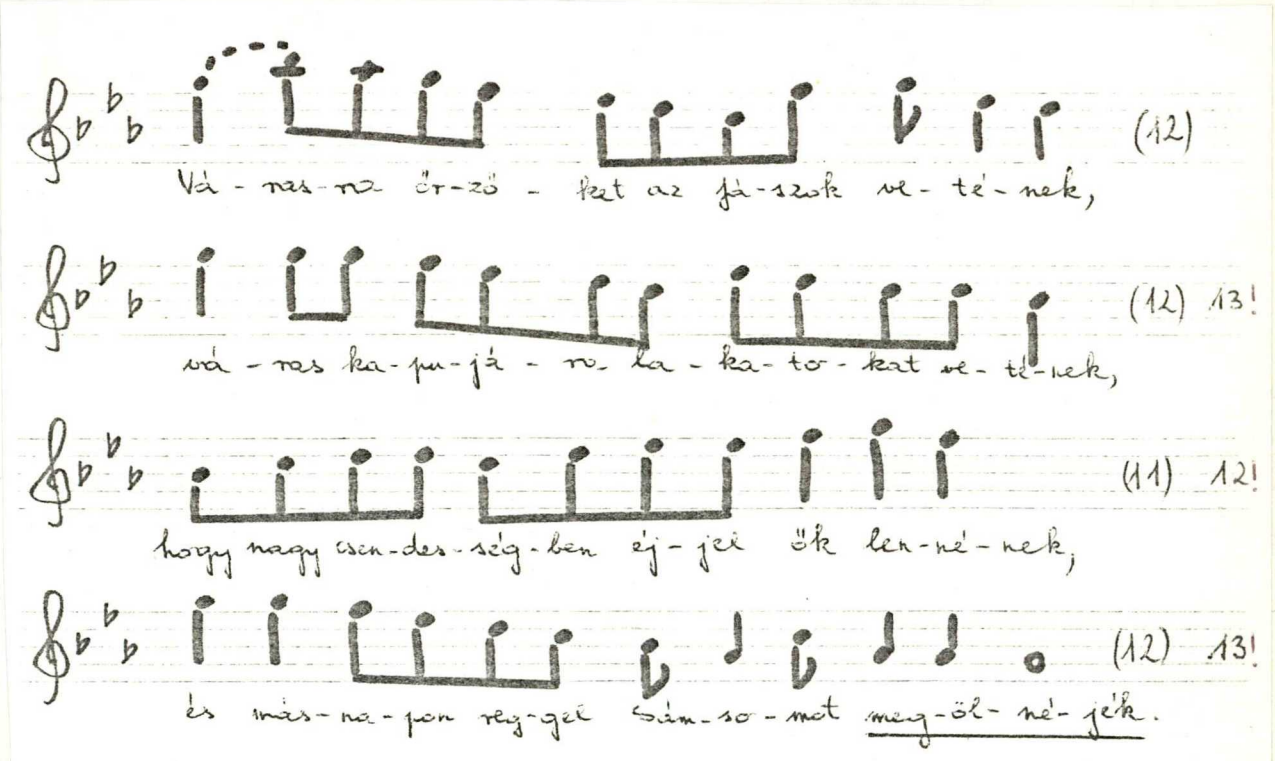
5. <u>A vizsgált jelenség egyéb szerzők műveiben</u>

A főnévi igenév vizsgálata során megnéztük, van-e olyan énekszerzőnk, akinél annak ellenére fordul elő hosszabb alak, hogy ez a sor szabályos szótagszámánál eggyel több szótagszámot eredményez, illetve olyan, akinél annak ellenére fordul elő a rövidebb alak, hogy így a sor szótagszáma a szabályosnál eggyel kevesebb lesz. Most pedig vizsgáljuk meg, vannak-e ilyen esetek a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának használatában is.

a/ A hosszabb alak a sor szabályos szótagszámát eggyel megnöveli:
Fekete Imre

" Varasra ürsüket az Isszoc vetenec,
varas kapuiara lakatokat veténec,
hogy nagy chyendességben eyel ük lennénec,
es más napon régel Samsomot meg ülnevec."
/Hoffgr. T2a/.

Az adat Fekete Imre Sámson című énekében fordul elő. Az ének sorainak szabályos szótagszáma: 11 /12/. 12. 11. 12. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 438.l./.

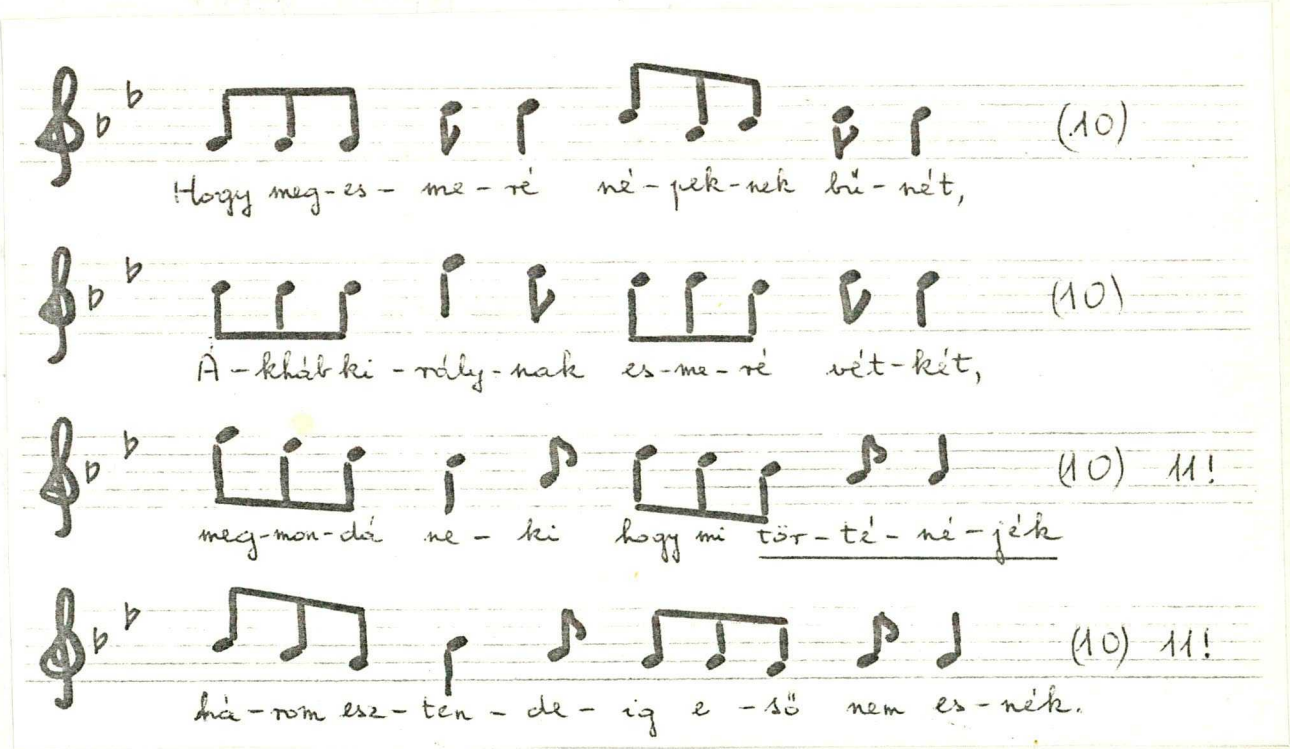
A hosszabb alak itt a szabályos szótagszámot egygyel megnöveli anélkül, hogy a versszak ritmusát megjavítaná. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy Fekete énekei-

ben a feltételes mód vizsgálatánál megfigyelt mindhárom altípusban megtaláljuk a hosszabb és rövidebb alakot, s hogy az iktelen igéknél mintegy másfélszer annyi a hosszabb alakok száma, mint a rövidekké, - mindezek arra mutatnak rá, hogy Fekete Imre nyelvállapotában gyakoribb volt a feltételes mód hosszabb alakjának használata nemcsak a rövidebb alakokhoz, hanem a többi énekszerzőénél tapasztaltakhoz viszonyítva is.

Csikai István

"Hogy meg esmere népelnec bünet,
Aekab királynac esmere vétket,
meg monda neki hogy mi történetec
haron esztendeig essö nem esnec."
/Hoffgr. f4b/.

Ez az adat Csikai István Illyés próféták-ról című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 10. 10. 10. 10. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 428.l./.

Az itt idézett hosszabb alak a sor szabályos szótagszámát eggyel megnöveli. Ha figyelembe vesszük, hogy a türtönnék alakkal is szabályos lenne a sor szótagszáma, valamint azt, hogy a hosszabb alak nem javítja a sorok rímelését, - mindez azt teszi valószínűvé, hogy Csikei István nyelvállapotában is gyakori lehetett a hosszabb alak használata. /E feltételezésünket azonban gyengíti az a tény, hogy Csikei énekében csak egy hosszabb és egy rövidebb feltételes módú alakot találunk./

b/ A rövidebb alak olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma a szabályosnál eggyel kevesebb:

Molnus Juhász Péter

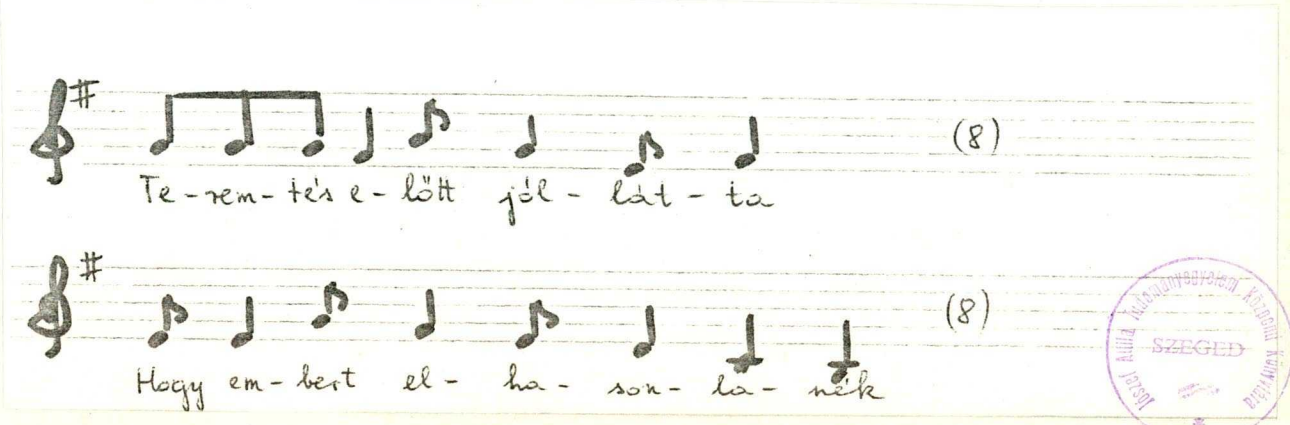
"Terentes elött iol latta,
Hog embert el hasonlanec Tülo,
es el karhosnek.
Diczoret Istënec ."

/Vár. 82b/;

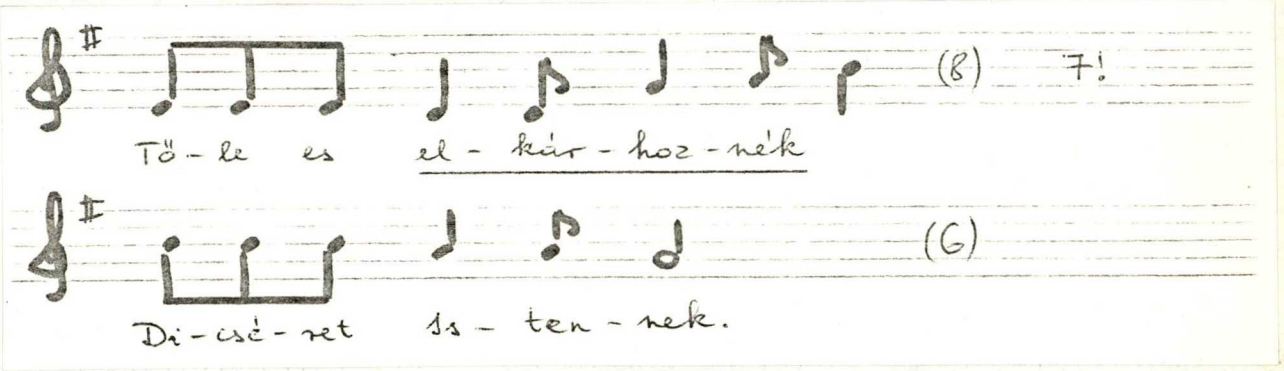
"Meg gyözne es el rontana,
az bünt halalt letapodna,
poklot el karhoztatna.
Dicze[rot Istënec] ."

/Vár. 82b/.

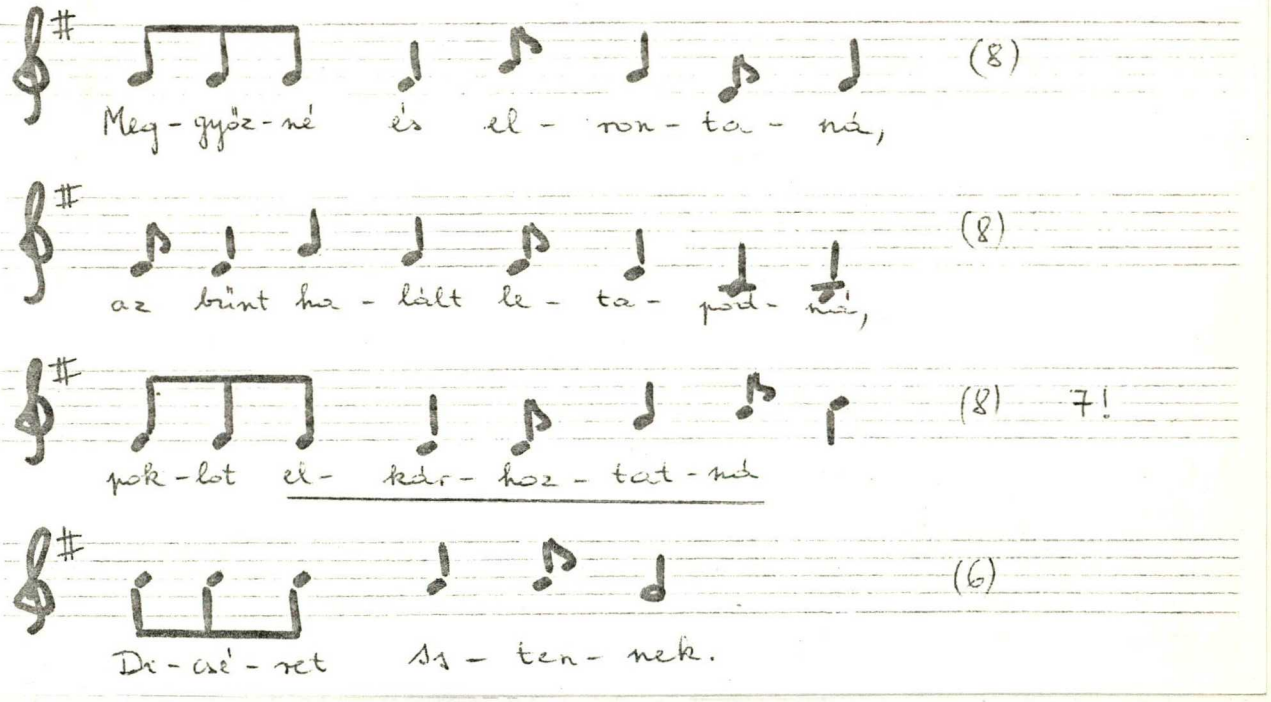
A két adat Molnusnak ugyanabból az énekéből, a Csodálatos nagy bülcsesség, hogy isten kondetűből való. A sorok szabályos szótagszáma: 8. 8. 8. 6.
Dallama:

SZEGED

/Csomasz Tóth: i.m. 509-510.l./;

/uo./.

Ha figyelembe vesszük, hogy Meliusnál egyetlenegy hosszabb feltételes módú alakot sem találunk, s hogy a két adat küsül csak a másodikra hat - az amúgy sem túl erős - rímkényszer, akkor elmondhatjuk, hogy csak szerint

Melius nyelvhasználatában, nyelvjárásában csak kismértékben vagy egyáltalán nem volt meg a feltételes mód hosszabb alakja.

6. A vizsgált jelenség használatának általános vonásai

A feltételes mód hosszabb -ja/-je, -jék/-jék személyragos és rövidebb alakjainak vizsgálata a főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos /-a/-e/ és ∅ személyragos alakjainak összevetéséből adódó következtetésekhez hasonló megállapításokra ad módot.

A vizsgált nyelvemlékek azt mutatják, hogy bár megvolt a lehetősége annak, hogy a -nék/-nék végződés ikes, valamint szenvedő igékre is átterjedjen /erre éppen a vizsgált kódexek mutattak rá/, annak szóleskörű elterjedésére nem került sor. A hosszabb alakok vizsgálatára leginkább az iktelen igékkel kapcsolatban van lehetőség.

Ahogy a főnévi igenévnél, itt is úgy tűnik, hogy a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának használati gyakoriságában és abban, hogy a -nék/-nék végződés átterjedt-e az egyes szám 3. személyű ikes és szenvedő igékre, nyelvjárási különbségek voltak.

Mivel rendkívül sok olyan adatot találtunk, amelyeknél a hosszabb vagy rövidebb alak szabályos szótagszámú sorokban szerepel, elmondhatjuk, hogy a hosszabb és rövidebb alak váltakozása lehetőséget adott a kor énekszerzőinek arra, hogy a hosszabb és rövidebb alak közti szótagszámeltérést a sorok szabályos szótagszámának kialakítására használják fel.

Itt is felmerült az a kérdés, hogy vajon mennyiben egyezik, esetleg tér el a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának az énekeskönyvekben megfigyelt hasz-

nálata az énekszerző beszélt, írott prózai nyelvében tapasztaltaktól. Ilyen összehasonlításra csak Batizi András esetében volt módunk. Érdekes kép az, amit énekei mutatnak: noha Katekizmusában megvannak a hosszabb alakok használatának nyomai /az adatok szerint legalábbis a palatális hangrendű igéken/, énekeiben hosszabb alakot egyet sem találunk. A többi szerző esetében a főnévi igenév vizsgálatánál alkalmazott módszerrel próbáltuk valószínűvé tenni, hogy a hosszabb alak jelenléte a szabályosnál eggyel nagyobb szótagszámú sorokban a hosszabb alak meglétére, a rövidebb alak jelenléte a szabályosnál eggyel kevesebb szótagszámú sorokban a rövidebb alak meglétére, esetleg döntő súlyúra utalhat az adott író beszélt nyelvében. /Természetesen itt is lehet egyéb motívumok közrejátszásáról szó, amelyek akadályozták vagy segítették az adott alak felhasználását./ Az utóbbi megállapításra támaszkodva valószínűsíthetjük azt is, hogy az énekszerzőnek ha használnia nem is, de ismernie kellett magát a jelenséget ahhoz, hogy éljen a két különböző alak szótagszámeltéréséből adódó lehetőséggel.

III. A főnév, illetve névmás + névutó szerkezet jelöletlen /pl. a ház előtt/ ~ jelölt /pl. a háznak előtte/ alakjainak váltakozása

A háznak előtte típusú névutós szerkezetek a ház előtt típusú névutós szerkezetekkel párhuzamosan élő jelenségek a nyelvemlékes korban. Megítélésüknél abban mutatkozik ma is a különbség, hogy lényegüket tekintve birtokos szerkezetnek tekintjük-e őket, vagy elvetjük-e a birtokos szerkezetekkel való rokonságukat.

Sebestyén Árpád szerint a háznak előtte típusú névutós szerkezetekben nem kereshetjük a birtokos szintagma átöröklődését. Ebben szerinte az előtte önálló határozószónak magyarázó, nyomatékosító szerepű birtokos jelzővel /dativus possessivusszal/ megtoldott alakját kell látnunk: előtte /tudniillik/ a háznak /A magyar nyelv névutórendszere. Budapest, 1965. 220.l./. "Oka lehetett az ilyen szerkesztésnek a beszédhelyzetből, szövegelőzményből ismert dologi birtokos fogalmának nyomatékolására, felelevenítésére való törekvés: Az ágy a szoba sarkában van. Mellette /ti. az ágynak/ egy szék áll. A -nak ragos birtokos szerkezet analógiával szolgálhatott ugyan ezeknek, de az ilyen névutós kapcsolatban szintagmatikus viszony sohasem elevenedhet fel, hiszen ahhoz fogalmi jelentésű szavak kellenek, s a névutó már nem az." /uo./. Azután, hogy a dativus possessivus nyomatékosító szerepe elhomályosult, a háznak előtte típusú névutós kapcsolat változata lett a ház előtt kapcsolatnak. "Expresszivitását azonban még bizonyára sokáig megőrizte, szinte ma is őrzi. Ez magyarázhatná — a latin grammatika hatásán kívül — a szerkezet elburjánzását a konotos egyházi, szónoki, majd a fentebb stílra törekvő irodalmi nyelvben. A funkcióját vesztett forma elbizonytalanodása szülhette a régiségben szórványosan elő[bukkanó fának mögött és fa mögötte típusú szerkezetkeveredéseket." /uo./.

Benkő Loránd szerint "a hámnak előtte-féle szerkezeteknek a kódexekben való nagymértékű, a legkorábbi szövegemlékekhez képest szinte robbanásszerű megjelenése és fölszaporodása kétféle összetevő eredménye. Egyrészt a szerkezeti jelöltséget erősen előtérbe helyező, a latin nyelvtani formák pontos visszaadására is törekvő »túlmagyarázó« stílus terméke, amely stílus tulajdonképpen kódexeink fordításirodalmában kerül divatba. Másrészt - de az előzővel is bizonyos összefüggésben - a -nak/nek ragos birtokos jelző előnyomulásának következménye: a kétszeres jelöléssel »túlbiztosított« birtokos szerkesztésmód áthatol a birtokviszonyt a nyelvérzék számára még többé-kevésbé tükröztető jelöletlen névutós szerkezetekbe is." /i.m. 286.l./. Amit a birtokviszony jelöltségének kérdésével kapcsolatban mond, az - a feldolgozott nyelvemlékek alapján - a névutós szerkezetekre is vonatkoztatható. "Amikor azonban a szerkezeti tagok egymásmellettisége megszűnik, vagy a szerkezet birtokos jelzőjének és birtokszójának kapcsolatát valamelyik tag másféle szerkezetei,kapcsolatai lazítják, a birtokos szerkezet egyszeres jelöltsége, illetőleg a birtokos jelző jelöletlensége értelmi problémákat okozhat, s a jelölés további »szigorítását« : a birtokos jelzőnek a jelölését is kikényszeríti, vagy legalábbis indokolttá teszi." /i.m. 234.l./.

Vizsgáljuk meg a MargL. három következő adatát:

" Monda ez frater ... predicator szerkezetebeli fratereknek, es egyeb sok vraknak elevtte. ..." /MargL. 42./;

" Mygnem az ev tyztelendev zent testo ... plebanosoknak, fergyalmak, aszonyallatoknak, segenyeknek es nemesseknek nagy soksaganak elevtte es jelen voltara. Nagy tyztesseggel el temetteteek." /MargL. 102./;

" Ez soror petronylla vallast tevn. Az tyztelendev atyaimak pispekeimek elevtte."
/MargL. 115./.

Ezekben az esetekben is arról van szó, hogy bár a főnév és a névutó közé nem ékelődik más elem, a névutót több főnév, esetleg ezek bővítményei előzik meg, így lehetőség nyílik arra, hogy a nyelvérzék megtévedjen: ne ismerje fel még egy-egy ilyen hosszabb szerkezet elején a névutós szerkezetet. Ilyen esetekben a -nak/nek rag kitétele a főneveken, illetve az -a/e személyrag kitétele a névutón megkönnyítheti a névutós szerkezet felismerését, ugyanakkor rokonítja a névutós szerkezetet a birtokos szerkezettel is. Ilyen esetekben tehát a névutós szerkezet ha csak formailag is, de rokonságot mutat a birtokos szerkezettel.

1. Átmeneti jellegű névutós szerkezetek /fának megett és fa megette típusok/ a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőnél

A fának megett, fa megette típusú átmeneti jellegű névutós szerkezetek a kódexekben a hámak előtte és a hám előtt típusú névutós szerkezetekhez képest sokkal kisebb számban jelentkeznek. Az általam feldolgozott nyelvemlékekben is található néhány:

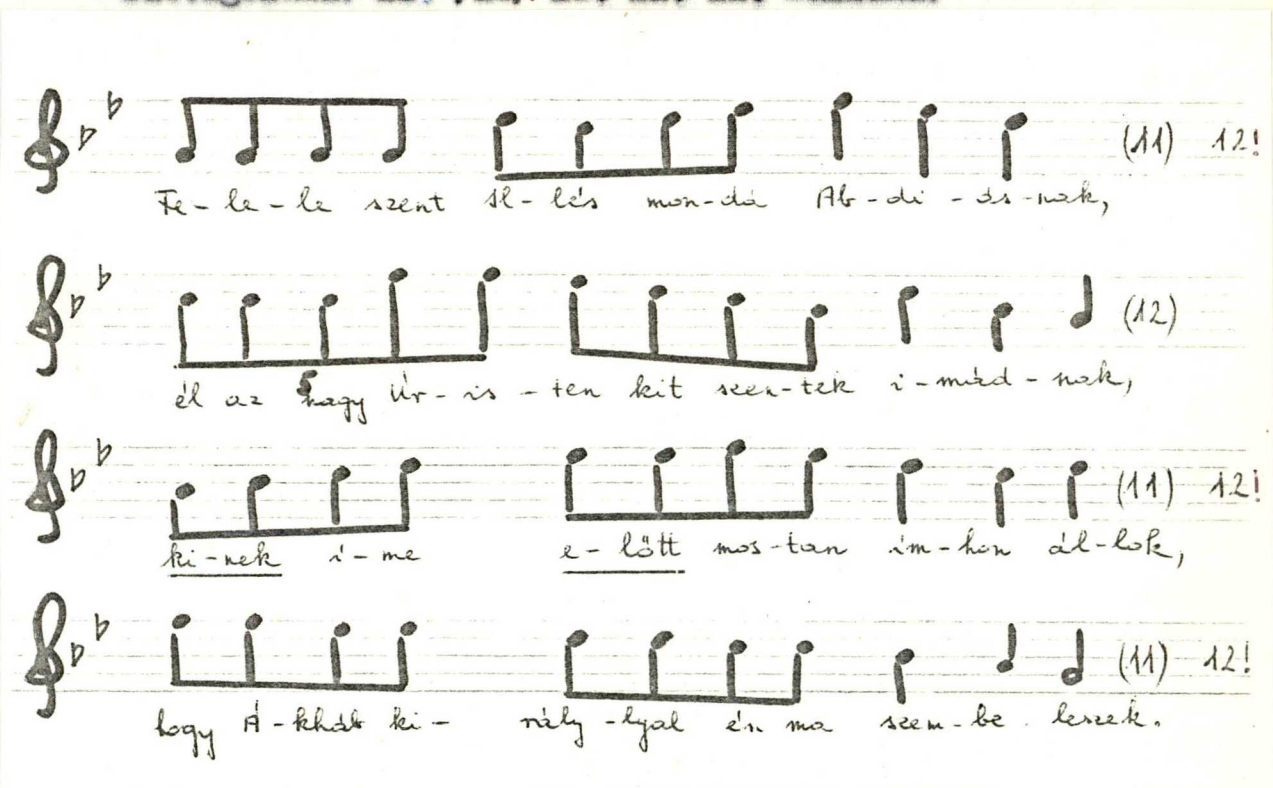
a/ fának megett típus

1/ "Ez soror lucia sent margyt asszonnak halala vtan. nemely hertelen betegseegeimek nya annera meg betegevle. hogynem solhat vala." /MargL. 216./.

A miá névutó a MargL.-ban csak -nak/nek rag nélküli névszó után szerepel, ez az egyetlen kivétel. Az -á lativusi rag kapcsolódik a mi kérdő-vonatkozó névmáshoz, tehát a miá névutóban az -á nem birtokos személyrag, ezért mutatom be ebben a típusban.

2. "Felele szent Illyes monda Abdiasnac,
él az nagy Vristen kit szentec imadnac,
kinec ime elöt mostan im hon álloc,
hogy Akhab kirallyal en ma szembe leszec."
/Hoffgr. h2a/.

Ez az adat Sztárai Mihály Az igaz keresztyéneknek kevés számokról című énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 11. /12/. 12. 11. 11. Dallama:

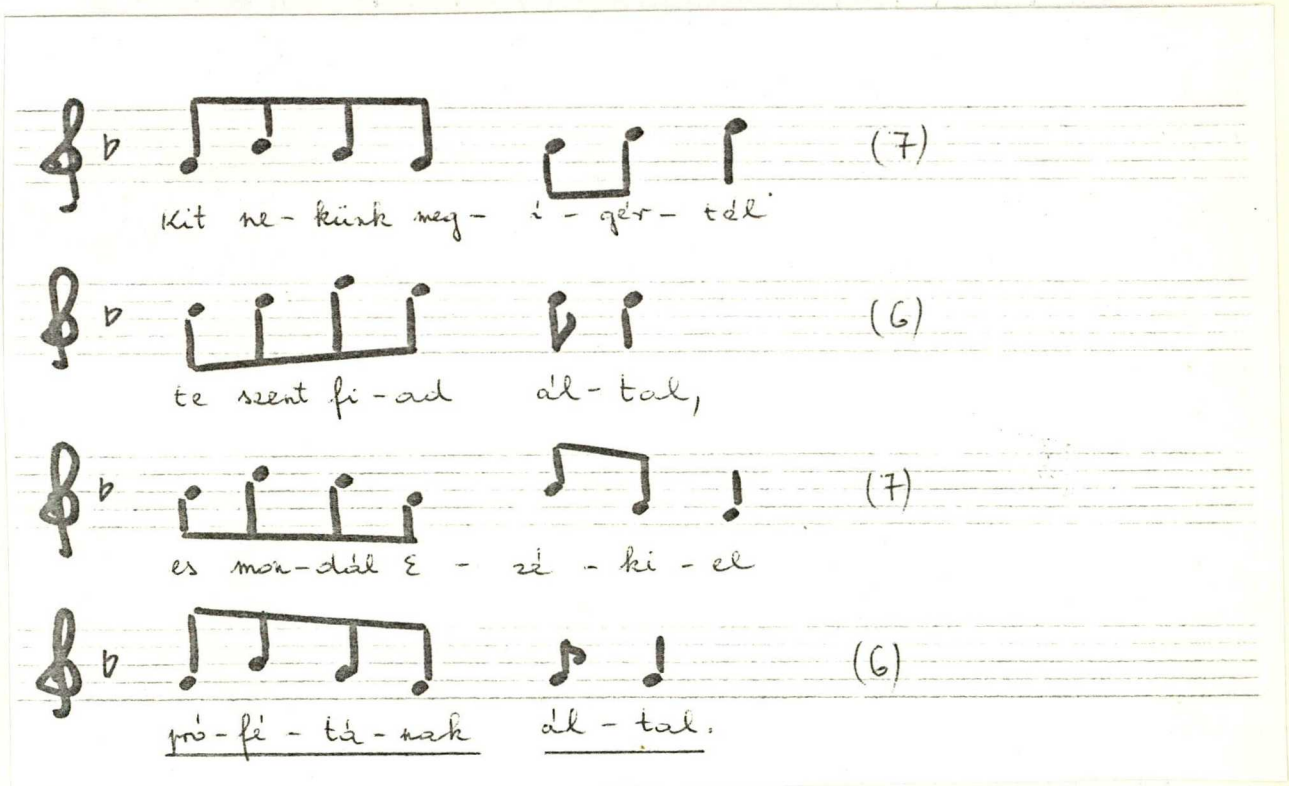

/Csomasz Tóth: i.m. 429.l./.

A versszerben annak ellenére szerepel ez az átmeneti szerkezet, hogy a sor szótagszáma így a szabályosnál eggyel több lesz.

3. "Kit nekünk meg igértél
te szent fiad által,
es mondal Ezechiel
Prophetának által."
/Vár. 64b/.

Ez az adat egy ismeretlen szerző Mindenható úristen, mi bűnös emberek kezdetű énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 7. 6. 7. 6. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 470.l./.

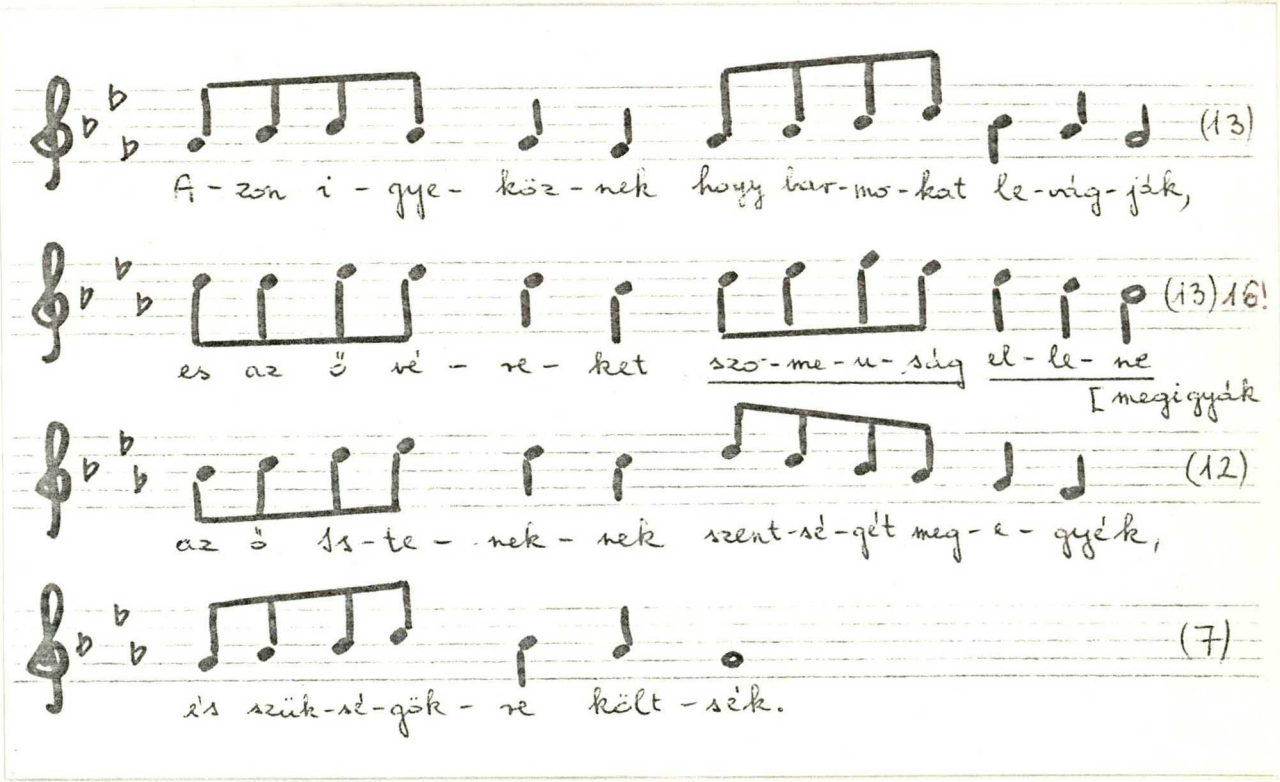
A próféták által névutós szerkezet ebben az esetben jól illeszkedik a sorba: a sor szótagszáma így szabályos. Arra is érdekes adalék lehet példánk, hogy ugyanabban a versszakban is előfordulhat ugyanannak a névutónak két ragtalan alakja az egyik esetben ragtalan főnévvel /te szent fiad/, a másik esetben -nak/nek ragos főnévvel /próféták/, ami nem feltétlenül jelenti azt,

hogy a beszélt nyelvben valóban megvoltak az ilyen jelleg átmeneti névutós szerkezetek, de azt talán igen, hogy a sor szabályos szótagszámának kialakításakor mint felhasználható lehetőség előtérbe kerülhettek.

b/ fa mogotte típus

1/ Azon igijeköznec hogy barmokat le vagyac,
es az ö vérekot szomszéd ellene meg igyac,
az ö Istenecnec szentséget meg egyec,
es szükségükre külchec."
/Hoffgr. p2a/.

Ez az adat Sztárai Mihály Holofernes és Judit című énekében fordul elő. A sorok szabályos szótagszáma: 13. 13. 12. 7. Dallama:

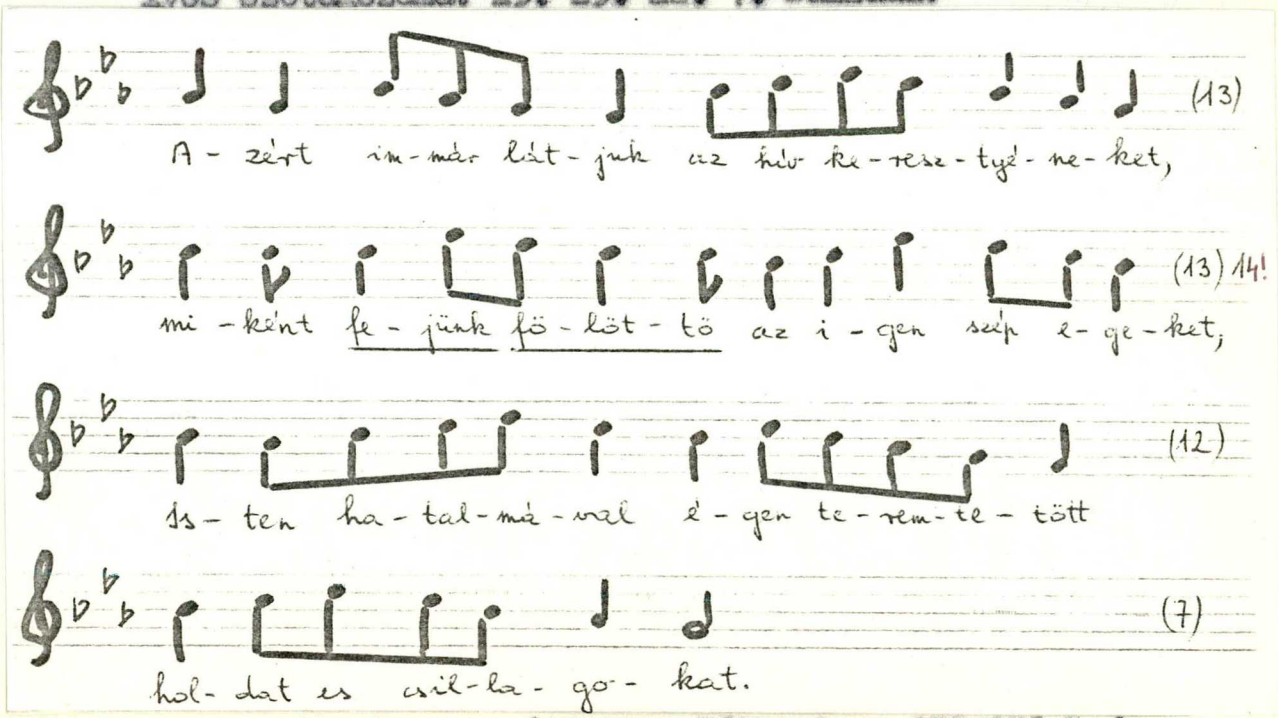

/Csomasz Tóth: i.m. 435-436.l./.

Ebben a sorban a szonjúság ellen névutós szerkezet sem biztosítaná a szabályos szótagszámot, így ebből arra is gyanakodhatunk, hogy - legalábbis Sztárai nyelvében - az ilyenfajta szerkezetek valamivel gyakoribbak lehettek az átlagosnál, s talán arra is, hogy az ilyen esetekben nem pusztán a nyelvi tudat megtévedéséről van szó. Emellett szól az is, hogy az ellene névutó nem a sor végén van, tehát nincs rímkényszerben. A szoncsag alak valószínűleg nem íráshiba /gyanakodhatnánk szomjúság, illetve szonjúság alakokra/. A nyelvjárási szoncsa alak /vö.TESz. szonjú címszavával/ azonban arra figyelmeztet, hogy a 'szoncsag' olvasat valószínűsíthető. /Ez utóbbi kérdés azonban nem érinti azt a tényt, hogy a sor szótagszáma mindenképpen több a szabályosnál./

2. "Azert immar lattyuc az hyu Keresztyeneket,
mikent feiüne fülöttö [!] az igen szép égeket,
Isten hatalmaual égen terentet töt [!]
holdat es csillagokat."

/Vár. G2b/.

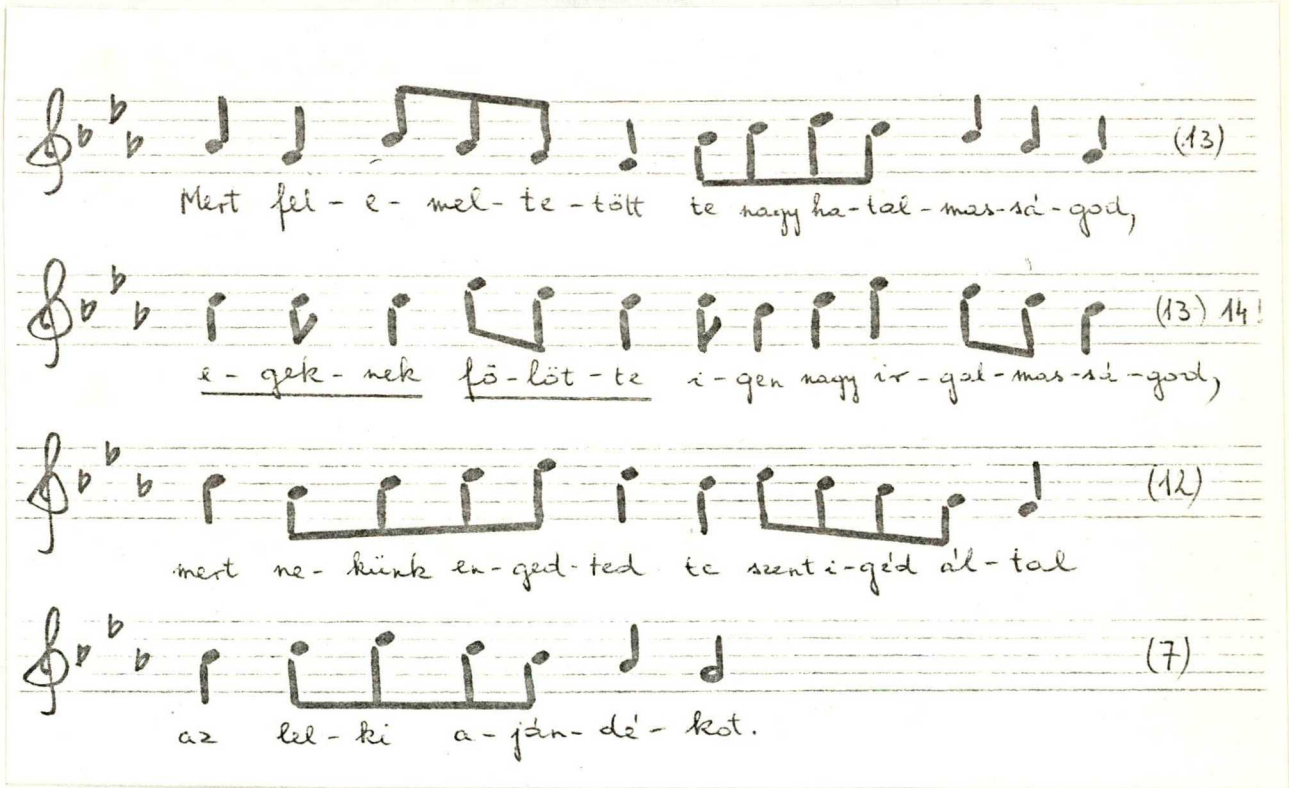
Ez az adat egy ismeretlen szerző Rózsa 6 törvényben Közepnek könyvében kezdetű énekéből való. A sorok szabályos szótagszáma: 13. 13. 12. 7. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 435-436.l./.

A fejünk felette névutós szerkezet itt is a szabályosnál eggyel nagyobb szótagszámú sorban szerepel. Azt, hogy itt sem lehet véletlen egy ilyen alak megjelenése, nemcsak az a tény támogatja, hogy a szabályosnál egy szótagszámmal hosszabb sorban szerepel, hanem az is, hogy ugyanebben az énekben találunk a hámnak előtte típusú névutós szerkezetre is példát:

"Mert fel emeltetött te nagy hatalmasságod,
égnek fölötte igen nagy irgalmasságod,
mert nekünk engedted te szent igéd által
az lelki aiendékot." /Vár. 62b/.

/Csomasz Tóth: i.m. 435-436.l./.

Ez az adat is olyan sorban szerepel, amelynek szótagszáma a szabályosnál eggyel több, s mint előbbi példánk sem, az sincs rímképletben. Úgy tűnik tehát a két idézett példa alapján, hogy az ismeretlen szerző nem véletlenül használta fel egyik alakot sem.

2. A névutók vizsgálata Batizi András műveiben

Mivel az összes feldolgozott névutó bemutatása a megvizsgált nyelvemlékekben meghaladná e dolgozat kereteit, itt a már főnévi igenévnél és a feltételes módnál feltett kérdésre keresem a választ: hogyan viszonyulnak egymáshoz a *hámnak előtte* és a *hús előtt* típusú névutós szerkezetek Batizi műveiben /Katekizmusában és énekeiben/, megfigyelhető-e valamilyen eltérés a két eltérő műfajban, s a használatot befolyásolja-e a sor szótagszáma. Ehhez a vizsgálathoz három névutópárt választottam ki. /*alá-alája, alatt-alatta, által-általa*/. A kiválasztás egyik szempontja az volt, hogy eredetüket tekintve különböző névutókon vizsgáljam az *-a/e* személyrag megjelenését, másrészt hogy a vizsgált névutók Batizi Katekizmusában és énekeiben is meglegyenek, s így lehetővé tegyék az összehasonlítást használatukat illetően.

a/ Alá-alája

A Katekizmus mindkét adata többszörös birtokviszonyban szerepel:

> "...ki mindenüt es mindenekon vralkodik kinek birodalma es: igasgatasa ala minden teremtett allatok hellyhesztetuén vadnak." /Batizi: Kat. D2a/;
>
> "Mes [ter]. hogy meg valasztanok az mi atyankat ... ki mennyekben vagyõ, es földi atiankrul, ki az bünnek es az halalnak birodalma ala, es mindẽ nyauallias-segnak alaia vettetett ..."/Batizi: Kat.Hv4a/.

Második példánkban megfigyelhető, hogy a *vettetett* állítmánynak két egymásnak mellérendelt határozói bő-

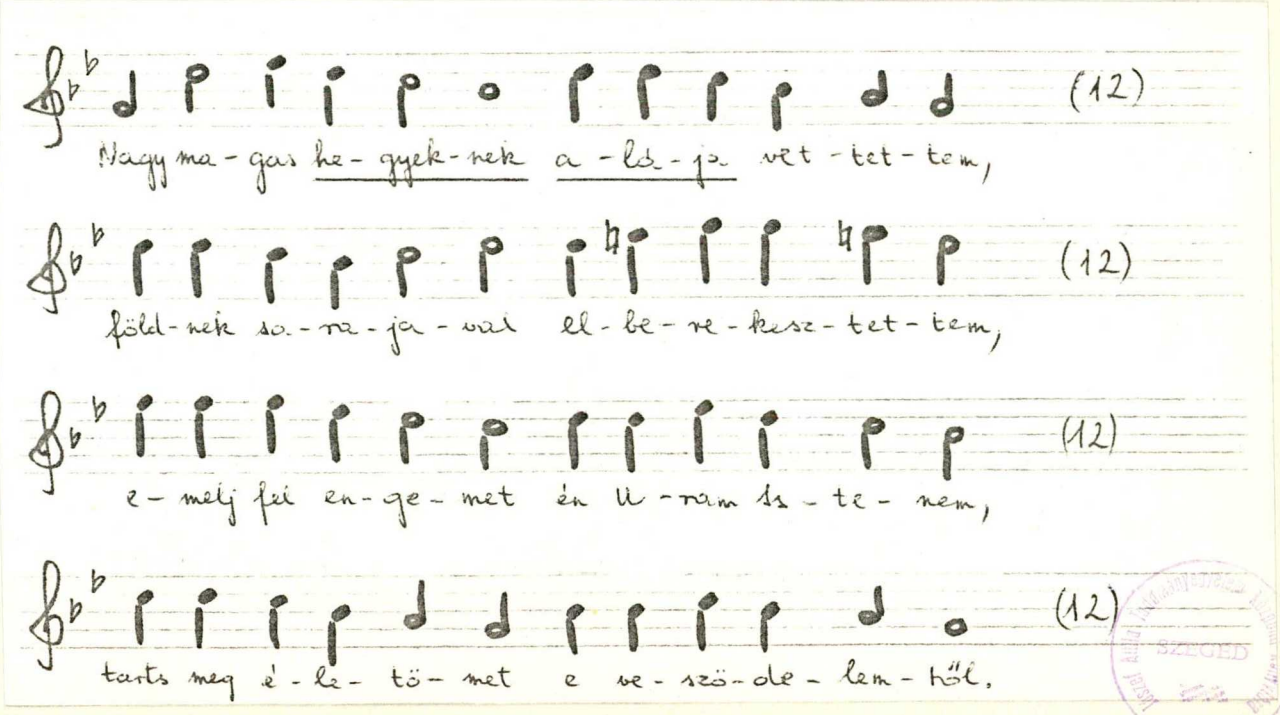
vítmónye van, s az egyikben az alá, a másikban az alája névutó szerepel. Ez azért is különösen érdekes, mert az itt vizsgált névutók közül éppen az alá az, amelyben az -á lativusrag a legkevésbé homályosult el, így az -a személyrag felvétele nem történhet meg oly könnyen, mint a többi esetében, ahol a -t/t/ locativusrag, a -l ablativusrag a szóvégen elhomályosult; de azért is érdekes, mert a feldolgozott nyelvemlékek egyikében sem találtam az alá névutónak alája alakját a hímnek előtte típusú névutós szerkezetben.

A Katekizmusbeli alája adat azt mutatja, hogy Batsi használta, de legalábbis ismerte az alája alakot a hímnek előtte típusú névutós szerkezetben.

Batsi énekeiben egyetlenegy adatot találunk az alá-alája névutópárra:

"Nagy magas hegyeknec alaia vettetten,
Földnec saraiaual el be rekesztetten,
emelly fel engemet en Vram Istenem,
tarts meg életünet è veszödelemtöl."
/Hoffgr. Bela/.

Az adat Batsi Jónás próféta című énekében fordul elő. A sorok szabályos szótagszáma: 12. 12. 12. 12. Dallama:

/Szendrei Janka-Dobossy László-
Rajeczky Benjamin: XVI-XVII.századi
dallamaink a népi emlékezetben.
Budapest,1979. I.köt.32-33.l./.

Az alája személyragos alak a szabályosnak megfelelő szótagszámú sorban jelentkezik, s mivel mind a Katekizmusban, mind az énekben főnevének jelzői bővítménye van, valószínűnek látszik, hogy Batizi a beszélt nyelvében egyébként is meglevő alá-alája váltakozást felhasználta a sor szótagszámának kialakításában.

b/ Alatt-alatta

Az alatt névutó végén levő -t lokativusrag már inkább elhomályosult, ezt mutatja a feldolgozott nyelvemlékekben a hásnak előtte típusú névutós szerkezetekben való gyakori előfordulása. Batizi Katekizmusában két személyragos adatot találunk az alatt névutóra:

1/ "Azert akaron hossam vennie az en
vrammak azent testét azent vérét,
mind az kett szemelynek alatta."
/Batizi: Kat. Kv3a/;

2/ "...meg alazad /vagy nõd/ ütet, eggy
kouesnet az angyaloknak alatta, de
nagy dicsõsseggel, es tisztességgel
ütet meg koronazad..."
/Batizi: Kat.Bv2b/.

Az első példa ellenpéldáinak száma: 6. Ellenpéldáinknál érdemes megfigyelni, hogy a mind az két személy alatt névutós szerkezet mennyivel inkább a hás előtt típusú névutós szerkezet mintájára viselkedik, illetve

Batisi így használja:

"Az isten asztalahoz iarulni, es Christusnak szent testet szent veret hosszank venni mind az ket szemelly alatt..."
/Batisi:Kat.Bv1a/;

"... valahol istennek ighéié [!] igasan hirdettetik, az keresztseg igasan szolgaltatik, es az Christusnak szent teste szent véré [!] , mind az kett személly alatt, küsönséghes képpon osztogattatik..."
/Batisi: Kat. Fv2b/;

"... Christus az ü szent vacsoraiat szerze es parancsola mind az keet személly alatt..." /Batisi:Kat. Kv4b/;

"Azert Christus vrunknak szent vacsoraiat senkinek nem szabad fel bontani, ..., de mind az kętt szemelly alat kel osztogatni, mind papnak parasznak..."
/Batisi: Kat.Ll1a/;

"Azert parancsola, hogy vagy mind az kętt személly alat comonicallyon minden embor, avagy meg sznnyenek az comonicalastul ..." /Batisi: Kat.Ll1b/;

"De tanacs minden iambor papoknak ... osztogassak szent testét szent veret mind az kett szemelly alat: ..."
/Batisi: Kat.Lv3b/.

A két személy alatt a két szín alatt névutós szerkezettel egyenértékű szerkezetnek tűnik. Valószínű, hogy mint egyházi, dogmatikai kifejezés éppen gyakori használata miatt egy bizonyos formában rögződött, s az ettől való eltérés valóban csak a beszélő, író tévedésére vezethető vissza. Itt azonban nemcsak arról lehet szó, hogy egy talán meggyökeresedett, megszilárdult névutós szerkezet jelentkezik a vizsgált nyelvemlékben, hanem arról is, hogy mivel ebben a szerkezetben az alatt már nem konkrét helyet jelöl, inkább az 'által' jelentéshez áll közel, nehezebben vette fel a személyragot. Az előbbi gondolatokat figyelembe véve tehát talán helyesebb, ha a két személynek alatta névutós szerkezetet tekintjük a két személy alatt névutós szerkezet ellenpéldájának.

A Katekizmusból idézett másik alatta adatra szó szerint megegyező ellenpéldánk nincs, de egy jellegében azonos igen:

"Mos ter. mert az keresztyeneknek sokasaga
az széles velagon, az egh alatt, föld
kerekségheben, széllel el teriedet..."
/Batisi: Kat. F4b/.

Mindkét példában névelő + főnév /az egyik esetben többes számú/ + névutó kapcsolódik egyéshez. Az egyik esetben a névutó ragos, a másikban nem.

Az itt bemutatott példák-ellenpéldák azt mutatják, hogy Batisi nyelvállapotában az alatt névutónak a hásnak előtte típusú névutós szerkezetekben való felhasználása csak nyomokban volt meg. Ha még néhány esetet figyelembe vesszük, ahol - a bevezetőben említett, a birtokos szerkezethez közel álló vonások miatt - indokolt volna a hásnak előtte típusú szerkezetek alkalmazása, és itt is

a hús előtt típusú névutós szerkezetet találjuk, a Batisi nyelvállapotáról mondottak még megalapozottabbá válnak:

"Mes ter : Istentül szerzettett szentség: avagy Christus Jesusnak velönk való Io titemenyenek pecsete, ..., mellyben Iesus vrunk az ü szent igheiének altala, az bornak kenyérnek szemelye alatt, az ü bizon szent testét szent vérét osztogattya ni nekünk..." /Batisi: Kat.K4a/;

"Mes ter : Az vr Christús [!] Iesusnak testamentoma mellyben minden hiuknek ingyen ighertetik ... bünöknek bocsanattya, Christusnak szent testének, szent vérének altala az bornak es az kenyérnek személye alat ..." /Batisi: Kat.K4b/;

"... niczoda az istennek vacsoraia. EZT FELELLYED. Christusnak szent teste szent vére az kenyernek es az bornak személye alat..." /Batisi: Kat.Kv2b/.

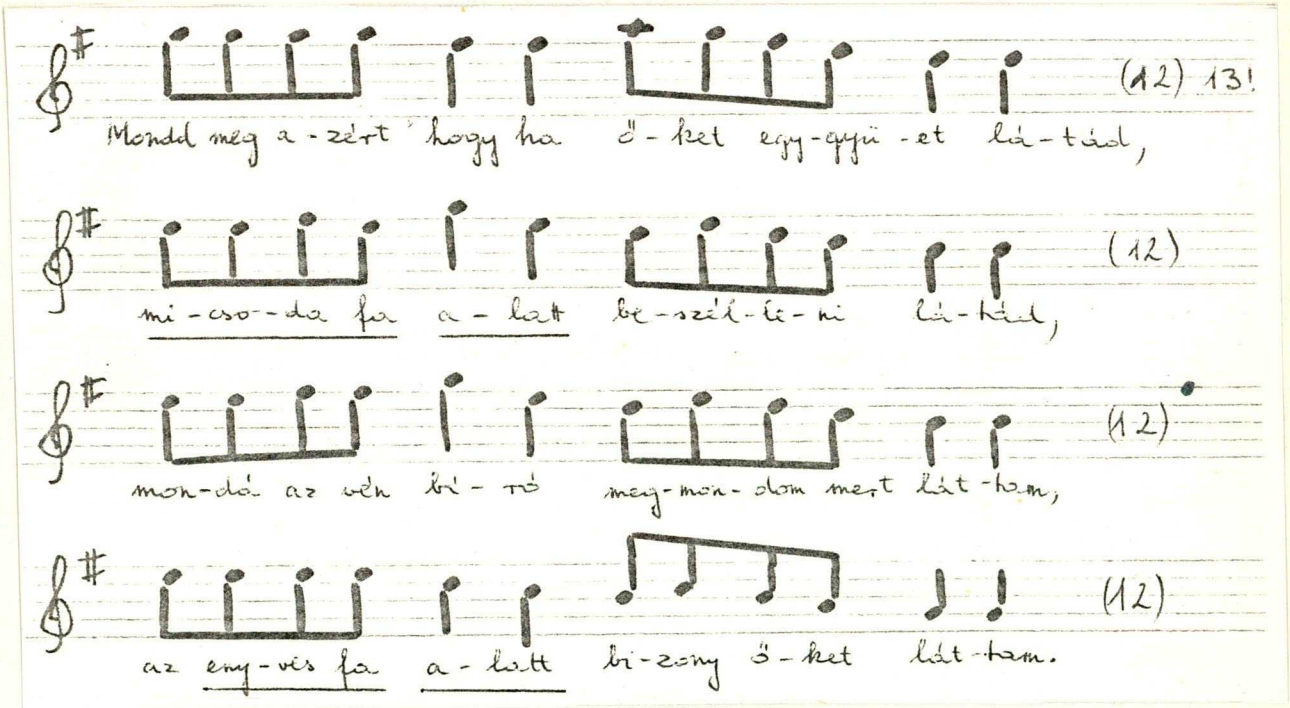
Az idézett esetekben halmozott /és jelölt/ birtokosok mellett jelölt birtokossó és ragtalan névutó áll. Az ilyen esetekben is elvileg elvárható lenne, hogy a névutó is a húsnak előtte típusú szerkezetekbeli névutók mintájára viselkedjék. Ezekben az esetekben azonban valószínűleg a többszörös birtokviszonnyal való formai egybecsés /vö. a második példa "Christusnak szent testének ... általa" adatát az "az bornak és az kenyérnek

szonólyg alat" adatát/ okozhatja azt, hogy a névutó ragtalan marad.

Batisi énekeiben négy adatot találunk az alatt névutóra. Mindegyik a hás előtt típusú névutós szerkezet formájában és ugyanabban az énekben /Az istenfélő Zsuzsánna/ fordul elő. A sorok szabályos szótagszáma: 12. 12. 12. 12.:

"Mondmeg azert hogy ha ökrot egyiet latad,
nichode fa alat bessédeni latad,
monda az vén biro meg mondõ mert lattam,
az enijues fa alat bisony ökrot lattam."
/Hoffgr. Cole/,

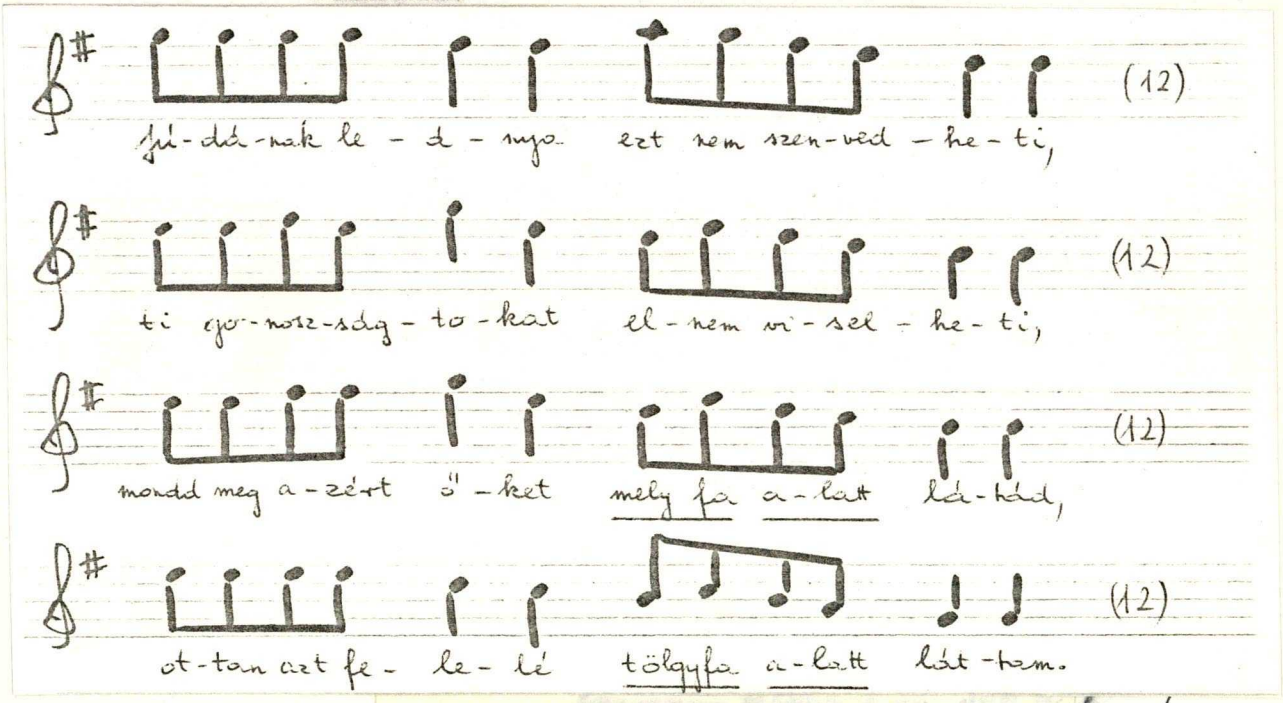
dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 427.l./;

" Iudanac leanya ezt nem szenuodheti,
tij gonossagtokat el nem viselheti,
mond meg ezert Ùket nelly fa alat latad,
ottan ezt felele tülgy fa alat lattam."
/Hoffgr. Cclb/,

Dallama:

/uo./.

Az énekben szereplő 4 névutós szerkezet küzül csak kettővel /nicsoda fa alatt, moly fa alatt/ találunk párhuzamos adatot a Katekizmusban:

" Tan[?]. hany személly alatt kell keresztyen embernek komonicalni." /Batizi: Kat. Cclb/.

Figyelembe véve, hogy az énekben szereplő négy névutó mindegyike a szabályosnak megfelelő szótagszámú sorban van, valamint azt, hogy Batizi Katekizmusában is csak nyomait találtuk az alatt névutó személyragozásának, valószínűsíthető, hogy a sor szótagszámának kialakításában nem a rövidebb és hosszabb alak közötti választás, hanem az alatt névutónak Batizinál gyakoribb ragtalan használata és az egyéb szavaknak a szótagszámot kitöltő szerepe játszott közre.

c/ Által - általa

Az által névutó, mely végső -l-jében az ősi -l ablativusragot őrzi, az eddigi két vizsgált névutóval szemben - Batizi nyelvében legalábbis - hajlamosabbnak látszik az -a személyrag felvételére. Azt azonban, hogy - mint ahogy azt a főnévi igenév és a feltételes mód vizsgálatánál láttuk - kizárólagos érvényre jutott volna, az adatok nem támasztják alá.

1/ Az által névutó ragozásának ingadozása

α) egy-egy példát találunk névelő + tulajdonév + névutó névutós szerkezetben a hánnak előtte és a hán előtt típusra:

az által névutó -a személyraggal:
"... bűneinknek bocsánattyát nyerjük és meg igazulunk az Christusnak általa."
/Batizi: Kat. P2b/;

az által névutó -a személyrag nélkül:
" ... csak ű érette fogadgya el az ni imádságunkat az attya isten, kinek eleibe senki be nem mehet hanem csak az Christus által ..."
/Batizi: Kat. Hv1b/;

β) hat példát találunk névelő + főnév + névutó névutós szerkezetben a hánnak előtte és egyet a hán előtt típusra:

az által névutó -a személyraggal:
"Tarcz meg az te szent eggy hasadat ...: hogy az te Io hired neved, az euangeliomnak általa teriedhessen, és minden emberek Iuthassanak az igasságnak meg esmerétére." /Batizi: Kat. K4a/;

" ... mert az paraznaságnak általa légyen
az mi testünk, szent lélekünek lakóhasa-
ból ördögnek edénye és lakó háza. I.Cor.6."
/Batizi: Kat. Bv3b/;

" Erről szóll szent Pal. ad Roma. 5.
Egy embernek általa az bűn és világra
be Iövé, és az bűnnek általa az halál
mindenekre el hata, és uralkodék az
halál ádámtul fogua ..."
/Batizi: Kat. G1b/;

/Az -a személyragos áltál névutóra még három adatunk van./

az által névutó -a személyrag nélkül:

" Ezekről szól szőt Pal Roma. 3. az törvény
által vagyon az bűnnek meg esmerete.
Gal.3." /Batizi: Kat. H1b/;

γ) három példát találunk névelő + melléknév + főnév + névutó névutós szerkezetben a hánnak előtte és egyet a hás előtt típusra:

az által névutó -a személyraggal:
"Mes[ter]. szentelnek azok mondatnak,
akikik ... az Christusnak dragalatos
vérében meg tisztultanak az igaz hitnek
általa." /Batizi: Kat. Fv1a/;

"Es azert az keresztyenoknek szẽtségbe, Christusnak szentségbe, ..., mellyekbe az keresztyenek felülltösnek az igaz hitnek altala." /Batizi: Kat. Fv1b/;

"Tan[?] han képpen Iu mi hosszank az Istennek országa?
Eggyképpen üdösserént es velagon, az szẽt Euangeliomnal es az igaz hitnek altala..."
/Batizi: Kat. I2b/;

az által névutó -a személyrag nélkül:
"Itt lakozik az Christus Iesus. It az szent euangelion altal assottot tészen, az szent lélekkel egyetembe."
/Batizi: Kat. Fv2a/;

5, két példát találunk névelő + /birtokos jelzői szerepben álló/ személyes névmás + melléknév + főnév + névutó névutós szerkezetben a húsnak előtte és egyet a hús előtt típusban:

az által névutó -a személyraggal:
"Mes[ter]. Istentül szerzettet szentseg
awagy Christus Iesusnak velünk valo Io titemenyenek pecsete, ..., mellyben Iesus vrunk az ü szent ighéiének altala, az bornak kenyernek szemelye alatt, az ü bizon szent testét szent vérét osztogattya mi nekünk..."
/Batizi: Kat. K4a/;
/Az -a személyragos által névutóra ilyen grammatikai helyzetben még egy példánk van./

az által névutó -a személyrag nélkül:

"... es miképpen csak az ű sző fia altal
teremtett minden allatokat, azonkeppen csak
ü altala akar üdvezöteni minden embereket."
/Batizi: Kat. E1b/.

Az előbbi négy alcsoportot azért mutattam be ilyen részletesen, hogy az esetleges árnyalatnyi különbségek is előtűnjenek. A részletes vizsgálat után, amely azt mutatta, hogy mindegyik altípusban /az elsőt kivéve/ több az -a személyragos által névutó, megállapíthatjuk, hogy a névelővel /esetleg mellőlnévi jelzővel/ ellátott főnevek után álló névutók Batizi nyelvében inkább a hásnak előtte típusú névutós szerkezetekben fordulnak elő, tehát személyragosan.

2. Az által névutó olyan esetben, amikor csak személyragozott alakja fordul elő:

"Touabba az örök életett sem lattyuk de
maga azert variuk es remélyük az mi
vrunk Christus Iesusnak altala."
/Batizi: Kat. Cv2b/;

"... ott az istennek ergalmassaga, fellyeb
árada, es nagyubban büvelködek, örük,
élettre, az mi vrunk Iesus Christusnak
altala."
/Batizi: Kat. G2a/;

"Aggy mi nekünk szent lelket, ... es erött
hogy minden késértetekben diadalmat vihes-
sünk, az mi vrunk Iesus Christusnak altala."
/Batizi: Kat. K2b/;

"Azert az hitből meg igazultatuan, békeségünk vagyon az atya istennel, az ni vrunknak Iesus Christusnak altala."

/Batisi: Kat. Cv3a/.

/birtokos jelzői szerepben álló/

A névelő + személyes névmás + főnév + tulajdonnév + névutó névutós szerkezetben csak a hámnak előtte típusra találtunk példát. Érdekes megfigyelni utolsó adatunkat, amely tulajdonképpen megvilágítja az első hármat is: értelmező jelzős szerkezetről van szó. Ebben az esetben is belátható a hámnak előtte típushoz tartozás: az értelmező a névutó és a tulajdonképpen hozzá kapcsolódó szó közé ékelődik, ezért válhatott szükségessé a hámnak előtte típus alkalmazása.

3. Az által névutó olyan esetben, amikor csak személyragtalan alakja fordul elő:

"Senki be nem mehet az attya istennek eleibe, ha nem csak az eggy Christus által."

/Batisi: Kat. Bv3a/;

"... mert az Christus Iesust meg tagadgyak ni egyetlen eggy küsbe Iaronnak lonni az atya isten előtt, kinek eleibe senki be nem mehet hanem csak az eggy Christus altal ..."

/Batisi: Kat. H1a/.

A névelő + számnév + tulajdonnév + névutó névutós szerkezetben csak a hág előtt típusra találtunk példát.

Az eddig bemutatott adatok azt igazolják, hogy Batisi beszélt nyelvében igen elterjedtek voltak a hámnak előtte típusú névutós szerkezetek, de megvolt az ingadozás a hámnak előtte és a hág előtt típusú szerkezetek között. Azt, hogy Batisi nyelvállapotában inkább

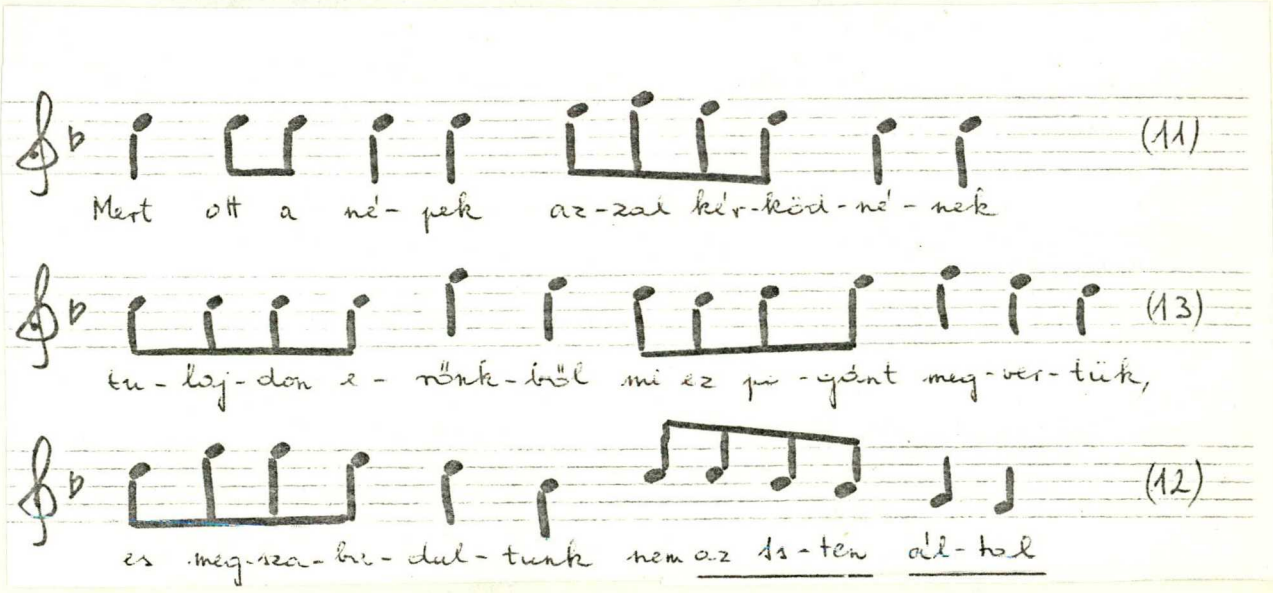
a személyragos használat volt a gyakoribb, nemcsak az előbbiekben bemutatott példa-ellenpélda-párok, hanem a <u>hásnak előtte</u> és a <u>ház előtt</u> típusú névutós szerkezetek számszerű előfordulása is mutatja. /A dolgozatban vizsgált névutópárok állományát mutató táblázatokat a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél lásd a függelék 211. - 231. l.-jain, a névutók számszerű előfordulását uo. a 232. - 253. l.-okon./
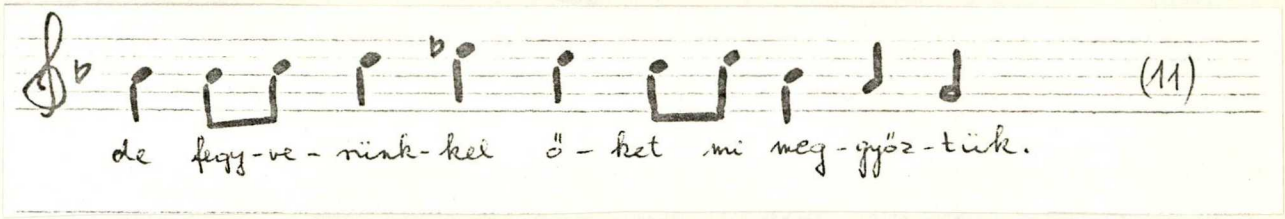
Vizsgáljuk meg most, hogy Batizi énekei mennyire tükrözik a Katekizmusban talált nyelvállapotot, illetve, hogy az énekek és a Katekizmus összevetése milyen következtetések levonására ad módot.

Batizi énekeiben öt adatot találunk az <u>által</u> névutó -a személyrag nélküli változataira:

1. "Mert ott à népec azzal kérüdnenec
tulaydon erünkbül mi es pogant meg vertüc,
es meg szabadultunc nem <u>az Isten által</u>
de fegyuerünkel ükot mij meg gyüsztüc"
/Hoffgr. Q4b/.

Ez az adat Batizi Gedeon című énekében szerepel. A sorok szabályos szótagszáma: 11. 13. 12. 11. Dallama:

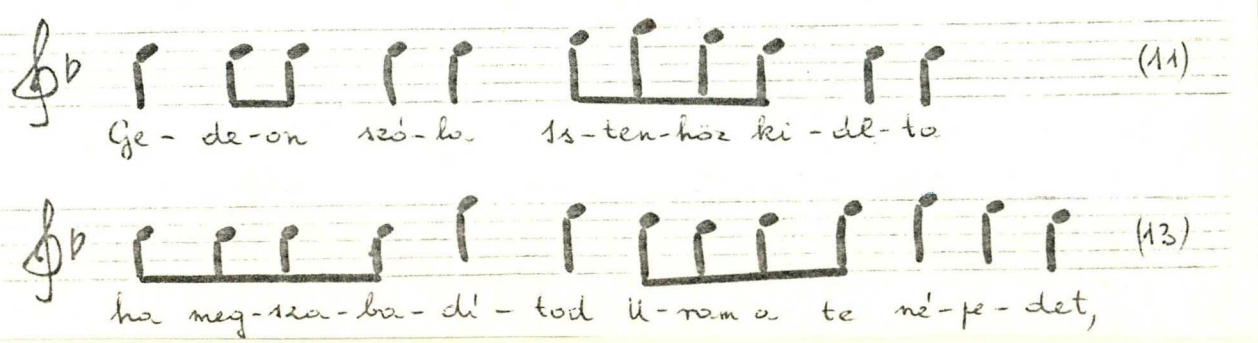

/Csomasz Tóth: i.m. 427.l./.
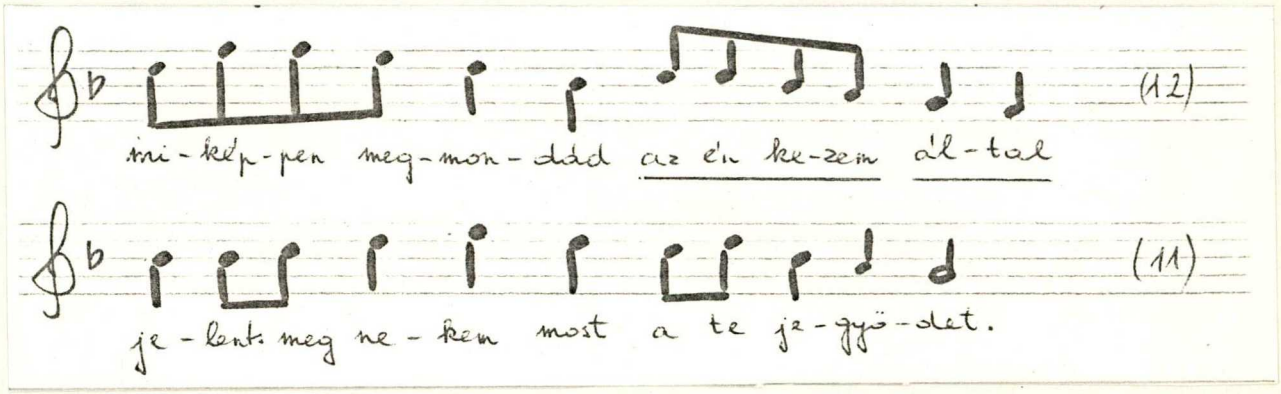
Az *által* névutó itt szabályos szótagszámú sorban szerepel. Ha összevetjük ezt az adatot a korábbi elemzésünk 1/α , 1/β pontjában bemutatott adatokkal, látható, hogy ezekben a névutós szerkezetekben a sok személyragos *által* névutóval azonban vannak ragtalanok is. Ez mellett szól, hogy Batsi a nyelvállapotában meglévő váltakozást, ingadozást kihasználta a sor helyes szótagszámának kialakításában. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a *hámak előtte* és a *hás előtt* típusú névutós szerkezetek között már *két szótagnyi* különbség van, szemben a főnévi igenév, illetve a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjai között levő *egy szótagnyi* különbséggel.

2-3. "Gedeon szola Istenhös kialta
ha meg szabaditod Vrã à te népedet
mi keppen meg mondad *as en kezen által*
ielents meg nekem most à te igyödet."
/Hoffgr. Q3b/;

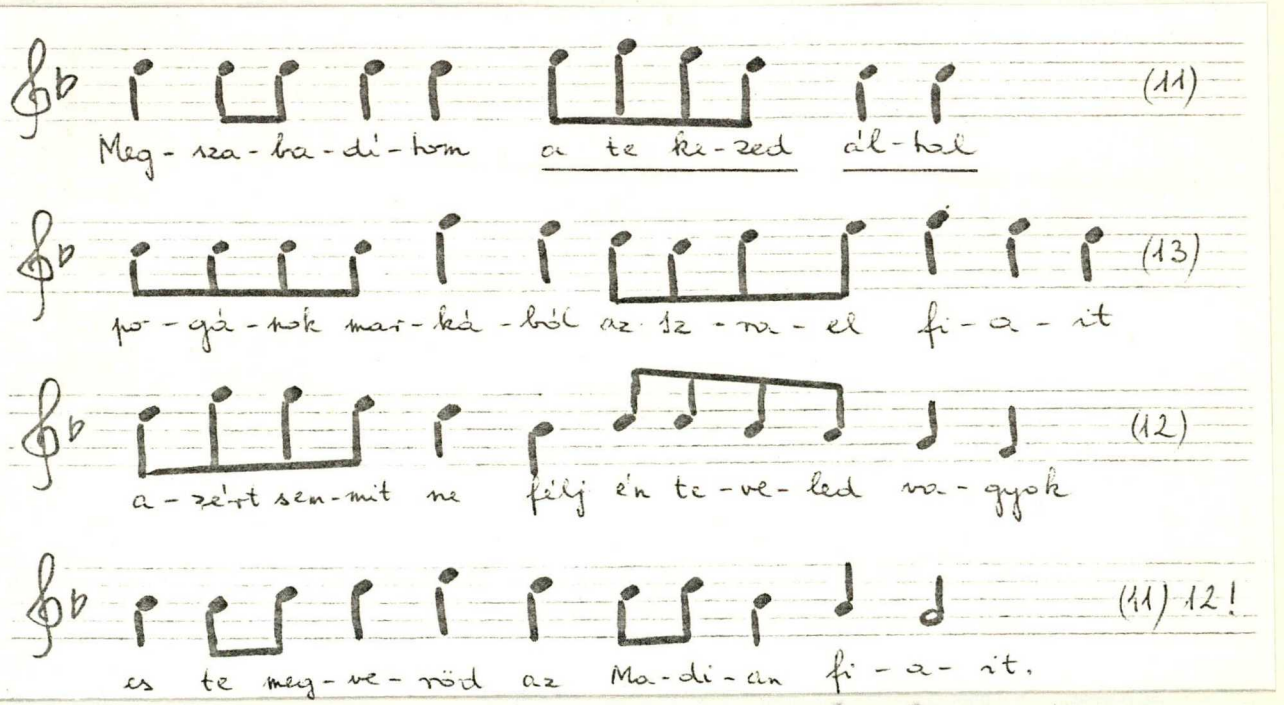
"Meg szabaditõ *à te kezed által*
poganoc markabol as Israel fiaijt
azert sẽmit ne fély en teveled vagyoc
os te meg veröd as Madian fiaijt."
/Hoffgr. Q3a/.

A két adat szintén a Gedeon című énekben fordul elő:

/uo./

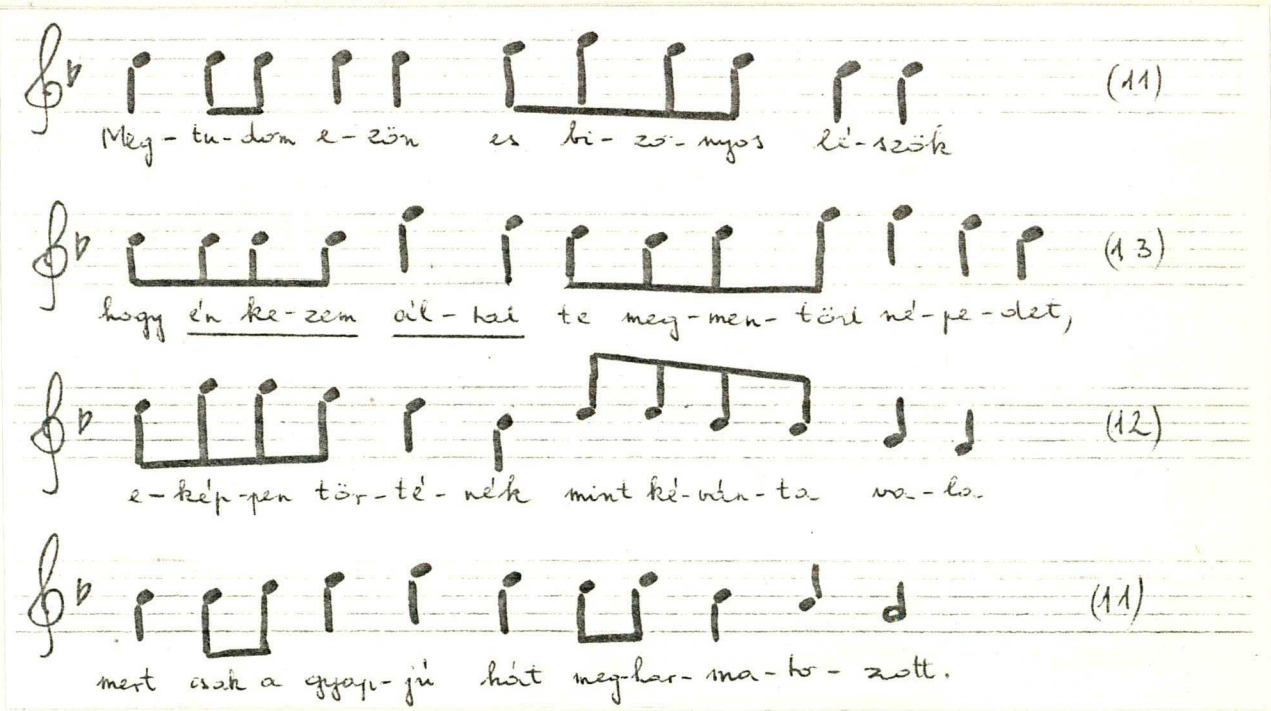

/uo./

Az által névutó két személyrag nélküli alakja ebben az esetben is szabályos szótagszámú sorban fordul elő. Ezeknek a névutós szerkezeteknek megfelelő adatokat a Katekizmusban nem találunk, csak ezekkel rokon jelleg̃űeket /vö. 1/δ pont/. Az eltérés abból adódik, hogy az

ottani névutós szerkezetekben a birtokos jelzői szerepben álló személyes névmás és a főnév közé még egy mellékmondat is ékelődik. Az, hogy az 1/δ pontban is találtunk egy személyragtalan névutós ellenpéldát, valamint az, hogy itteni típusú példáinkban is két tartalmas szó, névelő és birtokos jelzői szerepben álló személyes névmás áll az előtt a főnév előtt, amely után a névutó következik, valószínűsíti, hogy talán itt is megvolt az ilyen típusú névutós szerkezetnek a személyragos névutós változata, s ha ez így volt, akkor az énekszerző itt is a hosszabb és rövidebb alak közti szótagszámkülönbségből adódó lehetőséget használta ki.

4. "Meg tudom ezön es bizonyos lésző
hogy en kezem által te meg mentöd népedet,
ekeppen történec mint kevanta vala
mert chyac à gyapiu hat meg harmatozot."
/Hoffgr. 94o/.

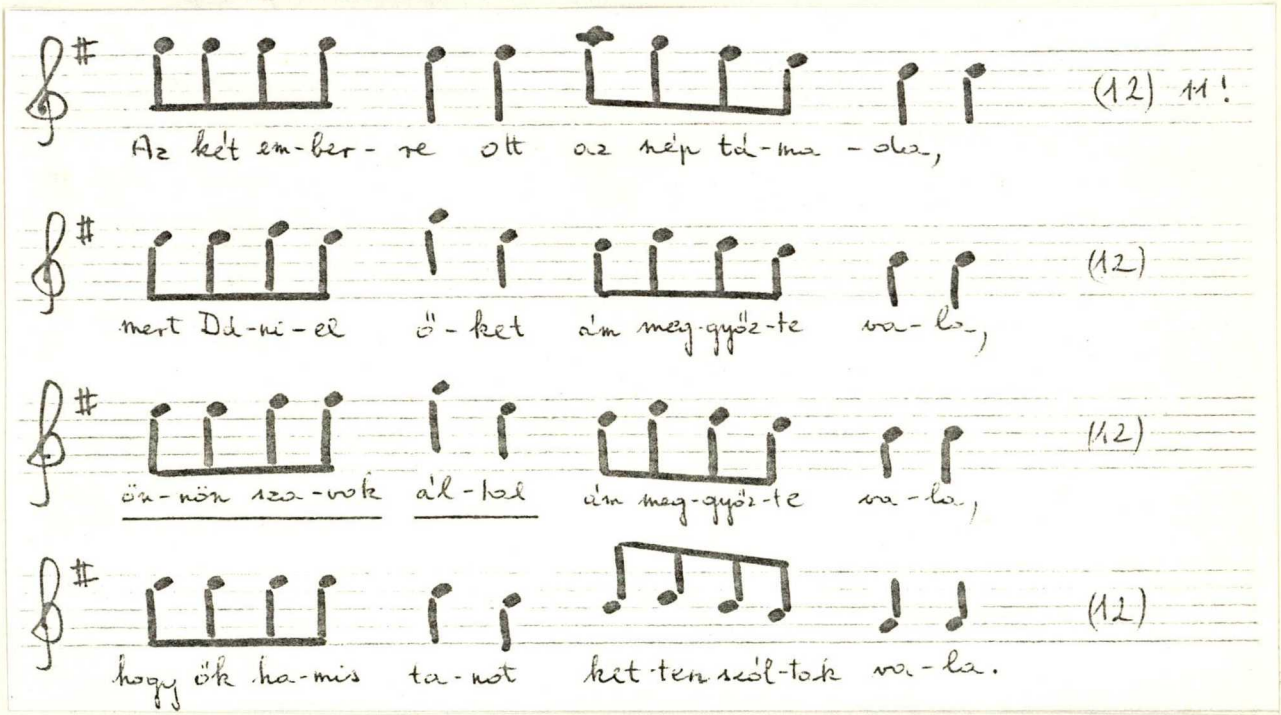
Ez az adat szintén a Gédeon című énekben fordul elő.

/uo./.

5. "Az két emberre ott az nép tanada,
mert Daniel üket àn meg győszte vala,
önön szavuc által àn meg győszte vala,
hogy ük hamis tanot kettẽ szoltàc vala."
/Hoffgr. Calb/.

Es az adat Batisi Az istenfélő Zsuzsánna című énekéből való. Az ének szabályos sorszótagszáma: 12. 12. 12. 12. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m. 427.l./.

Mindkét adatunk szabályos szótagszámú sorban szerepel. Az eddig bemutatott, katekizmusbeli névutós szerkezetek között nem találunk ilyet /birtokos jelzői szerepben álló/ személyes névmás + főnév + névutó/. Egy ilyen adatunk van viszont a még be nem mutatottak között:

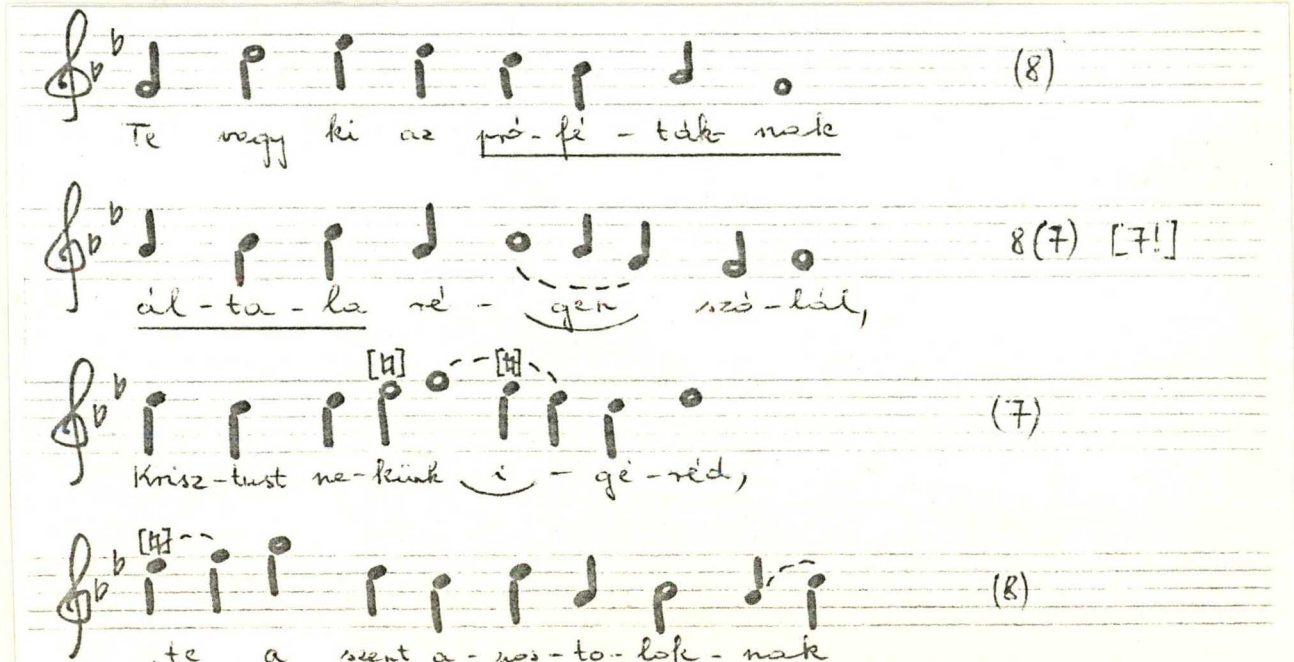
"... nem Christus erdemeért akarnak be
menni az atya istennek eleibe, es az
örök életre; ha nem ûhon esedekedéseinek
altalla avagy egyeb szentelnek erdemeért
akarnak fellyûl be hagni az eleibe..."
/Batisi: Kat. Cv3b/.

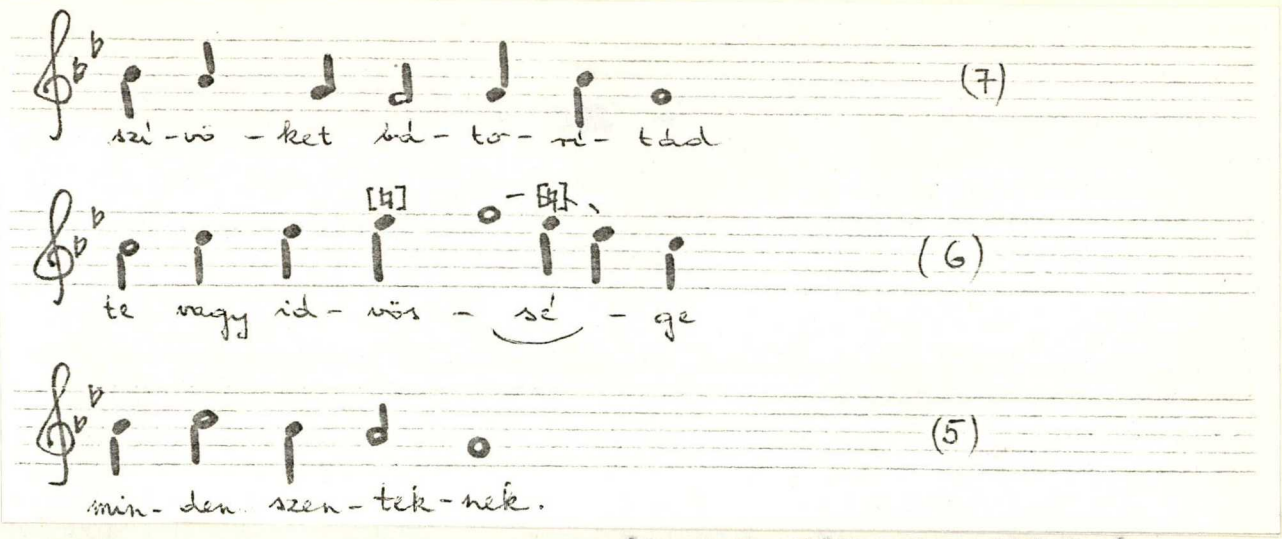
Mivel az ilyen jellegû névutós szerkezetelnek es az egyetlen katekizmusbeli példája, mint az előbbi két példánál, itt is csak valószínûsíthetjük, hogy a személyragos alakok lehettek a gyakoribbak, így a rövidebbek felhasználását a sor szótagszámának tiszteletben tartása befolyásolta.

A Batisi énekeiben talált egyetlen -a személyragos által névutó Batisi Jüvel szentlélek úristen, lelkünknek vigasztója kezdetû énekében szerepel:

"Te vagy ki az Prophetaknak
altala regen szolal,
Christust nekünk igérted,
te à szent Apostoloknak
sziuüket batoritad,
te vagy iduossege
minden szentelnek." /Vár. A2b/.

A sorok szabályos szótagszáma: 8. 8. /7/. 7. 8. 7. 6. 5. Dallama:

/Csomasz Tóth: i.m.422.l./,

Látjuk, hogy a dallamegységek száma több helyen eltér a vers sorainak szótagszámától. Ez nyilván abból adódhat, hogy az énekszerző egy bizonyos verset megírt egy bizonyos versszótagszámmal, s esetleg ezután keresett hozzá dallamot, vagy - ami még valószínűbb - a vers megírásakor szeme előtt lebegett a dallam, de a vers sorai szótagszámainak és a dallam dallamegységei számának eltérését nem tartotta olyan súlyos akadálynak, amelyet az éneklés ne ellensúlyozhatott volna. Feltehetőleg ilyen esetekben kerültek előtérbe azok az alakbeli jelenségek, amelyeknek változatai között szótagszámeltérés is volt. Valószínűleg ebben a versszakban is ilyen folyamat játszódhatott le, viszont az 1/α , 1/β pontokkal való összevetés arra is rámutat, hogy Batizi nyelvállapotában megvolt az <u>által</u> névutónak -a személyragos használata, az adott típusban /névelő + tulajdonnév + névutó, névelő + főnév + névutó/ pedig ellenpéldát is találtunk, így tehát valószínűleg itt is a nyelvállapotában meglévő ingadozás felhasználásáról van szó.

Az eddig bemutatott névutók mindegyike <u>főnév</u> mellett állt. Az <u>által</u> névutó azonban Batizinak mind Katekizmusában, mind énekeiben előfordul <u>névmás</u> mellett is. Arra, hogy a főnév mellett és a névmás mellett álló névutóknak valamelyest eltérő lehet a viselkedése, <u>Németh Mariotta</u> névutó-feldolgozása hívta fel a figyelmet /A Példák Könyve jelzős szerkezetei. Budapest,1979.104.l./.

A PéldK. II. kezének nyelvállapotában névmás mellett a _hás előtt_ típusú névutós szerkezetekben névutók nem fordulnak elő, csak a _hásnak előtte_ típusú névutós szerkezetekben. Az I. kéznél is több névutó fordul elő névmás mellett a _hásnak előtte_ típusú névutós szerkezetekben /Németh: i.m. 106.l./. Indokolt tehát a főnév melletti és a névmás melletti névutók vizsgálatának szétválasztása.

Batizi Katekizmusában mindegyik névmás mellett álló _által_ névutó a _hásnak előtte_ típusú névutós szerkezetben található.

Négy adatunk van _vonatkozó névmás_ mellett:

"1 Első az keresztség, _melynek általa_ helyheztetünk keresztyén anya szent eggyháznac kebelébe: ..." /Batizi: Kat. Av1b/.

/A _mely_ névmás melletti -a személyragos _által_ névutóra még két adat van./

Egy adatunk van az /a/ki vonatkozó névmás melletti -a személyragos _által_ névutóra:

"Azert az vr isten azt akaria hogy halgassuk [!] ... az ü szent fiat, _kinek általa_. szẽtelhessük dicsérhessük ... az mi nemnyei [!] szent atyainknak neuẽt..."
/Batizi: Kat. Iv3b/.

Egy adatunk van _kérdő névmás_ mellett:

"Tan [?] . _Minek általa_ adatik az hit?"
/Batizi: Kat. Cv2b/.

A Batizi énekeiben található egyetlen névmás melletti _által_ névutós adat a _Hallottuk,úristen,atyáinktól_

kezdetű énekben fordul elő:

/9/ "Effelet sokakat szomuditne,
/9/ de rolad el nem feledkezzinc
/9/ fogadasidról emlekezzinc
/9/ mind az altal ne hadgy el vesznünc."
/353.II:02b/.

A sorok szabályos szótagszáma: 9. 8. 9. 8. Dallama bizonytalan. Batizi András 44. zsoltárparafrázisa, mely először Huszár Gál 1574-es énekeskönyvének II. kötete 53a lapján jelent meg, itt nótajelzés nélkül szerepel. Az 1602-es debreceni énekeskönyv nótajelzésként az Ó Istenről szerető népnek kezdetű éneket adja meg. "A késői időszot helyességét illetően az eltérő versforma is nehézséget támaszt" /Csomasz Tóth: i.m. 675.l./.

Mivel ez az adatunk önmagában áll /általános + mutató névmás melletti ragos által névutót Batizi Katekizmusában nem találtunk/, s az általan feldolgozott nyelvemlékek mindegyikében is a mindazáltal szó mindig ugyanebben az alakban, tehát ragtalanul szerepel, valószínű, hogy itt már nem valódi névutós szerkezetről, hanem összetétel /összetett határozószó/ felé mutató szerkezetről van szó, olyanról, amelyben az összetételi elemek megszilárdulása oly mértékben előrehaladt, hogy a szerkezetnek nem volt, nem lehetett olyan alakja, amelyben az az és az által a hásznak előtte típusú névutós szerkezethez hasonló mind + annak + általa alakban jelent volna meg. Az itt vizsgált sorba tehát már kész elemként került a mindazáltal, nem pedig úgy mint a mind + annak + általa változata.

IV. A dolgozatban vizsgált jelenségek hagyományozódása énekeskönyveinkben

A dolgozatban vizsgált kérdésre: volt-e szerepük a vizsgált jelenségeknek a sor szótagszámának alakításában, azt a választ kaptuk, hogy amelyik írónak hosszú nyelvében is megvolt valamelyik jelenség /tehát a hosszabb és rövidebb alakok váltakozása/, az többnyire élt is a két alak közti szótagszámkülönbségből adódó lehetőséggel. Ez azt is jelenti, hogy ilyen esetekben azért szerepel egy-egy hosszabb vagy rövidebb alak az adott és a szabályosnak megfelelő számú sorban, mert a szótagszám ezt követelte meg. Ha viszont csakis a változatoknak az volt a szerepük, hogy biztosítsák a sor helyes szótagszámát, akkor elvileg csakis az alakoknak tovább kellene hagyományozódniuk.

A Hoffgreff-énekeskönyv énekeinek későbbi nyomtatott kiadásait, XVI-XVII. századi kéziratos énekeskönyvekben való előfordulásait /ezek jegyzékét lásd a függelék 293. l.-ján/ átnézve megállapíthatjuk, hogy a későbbi kiadók, másolók nagyrészt megtartották az első kiadásban előforduló hosszabb-rövidebb alakokat. Néhány esetben azonban - feltehetően saját nyelvállapotuk hatására, esetleg a hibás szótagszámú sorok kijavítására való törekvésként - megváltoztatták az eredeti szöveget. Például Batizi András Isaák házassága című énekének egyik versszakában a hosszabb főnévi igenévi alakot rövidebbre javították. Az éneket Dormanissza Péteren kívül Rhoda Pál adta ki újra Debrecenben 1596 körül /Régi magyarországi nyomtatványok. Budapest, 1971. 646. l. RMK I. 324./. A Hoffgreff-énekeskönyvben a versszak így szerepel /a szabályos sorszótagszámot és az ének dallamát lásd a 42. l.-on/:

/12/ "Ime az varasbol mostan el ki iönec,
/13/ à szüsec viragoc az kutra meriteni,
/12/ kérlec méltoltassal menyboli vristen,
/14/ en imatsagomat es napon meg halgatnia."
/Hoffgr. L3a/.

Rheda kiadásában a meg halgatnia alak helyett meg halgatni alak szerepel. Az egyes szám 3. személyű személyrag elhagyása egy olyan sorból, amelynek szótagszáma a szabályosnál /13/ eggyel nagyobb, és az, hogy az elhagyás következtében a személyragtalan alak már szabályos szótagszámú sorban áll, arra mutat, hogy a javító szándéka a helyes szótagszám helyreállítása volt. Az ilyen jellegű beavatkozásoktól eltekintve az első kiadásokban levő szöveg és a vizsgált alakok többé-kevésbé változatlannul hagyományozódnak át.

Mai református énekeskönyvünkben /Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Budapest, 1971./ a dolgozatban vizsgált énekek között sokat megtalálunk /ezek jegyzékét lásd a függelék 295. l.-ján/. Legtöbbjük azonban az 1744-es kolozsvári énekeskönyvből veszi szövegét. Ha összevetjük énekeink szövegét az 1744-es kolozsvári énekeskönyvbelivel, azt látjuk, hogy a dolgozatban vizsgált jelenségek ezeken a szövegeken nem vizsgálhatók, mert a dolgozatban hosszabb alakoknak nevezett változatok szinte csak a mai használattal egyező esetekben maradtak meg /ez a kell ige melletti egyes szám 3. személyű személyragos főnévi igenév esetében van így/. Ezek a változtatások azonban nem mondanak ellent a hosszabb és rövidebb alakoknak a XVI. században a sor szótagszámának kialakításában játszott szerepének. A hosszabb alakok eltűnésének az énekeskönyvekből az az oka, hogy a

nyelv fejlődése folyamán a rövidebb alakok egyeduralkodóvá váltak, s olyan kizárólagos érvényre tettek szert, hogy a hosszabb alakokat még az énekelt szövegekből is kiszorították, ahol pedig azoknak bekerülésükkor megvolt, de később is meg lehetett volna a funkciójuk.

Gondolhatnánk arra is, hogy a vizsgált jelenségek hagyományozódását nem a nyomtatott és kéziratos forrásokban kell nyomon követnünk, hanem a ma is énekelt egyházi népénekekben. A dolgozatban vizsgált énekek közül nem túl sok olyan található, amelynek mai népi adatközlőtől való változata van /ezeknek a jegyzékét lásd a függelék 297. l.-ján/. E kevés közül is még kevesebb az olyan, amelyben a dolgozatban vizsgált jelenségek már az eredeti /az énekeskönyvbeli/ szövegben is előfordulnának. Az egyetlen ének, amelyben egy érdekes alak /hosszabb főnévi igenévi alak/ van, s amelynek népi adatközlőtől is felvették egy változatát /Domokos Mária gyűjtése, 1975. Istensegíts /Bukovina/ → Halásztelek /Pest m./ az MTA Zenetudományi Intézetében levő lemez száma: AP 9805 és 9806/, Szegedi Gergely Szent Ágnáés így ír Krisztusnak kezdetű éneke /Vár.120./. A szöveget az eredetihez képest elég hűen követi a felvételen az énekes, de az eredetileg 36 versszakos énekből csak 17-et énekel. Az ebben az énekben oly érdekes "Igassaggual mind ez világot ítélnye fogá" sort tartalmazó versszakot azonban nem.

A felvételek közül egy azonban érdekes tanulsággal szolgál. A Magasztallak én istenem kezdetű éneket az énekes a Holofernes megöletéről szóló Juditot kezdetű énekkel folytatja ugyanarra a dallamra. Az utóbbi részletet, amely feltehetőleg egy bibliai históriából származik, a szakirodalom alapján nem sikerült azonosítanom /Kiss Lajos gyűjtése, 1960. Harasszti /Verőce m./, Jugoszlávia; az MTA Zenetudományi Intézetében levő lemez száma: AP 3750/c/.

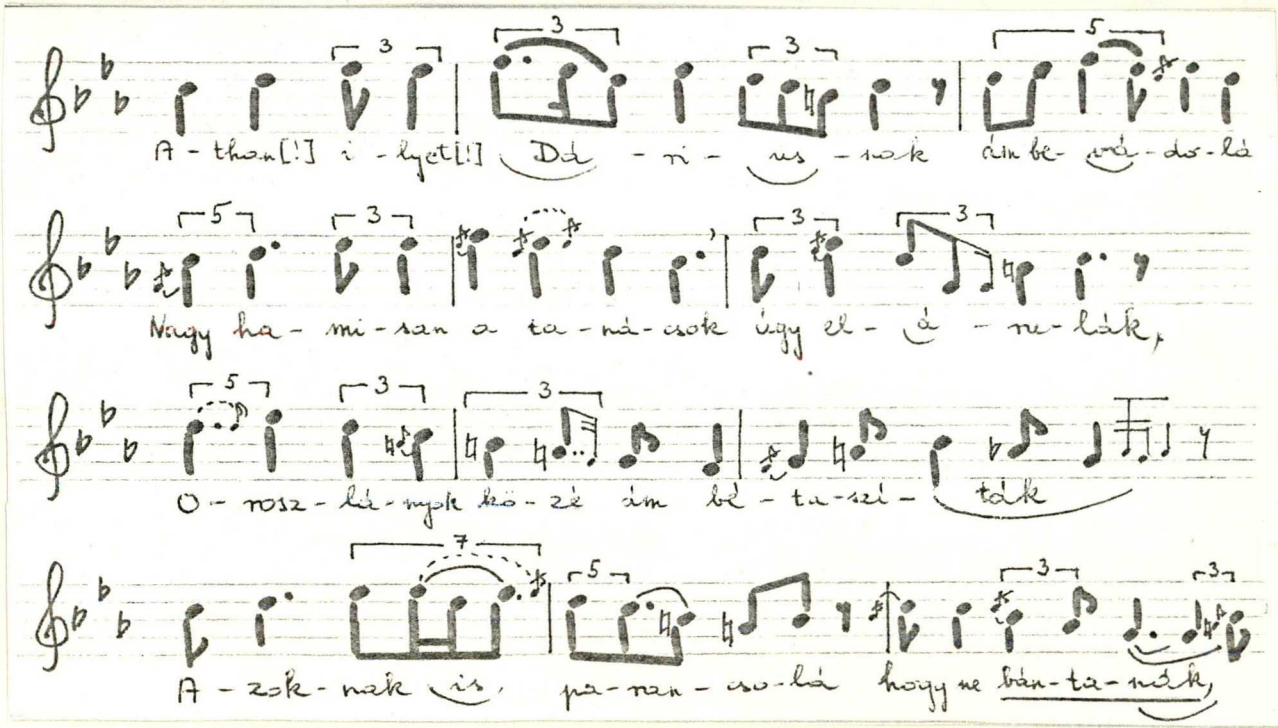
E bibliai história két versszaka érdemel figyelmet. A vers szabályos sorszótagszáma: 13. 13. 11. 13. 5. /Szendrei-Dobszay-Rajeczky: i.m. II. köt. 158.l.F/12./.

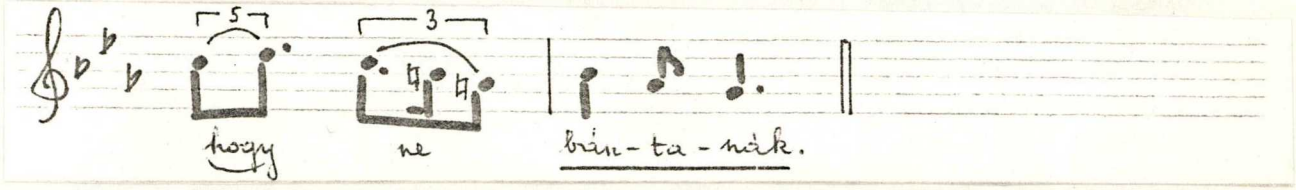
/13/ "Athan[?] ilyet[?] Dáriusnak ám bevádolák,
/13/ Hogy hamisan a tanácsok úgy eláruláik,
/11/ Oroszlányok küzé ám bétaszítják,
/13/ Azoknak is parancsolá, hogy ne bántanák.
/ 5/ Hogy ne bántanák."

/13/ "Illyést mikor a Jezabel asszony kergetné,
/13/ Alsó [Kanizsából?] [papokát?] úgy megületné
/11/ Meg akarád Uram szegényt tartani,
/13/ Egy fa alatt angyalidat add által lenni.
/ 5/ Add által lenni."

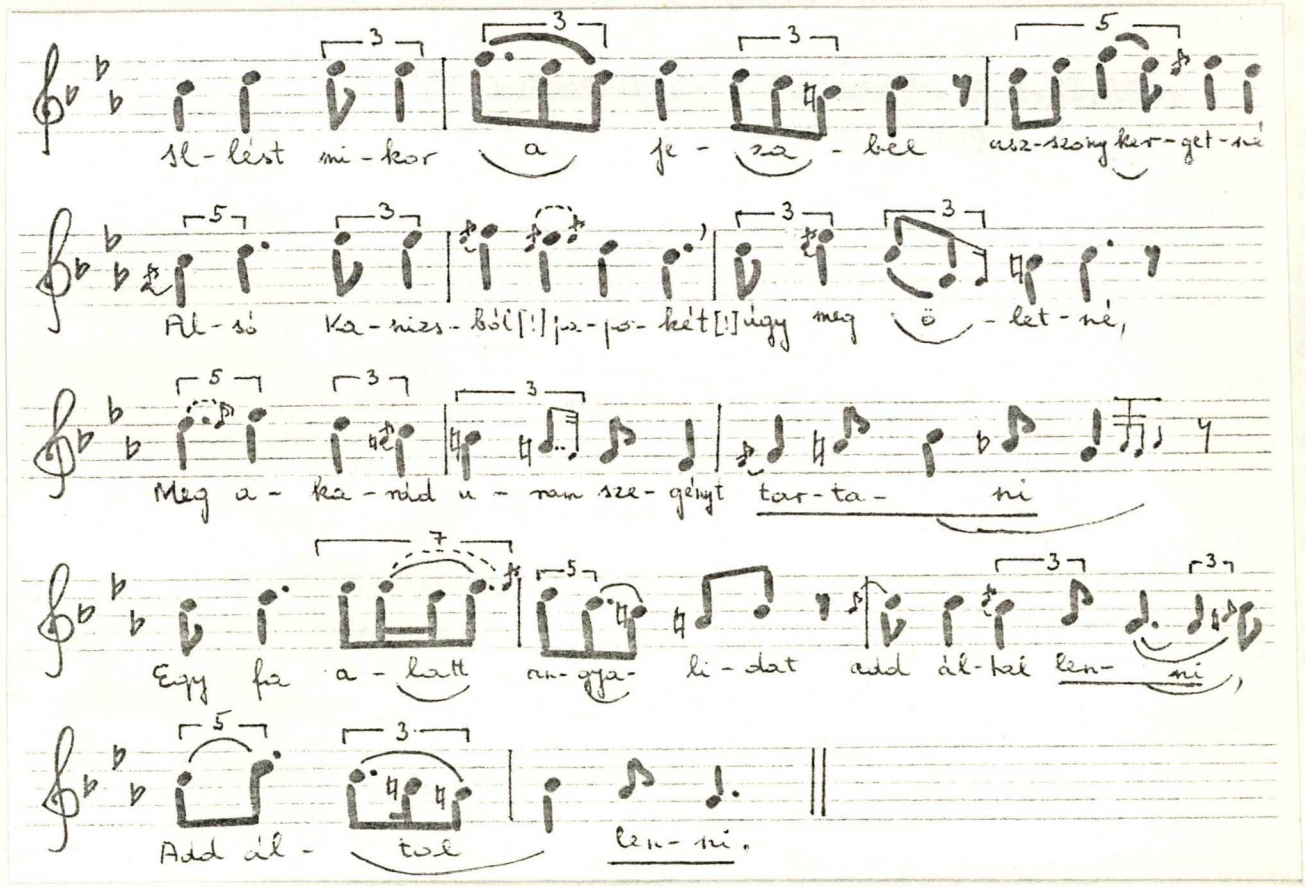
/A felvétel rossz minősége, illetve az adatközlő non tiszta artikulációja miatt a szöveg non írható át pontosan. Lásd az első versszak első és a második versszak második sorát./

Ahogy látható, a főnévi igenévi és feltételes módú igealakok itt is szabályos szótagszámú sorokban szerepelnek. Az ének dallama rendkívül sok hajlítást tartalmaz:

/Szendrei-Dobszay-Rajeczky: i. m.II. kötet. 245. l./.

/uo./.

Ez elvileg lehetőséget adna a hosszabb alakok használatára, különösen az első versszak két utolsó sorában szereplő két feltételes módú alak esetében, hiszen a -nák végződés éppúgy rímel az előző sorok végződéseivel, mint a -nának. Az itt alkalmazott hajlításos megoldás hívja fel a figyelmet arra, hogy az ilyen megoldás nemcsak napjainkban, hanem a korábbi századokban is gyakorlat volt; hogy a rövidebb alakokat akkor is használják, amikor a hosszabb alak az éneklést megkönnyítené. Vissza-

utalnék a főnévi igenév vizsgálatánál Biai Gáspár, a feltételes mód vizsgálatánál Dósai András énekeire. Bár valószínűleg más tényezők hatásának eredményeképp, ugyanannak a jelenségnek vagyunk a tanúi: a rövidebb alakok használatának az elvileg lehetséges hosszabbékéval szemben. Természetesen a mai adatok létrejötte a régiekével szemben többféle tényező hatásával magyarázható: így: az adatközlő nyelvjárásában nincsenek meg a hosszabb változatok; a nyelvjárások fölé emelkedett köznyelvi norma az énekelt szövegekből is kiszorította a hosszabb alakokat. Ebben az esetben az elsőnek említett tényező az utóbbi eredménye is lehet. Végül azt is számításba vehetjük, hogy ez a szövegvariáns esetleg nem a feltehetően XVI. századi eredeti szöveget, hanem szintén valamelyik XVIII. századi énekeskönyvnek a nyelv fejlődését tükröző, tehát a hosszabb alakokat elvető, a rövidebbeket egyeduralkodóvá tevő nyelvállapotát hagyományozta át. Ahhoz azonban, hogy a XVI. századi állapotot és a mait össze tudjuk vetni, ismernünk kellene az eredeti szöveget.

V. A dolgozatban vizsgált jelenségek egymáshoz való viszonya a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél

Felvetődhet a kérdés: feltételezik-e egymást a főnévi igenév hosszabb és rövidebb alakjának, a feltételes mód hosszabb és rövidebb alakjának, valamint a névutós szerkezetek a ház előtt és a háznak előtte típusú alakjainak váltakozásai. A feldolgozott nyelvemlékek azt mutatják /lásd a függelék 254. l.-ján a három jelenség előfordulásának összesítő táblázatát/, hogy a vizsgált három jelenség majdnem mindegyikben megvan. Érdekes ebből a szempontból a Kazinczy-kódex nyelvállapota /mindhárom részé/, amelyben nem fordul elő a feltételes mód hosszabb alakja. Evvel szemben a főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakjának maitól eltérő használata a többi vizsgált nyelvemlékhez képest a leggyakoribb a Kazinczy-kódexben. Ebből tehát arra következtethetünk, hogy a három jelenség együttes jelenléte nem szükségszerű nyelvemlékeinkben. Az is megfigyelhető: több nyelvemlék hasonló abban, hogy mindhárom vizsgált jelenség megtalálható benne, mégis megkülönbözteti őket a hosszabb és rövidebb alakok használatának aránya, s feltehetőleg azokra a különbségekre mutat rá, amelyek a korabeli nyelvjárások között lehettek a hosszabb és rövidebb alakok használatának szempontjából. Erre különösen a LevT. leveleinek vizsgálata hívta fel a figyelmet.

Batsi Andrásnál találtunk példát arra, hogy két különböző műfajú művében árnyalatnyi eltérés figyelhető meg a főnévi igenév hosszabb alakjának használatában, s a feltételes mód vizsgálatánál az látszik valószínűnek, hogy a műfajok különbözőségét ezeknek a jelenségeknek a vizsgálatánál figyelembe kell venni.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy az általunk vizsgált jelenségek felhasználásának virágkora valószínűleg a XVI. század első háromnegyede /1500-1575/. A későbbi énekeskönyvekben egyre ritkábban tűnnek fel ezek a jelenségek.

A vizsgált énekeskönyvekből úgy tűnik, hogy leggyakoribb volt felhasználásuk a költői gyakorlatban a bibliai históriás énekekben. Ez a feltételezés azonban adódhat abból a tényből is, hogy a nyomtatott gyülekezeti énekeskönyv mint műfaj a XVI. század második felétől terjed el, válik népszerűvé, a bibliai história viszont éppen ekkor kezdi elveszteni népszerűségét. Feltételezésünket úgy tudnánk bizonyítani, ha a XVI. század második felében írt, tehát nem akkor újra kiadott bibliai históriákban is sok jelét látnánk a jelenség felhasználásának, s a század első felében írt gyülekezeti énekekben is a feldolgozott nyelvemlékekhez hasonló, szerényebb mértékű felhasználást figyelhetnénk meg.

A fejezet elején felvetett kérdés másik oldala az, hogy milyen viszonyban állottak, állhattak ezek a jelenségek egymás közvetlen közelében. Volt-e akarná hívni, akarná hívnia, akarnáia hívni, akarnáia hívnia váltakozásokra lehetőség. Ilyen együttállások az általam feldolgozott nyelvemlékekben is megfigyelhetők:

" es bodogh ayz: ...urunkat ... örök
elni vallana:" /KasK.30. /vö. e dolgozat 19.l./;

" Vallyons ki kivanna lelni az alat
Vagy vralnia szachyakat es basat."
/TinCr. p2b/ /vö. 65.l./;

" ... az mostanytis awal akarna el
mulathny ..." /LevT.56./ /vö. 96.l./;

" ... hogh k. ewtet akarnya [!] be
bochatnya ..." /LevT. 22./ /vö. 24.97.1./;

" ... es magokat nem tvdnek oltalmaznia..."
/LevT. 51./ /vö. 99. 1./.

Ide kívánkozik még az a kérdés is, hogy az adott versszorban más szavaknak is volt-e a korban, az énekszerző nyelvállapotában, nyelvjárásában hosszabb vagy rövidebb változata.

Az itt felvetett kérdések tovább árnyalhatják a XVI. század költői gyakorlatáról alkotott képünket és még további vizsgálatokat igényelnek.

FÜGGELÉK

/Rövidítések, táblázatok, térképek, mutatók/

A dolgozatban idézett adatok lelőhelyeinek rövidítése

/A feldolgozott nyelvemlékek bibliográfiai adatait lásd a Felhasznált irodalom című fejezetben. Az énekeskönyvek előtt álló számok megegyeznek az adott énekeskönyvnek a Régi magyarországi nyomtatványok című műben /Budapest, 1971./ szereplő sorszámával/

1/ Batizi: Kat. -- Batizi András: Keresztyéni tudományról való könyvecske
GuaryK. -- Guary-kódex
Hoffgr. -- Hoffgreff- énekeskönyv
KazK. -- Kazinczy- kódex
LevT. -- Magyar Leveles Tár
MargL. -- Margit-legenda
NagyszK. -- Nagyszombati Kódex
PéldK. -- Példák Könyve
RMK -- Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár
RMNY -- Régi magyarországi nyomtatványok
TinCr. -- Tinódi Sebestyén: Cronica
Vár. -- Váradi énekeskönyv

2/ 18 -- Gálszécsi István énekeskönyve
1o8 -- Hoffgreff-énekeskönyv
1o9 -- Tinódi Sebestyén: Cronica
16o -- Huszár Gál énekeskönyve
222 -- Váradi énekeskönyv
264 -- Szegedi Gergely énekeskönyve
276 -- Énekeskönyv. Debrecen, 157o

353 -- A keresztyéni gyülekezetben való isten dicséretek Komjáti, 1574.

374 -- Telegdi Miklós: Az evangéliumoknak...

513 -- Bornemisza Péter énekeskönyve

429 -- Énekeskönyv, Debrecen, 1579.

64o -- Énekeskönyv. Debrecen, 159o.

713 -- Az keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretek... Bártfa, 1593.

733 -- Vízaknai Gergely: A Szentháromságról...

798 -- Gratiarum actio cum adiuncta precatione... Debrecen, 1596.

GuaryK.

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.					2																	
2.	E.											1+											
	T.																						
3.	E.	2;2+	3	2+	2	2;3+		2	1		1		1							1	1	1	
	T.							1															

PéldK. /I-III.kéz/

Kéz	Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
			kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
			sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
I.	1.	E.	4																			6		
		T.	3																					
	2.	E.	2																					
		T.																						
	3.	E.		1								1		2		1	1			1	1			
		T.																						
II	1.	E.	1						1					2				3		1		68	1	
		T.											1									1		
	2.	E.					4				1		3;1+								1+			
		T.	1																					
	3.	E.		8				1		1		2		3		1						1		2
		T.																1						
III	1.	E.																						
		T.	2																					
	2.	E.	1							1														
		T.																						
	3.	E.				2			4	4		1	1			1		1				1		
		T.	1																	1				

MargL.

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.							1					1						2				
	T.	2						1											2		3		
2.	E.	1						1	3				1						1		2		
	T.	4																					1
3.	E.		9	1;2+	7	1+	2	4	19		48	1	46		2		3		17	3	16	1	1
	T.	1		1	3	1		1+	5		8		8				1		3	1+	3	1+	

NagyszK.

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.							2									1		1				
	T.																						
2.	E.	2						1^+				2		1					2				
	T.																						
3.	E.									1		1	3			1				1			
	T.																1			1^+			

KazK. /I-III.kéz/

Kéz	Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
			kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
			sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
I.	1.	E.	3		2		4		4				6				2	2	4	2	2			
		T.	1				3													1				
	2.	E.	1				4		7				10				2		2		5	2		
		T.					2		3				2											
	3.	E.	3	1	1;6+		2;4+		13	4	61	2	17	9			6	5	5	5	7		1	
		T.			1		2		5+	1	11+		6+	3			1+	6		1	5+		1+	
II.	1.	E.																						
		T.																						
	2.	E.											1											
		T.																						
	3.	E.							2		3		2					1						
		T.	8	8	1+						3+										2+	1		
III.	1.	E.	1						1				1											
		T.	4				2																	
	2.	E.	1																					
		T.																						
	3.	E.	5		9+				2		2		1											
		T.	3							1	1+													

LevT. /1538-1552/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	17		5		1	2	4;1+	13			15;3+	6				1	1	1	6	5		3
	T.	11		3			1	5+	5				5							1	1		1
2.	E.	2																			2	2	1
	T.	2																					
3.	E.	5	18	2	2	1;3+	4	4	20		2	3	8					1	1	5	3	3;1+	2
	T.	4					2	3+	9			2+	1							1+	2	2	

Batizi:Kat.

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.							1+	4			1					1	1					
	T.	13				5			4		5		2				1			1	7		1
2.	E.	3						1+	7		3						2		1				1
	T.								2														
3.	E.	2;2+	11		11	1	35	3	23								8	1	1		2		5
	T.	6						1+	16		1	2+	7				1	1		1	1		

Batizi András /Hoffgr., Vár., 353 II/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	1		1		1			1									1		4	1		
	T.	1															2		1				
2.	E.											2^+										3	
	T.	1											1				1						
3.	E.	1^+		1^+			1	4	5	4	10				1						3		1
	T.							1^+	1	2^+	2		5		1				1		3		

Batthyány Orbán /Vár., 713/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	1																					
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																					1	
	T.																						

Biai Gáspár /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	2																					
	T.	3																					
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.	1	4						6		11		2		1						1		
	T.																						

Csikei István /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																					1	
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																					2	
	T.																					2	

Dézsi András /Hoffgr., Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																			1			
	T.											1+											
2.	E.											2									8		1
	T.										2												
3.	E.							2	5	1	1		1							3	3		2
	T.										1											1+	

Dobokai Mihály /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																				4		
	T.																						

Farkas András /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.								1		1								1				
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.							1	1	1	1												
	T.									2+	1		1						1				

Fekete Imre /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																			11+			
	T.	2																					
2.	E.								2													1	
	T.																						
3.	E.		1		1	1+		1	11	6	8	2	3		1		1			1	10	2	4
	T.										2		1				1				1		

Gálszécsi István /18, Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																	l+					
2.	E.																	l+					
	T.																						
3.	E.						2	l															
	T.																						

Hartyányi Imre /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.			2																			
	T.																						
2.	E.																						1
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

István deák /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																				4		
	T.																						

Kákonyi Péter /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige névszó				akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.	1	1		1			1	3	1	7	1					1			5			2
	T.																					1+	

Melius Juhász Péter /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.		3						1														
	T.																						

Nagybáncsai Mátyás /429/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																					3	
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Némethi Ferenc /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	1		1									1										
	T.	1											1										
2.	E.								1														
	T.																						
3.	E.												1										
	T.																						

Siklósi Mihály /353 II/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.	1																					
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Skarica Máté /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.								1														
	T.								4														

Szegedi Gergely [= Gergely mester] /Vár., 264/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	1	1	1					1		1	1	1										
	T.		4	1								1											
2.	E.	1							1														1
	T.																						
3.	E.	1	2					1	6			1	1								7	1;1+	4
	T.						4						1								1		

Szegedi Lajos /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.	1																					
2.	E.								1											3+		1+	
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Székely Balázs /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.												1										
	T.																						
3.	E.										1										1		
	T.																						

Szkhárosi Horváth András /Hoffgr., Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.	1																			1		
2.	E.								1		1		2										
	T.																						
3.	E.																					1	
	T.				1						4												

Sztárai Mihály /Hoffgr., Vár., 353 II, 640/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige névszó				akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	3		3		3	1	1	1														
	T.	3				1							1										
2.	E.	2				1	1	1	3				1									4	
	T.	4																					
3.	E.		2			1	1		3		3	1	1								4	2	1
	T.								3		2		3								2		

Tesini Imre /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																				1	3	
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Tholnai Bálint [?] /640/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																					2	
	T.																						
3.	E.																						2
	T.																						

TinCr.

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	3		1		2		7	4		1		1				1			1		1+	1
	T.	1		2							2										2		
2.	E.					2		1+	1				2						1		3		2
	T.	1				3			8		4		1				1		1		2		
3.	E.		1	1	5		7	2	26	2	63	1	10		10			2	1	1	13		8
	T.		18					1	15	7+	44	1+	12	1+			1	2+	2	1+	16	2	4

Tordai Benedek /Vár.,713/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																	1+					
2.	E.																						1
	T.											1+											
3.	E.																					1	
	T.																				1		

Tscheh /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.	1																					
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Váradi Névtelen /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																					1	1
	T.																						
3.	E.																						
	T.																			1			

Zayugróczi Névtelen /Vár./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																					1	
	T.																						
3.	E.																						
	T.																						

Zeleméry László /353 II/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						2
2.	E.																						
	T.	2																					
3.	E.								1														1
	T.																						

Névtelen: A babilóniabeli Beél /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.																						
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.																						
	T.															l+							

Névtelen: A három istenfélő férfiakról /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.			1																			
2.	E.																						
	T.																						
3.	E.								1		1		1										
	T.																						

Névtelen: Jeremiás próféta /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.								1														
2.	E.																						
	T.																					1	
3.	E.											1											
	T.																						

Névtelen: Penitenciára intő história /Hoffgr./

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.																						
	T.								2				2										
2.	E.					1										1						1	
	T.																						
3.	E.		2						1		2		1										
	T.								1												1		

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

Névtelenek /Vár., 264, 353 I-II, 429, 640, 798/

Személy	szám	alanyi szerepkör						tárgyi szerepkör												határozói szerepkör			
		kell		más ige		névszó		akar		kezd		tud+		ad+		mond+		lát+		megy+		küld+	
		sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0	sz	0
1.	E.	1		3		3			3				4				1			1	1		1
	T.	12		6		5		1			1		1				2						
2.	E.								1								1			2		23;5+	1
	T.	2											3						1				
3.	E.		14	1+			7	2	6	1	1		3				1		1	1	3		1
	T.						1	1+	2		1						1	1+			3	1	1

A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjának számszerű előfordulása a vizsgált nyelvemlékekben és szerzőknél /1/

		- NÁ/NÉ, - NÁK/NÉK			- NÁJA/NÉJE, - NÁJÁK/NÉJÉK		
		cselekvő		szenvedő ige	cselekvő		szenvedő ige
		iktelen ige	ikes ige		iktelen ige	ikes ige	
GuaryK.					2		
PéldK.	I. kéz	2			4	2	
	II. kéz	1	1		2		1
	III.kéz			1	21	2	1
MargL.		3	11	16	76	3	1
NagyszK.		1		1	1	1	
KazK.	I. kéz	61	11	9			
	II. kéz	13	2	1			
	III.kéz	4		1			

A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjának számszerű előfordulása a vizsgált nyelvemlékekben és szerzőknél /2/

	- NÁ/NÉ, - NÁK/NÉK			- NÁJA/NÉJE, - NÁJÁK/NÉJÉK		
	cselekvő		szenvedő ige	cselekvő		szenvedő ige
	iktelen ige	ikes ige		iktelen ige	ikes ige	
LevT.	58	9		18		
Batizi:Kat.	7	1	4	5		
Batizi A. énekei	21	4	2			
Biai Gáspár	7	1		4		
Csikei István		1			1	
Dézsi András	13	1		1		
Farkas András	3					
Fekete Imre	13	3	3	20	3	2
Gálszécsi István	1	1				
Kákonyi Péter	19	2	1	2		1
Melius Juhász Péter	6	2				
Szegedi Gergely	1	2	1	4		

A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjának számszerű előfordulása a vizsgált nyelvemlékekben és szerzőknél /3/

	- NÁ/NÉ, - NÁK/NÉK			- NÁJA/NÉJE, - NÁJÁK/NÉJÉK		
	cselekvő		szenvedő ige	cselekvő		szenvedő ige
	iktelen ige	ikes ige		iktelen ige	ikes ige	
Székely Balázs	1					
Szkhárosi Horváth András	2					
Sztárai Mihály	11	1		3		
Tholnai Bálint		1				
Tinódi Sebestyén	159	24	10	5		
Tordai Benedek	1					
Névtelen: A három istenfélő férfiak				3		
Névtelen: Penitenciára intő história	4	1	1			
Névtelenek	8	8	5	4		

Névutó	GuaryK.	PéldK.			MargL.	NagyszK.	KazK.		
		I. kéz	II. kéz	III. kéz			I. kéz	II. kéz	III. kéz
alá	+				+		+	+	
alája									
alatt					+	+	+		
alatta	+			+	+		+		
alól					+		+		
alóla					+				
által					+		+	+	
általa							+	+	
ellen			+		+		+	+	
ellene	+	+	+		+	+	+	+	+
elől		+			+		+		
előle							+		

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, l./

Névutó	LevT.	Batizi:Kat.	Batizi A. énekei	Batthyány Orbán	Biai Gáspár	Csikei István
alá	+	+			+	
alája		+	+			
alatt	+	+	+			
alatta		+				
alól						
alóla						
által	+	+	+		+	+
általa	+	+	+			
ellen		+	+	+	+	
ellene	+	+				
elől						
előle						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 2./

Névutó	Dávid Ferenc	Dézsi András	Dobokai Mihály	Farkas András	Fekete Imre	Gálszécsi István
alá		+		+		
alája						
alatt		+			+	
alatta						
alól						
alóla						
által			+	+		
általa		+		+		
ellen	+	+	+	+	+	
ellene					+	
elől					+	
előle		+				

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 3./

Névutó	Hartyáni Imre	István deák	Kákonyi Péter	Melius Juhász Péter	Nagybáncsai Mátyás	Némethi Ferenc
alá		+				
alája						
alatt						+
alatta						
alól						
alóla						
által			+		+	+
általa						
ellen			+	+		+
ellene			+			
elől			+			
előle						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 4./

Névutó	Radán Balázs	Siklósi Mihály	Skarica Máté	Szegedi Gergely /= Gergely mester/	Szegedi Lajos	Székely Balázs
alá						
alája						
alatt				+		
alatta						
alól						
alóla						
által				+		+
általa	+					+
ellen		+	+	+		
ellene			+			
elől				+		
előle						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 5./

Névutó	Szkhárosi Horváth András	Sztárai Mihály	Tholnai Bálint	TinCr.	Tordai Benedek	Váradi Névtelen
alá		+		+		
alája						
alatt	+	+		+		
alatta				+		
alól				+		
alóla						
által	+	+		+		
általa						
ellen	+	+		+	+	
ellene	+	+		+		+
elől				+		
előle						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 6./

Névutó	Zayugróczi Névtelen	Zeleméry László	Névtelen: A babilóniabeli	Névtelen: A három istenfélő....	Névtelen:Jeremiás próféta	Névtelen:Penitenciára..	Névtelenek
alá							+
alája							
alatt					+		+
alatta							
alól							
alóla							
által		+			+	+	+
általa							+
ellen		+		+	+		+
ellene					+		+
elől							+
előle							

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /alá - előle, 7./

Névutó	GuaryK.	PéldK.			MargL.	NagyszK.	KazK.		
		I. kéz	II. kéz	III. kéz			I. kéz	II. kéz	III. kéz
előtt				+	+	+	+	+	
előtte	+	+		+	+	+	+	+	+
felett			+		+		+		
felette	+			+	+	+	+		
felől	+		+		+		+		+
felőle									
kívül					+				
kívüle					+				
környül /körül/									
környüle		+							
közt									
között	+				+	+	+	+	+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, l./

Névutó	LevT.	Batizi:Kat.	Batizi A. énekei	Batthyány Orbán	Biai Gáspár	Csikei István
előtt	+	+	+		+	+
előtte	+	+	+			
felett	+	+				
felette	+	+	+			
felől	+	+	+		+	
felőle	+					
kívül						
kívüle	+	+				
környül /körül/			+			
környüle						
közt	+					+
között	+	+			+	

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 2./

Névutó	Dávid Ferenc	Dézsi András	Dobokai Mihály	Farkas András	Fekete Imre	Gálszécsi István
előtt		+		+	+	+
előtte		+			+	+
felett						
felette				+		
felől		+		+	+	
felőle						
kívül						
kívüle						
környül /körül/		+				
környüle						
közt					+	
között					+	+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 3./

Névutó	Hartyáni Imre	István deák	Kákonyi Péter	Melius Juhász Péter	Nagybáncsai Mátyás	Némethi Ferenc
előtt	+	+	+	+		+
előtte			+			
felett	+		+			
felette		+	+			
felől					+	
felőle						
kívül						
kívüle						
környül /körül/						
környüle						
közt			+			
között			+			+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 4./

Névutó	Radán Balázs	Siklósi Mihály	Skarica Máté	Szegedi Gergely /= Gergely mester/	Szegedi Lajos	Székely Balázs
előtt				+		
előtte						
felett						
felette				+		
felől				+		
felőle						
kívül						
kívüle						
környül/körül/				+		
környüle						
közt						
között						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 5./

Névutó	Szkhárosi Horváth András	Sztárai Mihály	Tholnai Bálint	TinCr.	Tordai Benedek	Váradi Névtelen
előtt	+	+		+		
előtte		+		+		
felett	+	+		+		
felette		+		+		
felől		+		+		
felőle						
kívül						
kívüle						
környül/körül/		+		+		
környüle						
közt				+		
között		+		+		

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 6./

Névutó	Zayugróczi Névtelen	Zeleméry László	Névtelen: A babilóniabeli	Névtelen: A három istenfélő	Névtelen:Jeremiás próféta	Névtelen:Penitenciára...	Névtelenek
előtt		+		+	+		+
előtte				+			+
felett				+			+
felette							+
felől							+
felőle							
kívül							
kívüle							
környül /körül/							+
környüle							
közt							+
között				+	+	+	+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /előtt - között, 7./

Névutó	GuaryK.	PéldK.			MargL.	NagyszK.	KazK.		
		I. kéz	II. kéz	III. kéz			I. kéz	II. kéz	III. kéz
közötte				+	+		+		
közül	+	+		+	+		+	+	+
közüle		+							
mellett	+			+	+		+		
mellette					+				
miatt				+	+	+	+	+	+
mia					+				
miatta	+	+	+	+	+		+	+	+
mögött									
mögötte									
után		+		+	+		+		+
utána	+	+	+	+	+	+	+	+	+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána, l./

Névutó	LevT.	Batizi:Kat.	Batizi A. énekei	Batthyány Orbán	Biai Gáspár	Csikei István
közötte		+	+			
közül	+	+	+			
közüle						
mellett	+				+	
melette			+			
miatt	+		+		+	
mia	+		+		+	
miatta		+				
mögött			+			
mögötte			+			
után	+	+	+		+	+
utána	+	+	+			+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána, 2./

Névutó	Dávid Ferenc	Dézsi András	Dobokai Mihály	Farkas András	Fekete Imre	Gálszécsi István
között						
közül		+			+	+
közüle						
mellett					+	
mellette						
miatt		+		+	+	
mia						
miatta				+		
mögött						
mögötte						
után	+	+		+	+	+
utána		+		+	+	

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /között - utána, 3./

Névutó	Hartyáni Imre	István deák	Kákonyi Péter	Melius Juhász Péter	Nagybáncsai Mátyás	Némethi Ferenc
közötte						
közül		+	+			
közüle						
mellett			+			
mellette						
miatt		+	+	+		+
mia			+			+
miatta				+		
mögött						
mögötte						
után	+		+		+	
utána						

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána, 4./

Névutó	Radán Balázs	Siklósi Mihály	Skarica Máté	Szegedi Gergely /= Gergely mester/	Szegedi Lajos	Székely Balázs
közötte						
közül				+		+
közüle						
mellett				+		+
mellette						
miatt				+		
mia				+		
miatta						
mögött						
mögötte						
után			+	+		+
utána					+	

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána, 5./

Névutó	Szkhárosi Horváth András	Sztárai Mihály	Tholnai Bálint	TinCr.	Tordai Benedek	Váradi Névtelen
közötte						
közül				+		
közüle				+		
mellett		+		+		
mellette						
miatt		+	+	+	+	
mia				+		
miatta		+				
mögött						
mögötte						
után		+		+		
utána				+		

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána, 6./

Névutó	Zayugróczi Névtelen	Zeleméry László	Névtelen: A babilóniabeli....	Névtelen: A három istenfélő..	Névtelen: Jeremiás próféta	Névtelen:Penitenciára..	Névtelenek
közötte							
közül							+
közüle							
mellett							+
mellette							
miatt	+	+		+	+		+
mia							+
miatta							
mögött							
mögötte							
után	+			+			+
utána			+				+

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /közötte - utána. 7/.

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /1/

GuaryK.				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
alá			1	
alatta	1			
ellene	2	1		
előtte	3			
felette		2		
felől			1	
mellett			1	
között			2	
közül			1	
miatta	5			
utána	1			

PéldK. I. kéz				
ellene	2			
elől			1	
előtte	1			
környüle	1			
közül			3	
közüle		1		
miatta	2			
után			2	
utána	2	4		

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /2/

PéldK. II. kéz				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellen				1
ellene	1	1		
felett			1	
felől			1	
miatta	1			
utána	1			

PéldK. III.kéz				
alatta	1			
előtt			2	1
előtte	3			
felette		1	2	
közötte	1			
közül			1	1
mellett			1	
miatt			1	
miatta	1			
után			1	5
utána	1	3		

MargL.				
alá			4	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /3/

MargL.				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
alatt			6	
alatta	1o	1		
alól			1	
alóla	2			
által			4	
ellen			5	
ellene	7	3		
elől			1	
előtt			38	1
előtte	32	19		
felett			1	
felette	4	24		
felől			5	1
kívül			1	
kívüle	6	1		
között			11	
közötte	3			
közül			14	3
mellett			5	1
mellette	6			
miatt			16	
mia			37	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /4/

MargL.				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
miatta	33	2		
után			39	19
utána	24	45		

NagyszK.				
alatt			1	
ellene	2			
előtt			1	
előtte	2			
felette		1		
között			2	
miatt			1	
utána		6		

KazK. I. kéz				
alá			2	
alatt			2	
alatta	1			
alól			2	
által			1	3
általa	2	1		
ellen			4	2

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /5/

KazK. I. kéz

Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellene	7			
elől			1	
előle	4			
előtt			15	
előtte			9	3
felett			1	
felette	1	3		
felől			5	
között			6	2
közötte	1			
közül			6	4
mellett			1	
miatt			1	
miatta	21	1		
után			2	1
utána	1o	31		

KazK. II. kéz

alá			1	
által			1	1
által	2			
ellen			3	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /6/

KazK. II.kéz

Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellene	3			
előtt			4	
előtte	7			
között			3	
közül			1	
miatt			1	
miatta	3	2		
utána	1	4		

KazK. III. kéz

ellene		2		
előtte	3	1		
felől			2	1
között			1	1
közül			3	1
miatt			1	
miatta	4	1		
után			3	3
utána	3	2		

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /7/

LevT. /1538-1552/

Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
alá			1	
alatt			6	
által			17	7
általa	1			
ellene	1			
előtt			14	6
előtte	1	11		
felett			1	
felette	4	9		
felől			37	8
felőle		1		
kívüle	1			
közt			1	
között			3	2
közül			1	
mellett			3	2
miatt			9	5
mia			1	
után			4o	14

A dolgozatban vizsgált névutók szászerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /8/

LevT. /1538-1552/				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
utána	28	lo		

Batizi: Kat.				
alá			2	
alája	1			
alatt			18	
alatta	2			
által			11	
általa	51	5		
ellen			29	1
ellene	9	1		
előtt			17	1
előtte	6	3		
felett			1	
felette	3	6		
felől			2	
kívüle	5	2		
között			15	2
közötte	2			
közül			4	1
miatta	4	1		
után			13	6

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /9/

Batizi: Kat.				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
utána	1	2		

Batizi András énekei /Hoffgr., Vár., 353 II/				
alája	1			
alatt			4	
által			5	1
általa	1			
ellen			7	1
előtt			11	
előtte		1		
felette	1	3		
felől			2	3
környül			1	
közötte	1			
közül			3	
mellette	1			
miatt			3	1
mia			1	1
mögött			1	
mögötte	1			
után			7	8
utána	1	2		

Tudományegyetem Könyvtár SZEGED

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /10/

Batthyány Orbán /Vár., 713/				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellen			1	

Biai Gáspár /Hoffgr./				
alá			1	
által				1
ellen			2	
előtt			3	1
felől			3	
között			3	
mellett			1	
miatt				1
mia			1	
után			1	

Csiki István /Hoffgr./				
által			2	
előtt				1
közt			1	
után			1	1
utána		2		

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /11/

Dávid Ferenc /Vár./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellen			1	
után			1	

Dézsi András /Hoffgr., Vár./				
alá			3	
alatt			3	1
általa	1			
ellen			2	1
előle	1			
előtt			2	
előtte	1	1		
felől			1	1
környül			1	1
közül			1	
miatt			1	
után			5	3
utána	1			

Dobokai Mihály /Vár./				
által				1
ellen			1	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél/12/

Farkas András /Hoffgr./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
alá			1	
által			2	
általa	1	2		
ellen			2	
előtt			1	
felette		2		
felől			1	
miatt			1	
miatta	2			
után			1	1
utána		2		

Fekete Imre /Hoffgr./				
alatt			1	
ellen			5	
ellene	5			
elől			1	
előtt			6	1
előtte		2		
felől			1	
közt			1	
között			6	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /13/

Fekete Imre /Hoffgr./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
közül			3	
mellett			1	
miatt			8	1
után			1o	2
utána	1	6		

Gálszécsi István /18, Vár./				
előtt				1
előtte	1			
között			1	
közül			1	
után			3	

Hartyáni Imre /Vár./				
előtt			4	
felett			1	
után				1

István deák /Vár./				
alá			1	
előtt			2	1
felette		1		

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /14/

István deák /Vár./

Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
közül			1	1
miatt			1	

Kákonyi Péter /Hoffgr./

által			3	
ellen			2	
ellene	3	1		
elől			2	
előtt			2	
előtte		1		
felett			1	
felette		2		
közt			2	
között			3	
közül			1	
mellett			3	
miatt			5	
mia			2	1
után			5	1

Melius Juhász Péter /Vár./

ellen			1	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /15/

Melius Juhász Péter /Vár.//				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
előtt			1	
miatt			1	
miatta	1			

Nagybáncsai Mátyás /429/				
által			2	1
felől				1
után			1	

Némethi Ferenc /Vár./				
alatt			1	
által			2	
ellen			2	
előtt			3	
között			1	
miatt			1	
mia			1	

Radán Balázs /Vár/				
általa	2			

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /16/

Siklósi Mihály /353 II/				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellen			1	

Skarica Máté /Vár./				
ellen			2	
ellene		1		
után			1	

Szegedi Gergely /= Gergely mester/ /Vár., 264/				
alatt			2	
által			1	2
ellen			4	
elől			1	
előtt			13	1
felette		2		
felől			1	
környül			1	
közül			1	
mellett			1	
miatt			5	1
mia				1
után			2	1

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /17/

Szegedi Lajos /Vár./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
utána		1		

Székely Balázs /Hoffgr./				
által			2	1
általa	1			
közül			1	
mellett			3	1
után			3	1

Szkhárosi Horváth András /Hoffgr., Vár./				
alatt			1	
által			1	
ellen			6	1
ellene	1			
előtt			1	
felett			1	

Sztárai Mihály /Hoffgr., Vár., 353 II, 64o/				
alá			2	
alatt			4	
által			13	
ellen			1o	2

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél/18/

Sztárai Mihály /Hoffgr., Vár., 353 II, 64o/				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellene	2			
előtt			14	1
előtte	1			
felett			1	
felette		1		
felől			2	3
környül			3	1
között			6	
mellett			4	1
miatt			3	
miatta	1			
után			11	8

Tholnai Bálint /64o/				
miatt			1	

TinCr.				
alá			41	
alatt			42	1
alatta	1			
alól			3	
által			5	2

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /19/

TinCr.				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellen			22	1
ellene	12			
elől			1	
előtt			3o	7
előtte	4			
felett			5	1
felette		1		
felől			34	6
környül			9	
közt			18	6
között			14	2
közül			7	1
közüle	1			
mellett			28	7
miatt			29	16
mia			13	14
után			26	17
utána	1	1		

Tordai Benedek /Nár., 713/				
ellen			1	
miatt			1	

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /2o/

Váradi Névtelen /Vár./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
ellene	1			

Zayugróczi Névtelen /Vár./				
miatt			1	1
után			1	

Zeleméry László /353 II/				
által			1	
ellen			2	
előtt				1
miatt			1	

Névtelen: A babilóniabeli Beél /Hoffgr./				
utána		1		

Névtelen: A három istenfélő férfiakról /Hoffgr./				
ellen			1	
előtt			1	
előtte		1		
felett			1	
között			3	
miatt			1	1

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /21/

Névtelen: A három istenfélő férfiakról /Hoffgr./				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
után			1	

Névtelen: Jeremiás próféta /Hoffgr./				
alatt			1	
által				1
ellen			1	
ellene	2			
előtt			1	
között			1	1
miatt			3	

Névtelen: Penitenciára intő história /Hoffgr./				
által			1	
között			2	

Névtelenek /Vár., 264, 353 I-II, 429, 64o, 798/				
alá			4	
alatt			3	
által			24	5
általa	6			
ellen			15	
ellene	1			

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél /22/

Névtelenek /Vár., 264, 353 I-II, 429, 64o, 798/				
Névutó	ragos		ragtalan	
	főnév	névmás	főnév	névmás
elől			3	1
előtt			14	
előtte	3			
felett			3	
felette	1	1		
felől			3	
környül			2	
közt			5	
között			3	
közül			4	
mellett			4	
miatt			13	1
mia			3	
után			6	4
utána	2		1	

SZEGED

		főnévi igenév		feltételes mód		névutó	
		- ni	a maitól eltérő haszn -nia/nie	-ná/né, -nák/nék	-nája/néje, -náják/néjék	a ház előtt tipus	a háznak előtte tipus
GuaryK.		+	+		+	+	+
PéldK.	I. kéz	+	+	+	+	+	+
	II. kéz	+	+	+	+	+	+
	III.kéz	+	+	+	+	+	+
MargL.		+	+	+	+	+	+
NagyszK.		+	+	+	+	+	+
KazK.	I. kéz	+	+	+		+	+
	II. kéz	+	+	+		+	+
	III.kéz	+	+	+		+	+

A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és szerzőkről /1/

	főnévi igenév		feltételes mód		névutó	
	- ni	a maitól eltérő haszn. -nia/nie	-ná/né, -nák/nék,	-nája/néje, -náják/néjék	a ház előtt tipus	a háznak előtte tipus
LevT.	+	+	+	+	+	+
Batizi:Kat.	+	+	+	+	+	+
Batizi A. énekei	+	+	+		+	+
Batthyány Orbán		+			+	
Biai Gáspár	+		+	+	+	
Csikei István		+	+	+	+	+
Dávid Ferenc					+	
Dézsi András	+	+	+	+	+	+
Dobokai Mihály	+				+	
Farkas András	+	+	+		+	+
Fekete Imre	+	+	+	+	+	+

A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és szerzőkről /2/

	főnévi igenév		feltételes mód		névutó	
	- ni	a maitól eltérő haszn. -nia/nie	- ná/né, -nák/nék,	-nája/néje -náják/néjék	a ház előtt tipus	a háznak előtte tipus
Gálszécsi István	+	+	+		+	+
Hartyáni Imre	+				+	
István deák	+				+	+
Kákonyi Péter	+	+	+	+	+	+
Melius Juhász Péter	+		+		+	+
Nagybáncsai Mátyás		+			+	
Némethi Ferenc	+				+	
Radán Balázs						+
Siklósi Mihály					+	
Skarica Máté	+				+	+
Szegedi Gergely	+	+	+	+	+	+

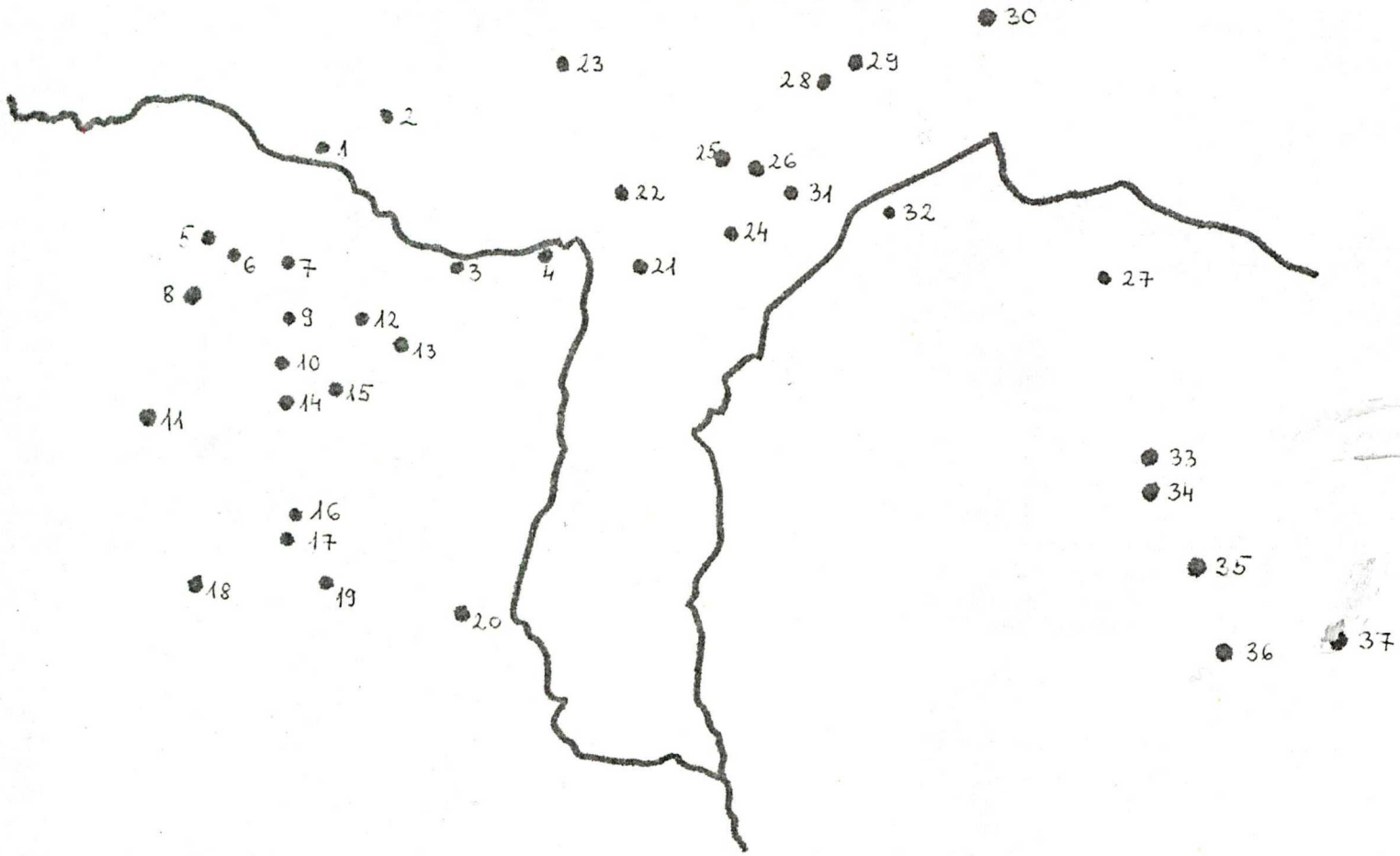
A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és szerzőkről /3/

	főnévi igenév		feltételes mód		névutó	
	- ni	a maitól eltérő haszn. - nia/nie	- ná/né, -nák/nék,	- nája/néje, - náják/néjék	a ház előtt tipus	a háznak előtte tipus
Szegedi Lajos	+	+				+
Székely Balázs	+		+		+	+
Szkhárosi Horváth András	+	+	+		+	+
Sztárai Mihály	+	+	+	+	+	+
Tesini Imre	+					
Tholnai Bálint	+		+		+	
Tinódi Sebestyén	+	+	+	+	+	+
Tordai Benedek	+	+	+		+	
Tscheh						
Náradi Névtelen	+				+	
Zayugróczi Névtelen					+	

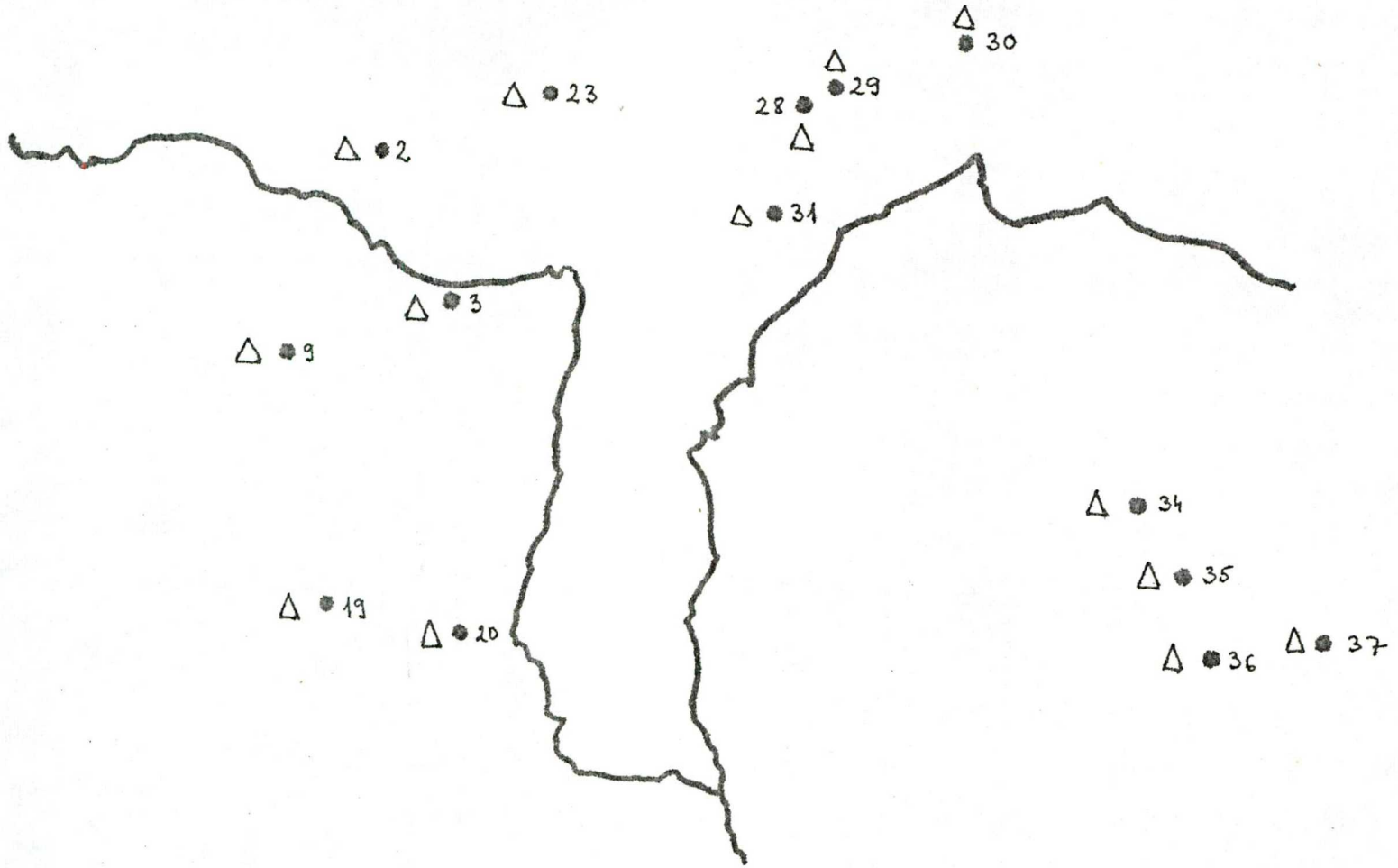
A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és szerzőkről /4/

	főnévi igenév		feltételes mód		névutó	
	- ni	a maitól eltérő haszn. -nia/nie	- ná/né, - nák/nék,	- nája/néje, - náják/néjék	a ház előtt tipus	a háznak előtte tipus
Zeleméry László	+				+	
Névtelen:A babilóniai		+			+	
Névtelen: A három ..	+	+		+	+	+
Névtelen: Jeremiás	+	+			+	+
Névtelen: Peniten-ciára ...	+		+		+	

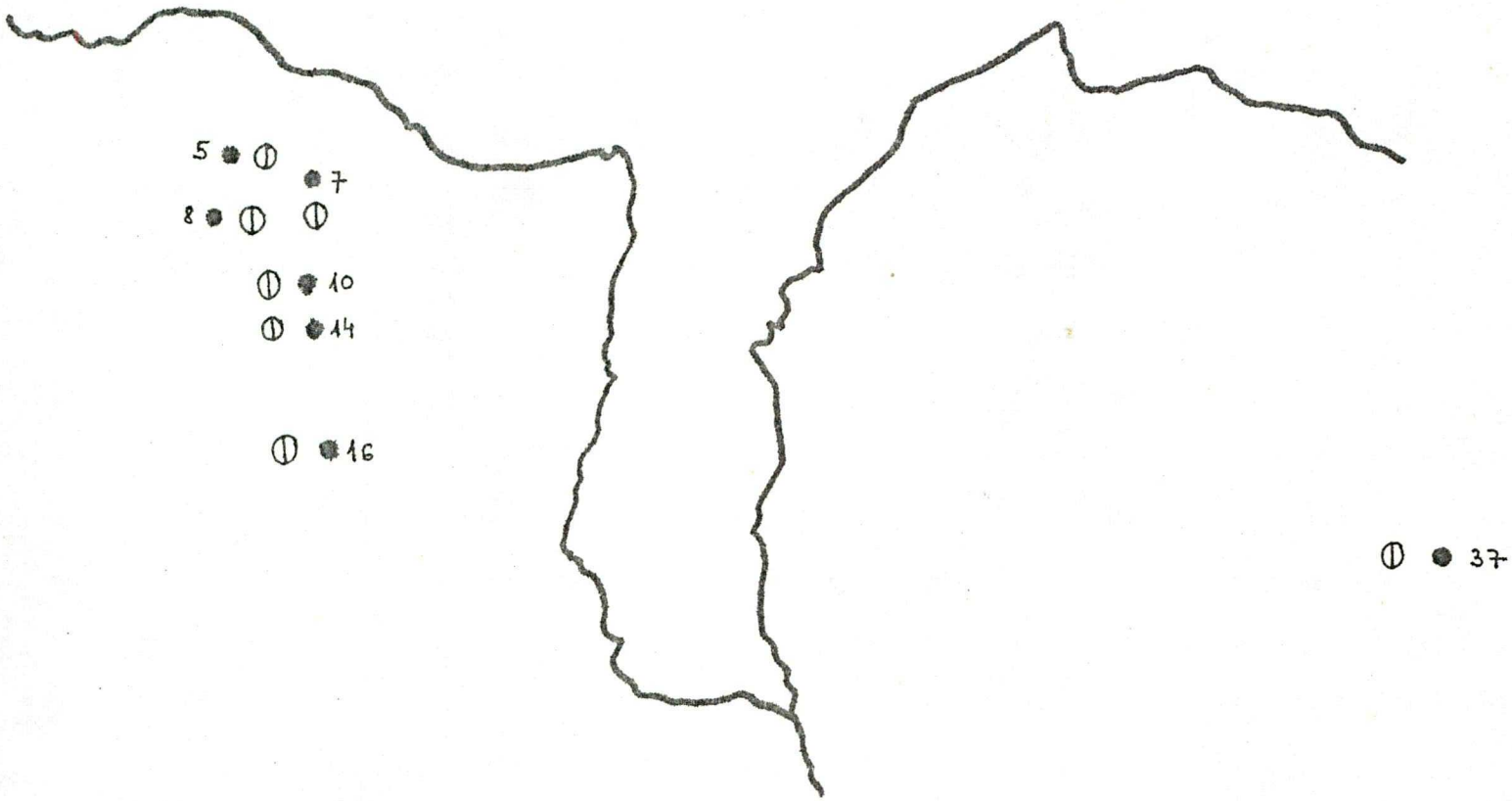
A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és szerzőkről /5/

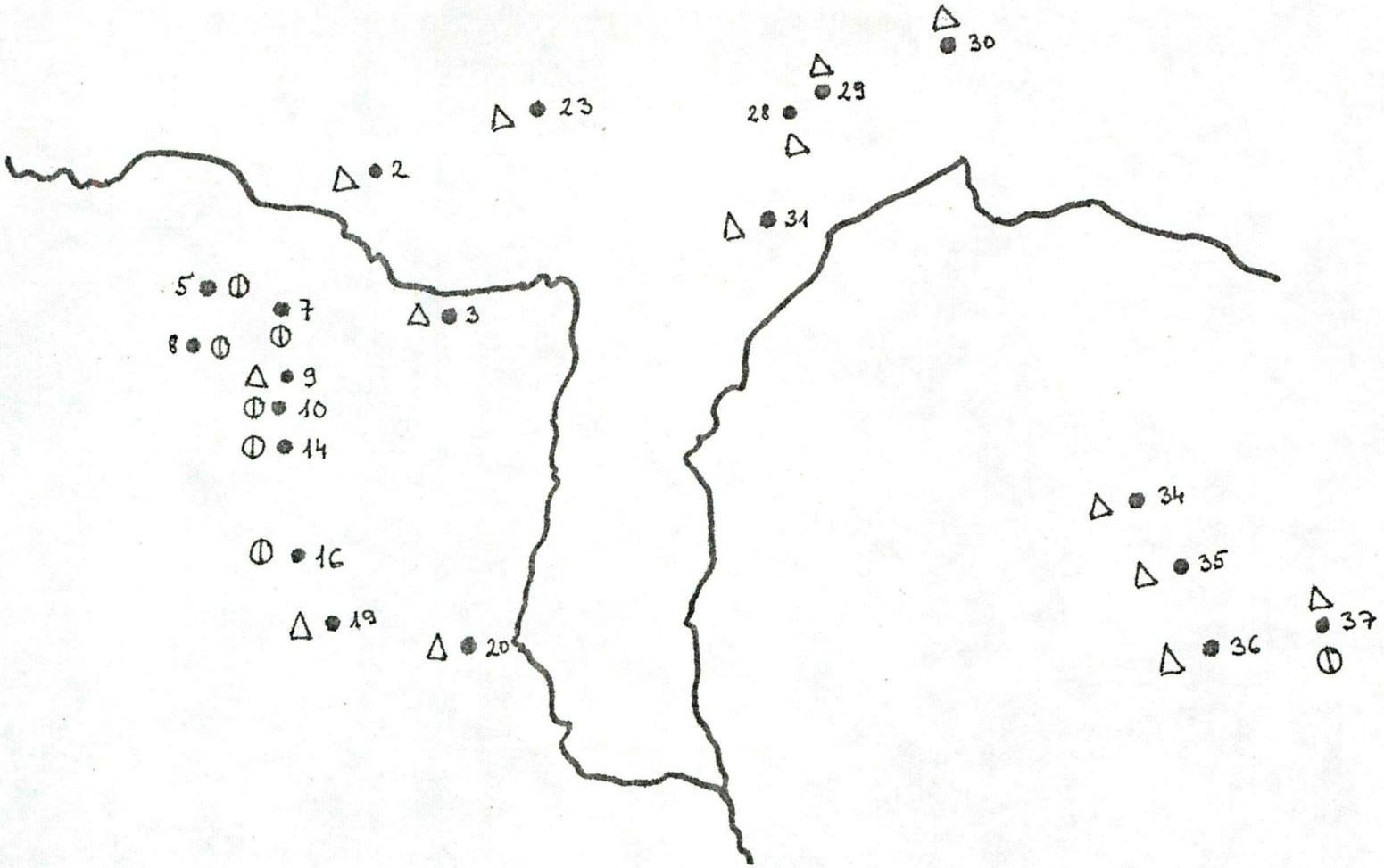

1.térkép. A LevT. levelei datálási helyeinek összesítő térképe.
/A helyeket jelölő számok feloldását lásd a 263.l.-on./

2.térkép. A feltételes mód rövidebb alakjainak előfordulási helyei a LevT. leveleiben / △ /.
/A helyeket jelölő számok feloldását lásd a 263. l.-on./

3.térkép. A feltételes mód hosszabb alakjainak előfordulási helyei a LevT. leveleiben / ◑ /.
/A helyeket jelölő számok feloldását lásd a 263. l.-on./

4.térkép. A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjai LevT.-beli előfordulási helyeinek összesítő térképe /rövidebb alak = △ ; hosszabb alak = ⓘ /./A helyeket jelölő számok feloldását lásd a 263. l.-on./

A Levf. leveleinek datálási helyeit jelölő számok feloldása /A/ és a bizonytalan, illetve nem azonosítható helynevek /B/ jegyzéke

A/ 1 - Pozsony
2 - Nagyszombat
3 - Komárom
4 - Esztergom
5 - Sopron
6 - Hegykő
7 - Babad /Kapuvár közelében/
8 - Lewka /Lóka/
9 - Sárvár
1o - Vasvár
11 - Kapornak
12 - Pápa
13 - Ugod
14 - Egervár
15 - Szentgrót /Zalaszentgrót/
16 - Nagykanizsa
17 - Bechy /Béci/
18 - Varasd
19 - Csurgó
2o - Pécs
21 - Castrum Chyew /Csővár/
22 - Szécsény
23 - Körmöcbánya

24 - Eger
25 - Sajónémeti
26 - Sajópüspöki
27 - Szinyér
28 - Jászó
29 - Kassa
3o - Homonna
31 - Miskolc
32 - Tokaj
33 - Kolozsvár
34 - Torda
35 - Balázsfalva
36 - Nagyszeben
37 - Fogaras

B/

Chanad
Inchenk
Jedicula
Kostanicha
Leweld
Mynd-Zenth
Nagydaban
Nouo Zolio
Pachod
Sarkan Zyget
Vyhel
Venyche
Zygeth
Zylat

A dolgozatban vizsgált énekek kezdősorának mutatója

/A kezdősor mellett megadom az ének szerzőjét, szereztetési évét, s ha van, idegennyelvi eredetijét; végül az első megjelenés helyét. A számpárok első száma a forrást jelöli /ezek feloldását l. a 164. l.-on/, a második az adott kiadásbeli lapszámot./

Adj békességet úristen
Skarica Máté ford., 1566 e. -- Da pacem Domine in diebus nostris -- Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort /Luther, Martin/ 222:1

Adj üdvösséges kimúlást
Dézsi András, 155o e. -- 16o:I3a

Adjunk hálát mindnyájan az atyaúristennek
Dávid Ferenc, 156o e. -- 16o:B6b

A keresztyénségben igaz vallás a hitben
Névtelen, 156o e. -- 16o:H8a

Aki akar üdvözülni
Névtelen, 156o e. -- 16o:H5a

Aki az istent megismerteti
Névtelen, 1548 -- 16o:X3b

Akik bíznak az istenben, el nem vesznek
Névtelen, 156o e. -- 16o:Y5a

Aki veti segedelmét istennek bizalmában
Névtelen, 156o e. -- 16o:X1b

A Krisztus mennybe felméne, halleluja
Névtelen, 1574 e. -- Ascendit Christus hodie /hymn./ 353 I:3o5a

A Küküllő mellett barát nagy hadával
Tinódi Sebestyén, 1552-1553 -- 1o9:B4b

Atyaisten, tarts meg minket
Skarica Máté ford.,/?/, 156o e. -- Erhalt uns, Herr, bei Deinem Wort /Luther, Martin/-- 16o:A8a

Atyaúristen, mennybeli teremtőnk
Névtelen, 1566 e. -- 222:175

JATE Egyetemi Könyvtár SZEGED

Az én beszédemet ti meghallgassátok
Batizi András, 1544
/Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak a Hegybe bérekesztett zsidóknak mondatnak kezdetű sortól van meg, lásd ott/

Az istennek jóvoltáról emlékezünk
Névtelen, 156o e. -- 16o: I6a

Az úristen nékem édes táplálón
Névtelen, 1574 e. -- 353 II: 41a

Az úristent magasztalom
Némethi Ferenc, 1566 e. -- 222: 8o

Bátran érted uram isten kárt vallanók
Batthyány Orbán, 1566 e. -- 222: 171

Benned bíztam, uram isten
Tordai Benedek, 1547 -- 16o: R4a

Bizodalmunk a hatalmas istenben
Batthyány Orbán, 1539 e. --713: 329

Boldog az a férfiú, ki féli az istent
Névtelen, 156o e. -- 16o: X7b

Boldog az ilyen ember e világon
Szegedi Gergely, 156o e. -- 16o: R7b

Boldog az ilyen ember ő lelkében
Szegedi Gergely, 1569 e. -- 264: 57

Boldog az olyan ember az istenben
Névtelen, 156o e. -- 16o: o8a

Boldogok azok, kik istent félik
Névtelen, 156o e. --16o: Y7b

Buzgó szívvel te fiaid, kegyes atyánk
Radán Balázs, 156o e. -- 16o: E3a

Bűnösök hozzád kiáltunk, úristen
Névtelen, 1566 e. -- Aus tiefer Not schrei ich zu dir
/Luther, Martin/ -- 222: 11o

Csak tebenned uram isten vagyon bizodalmunk
Névtelen, 1566 e. -- 222: 5

Csoda dolgot beszéllenék, ha meghallgatnátok
Gergely mester /=Szegedi Gergely/ 1555 -- 222: 161

Csodálatos nagy bölcsesség, hogy isten
Melius Juhász Péter, 1566 e. — 222: 138

Dániel ezt írja, minden meghallgassa
Batizi András, 1541 — 1o8: Aa4

Dávid prófétának imádkozásáról
Szegedi Gergely, 156o e. — 16o: R2a

Dicséretes a gyermek, ki e nap születék
Névtelen, 156o e. — Dies est laetitiae in ortu regali /hymn./ — 16o: K6b

Dicsérlek téged mennybeli isten, én édes teremtőm
Váradi Névtelen, 1566 e. — 222: 185

Emlékezhetünk régen ő törvényben
Fekete Imre, 1546 — 1o8: a2b

Emlékezzél meg mennybeli isten, mennynek és földnek szent teremtője
Névtelen, 156o e. — 16o: D5a

Emlékezzél meg úristen a mi nagy gyarlóságunkról
Névtelen, 156o e. — 16o: Q7b

Emlékezzél mi történék uram mi érettünk
Névtelen, 1553 e. — 1o9: y4a

Emlékezzél úristen híveidről
Névtelen, 1566 e. — 222: 181

Emlékezzünk mi keresztyén népek
Névtelen, 156o e. — 16o: I1b

E nap nekünk dicséretes nap
Névtelen, 156o e. — 16o: L5b

Én istenem, benned bíztam, hogy meg ne
Névtelen, 1566 e. — 222: 116

Erős várunk nékünk az isten
Skarica Máté ford. /?/, 156o e. — Ein feste Burg ist unser Gott — 16o: S5a

Ez elmúlt gonosz időket beszélem
Tinódi Sebestyén, 1553 — 1o9: Y3a

Felséges isten, hozzád kiáltunk
Névtelen, 156o e. -- 16o: Y8a

Felséges isten, mennynek, földnek ura, és embereknek
Névtelen, 1566 e. -- 222: 4

Felséges isten, mennynek, földnek ura, és mindeneknek
Névtelen, 1574 e. -- Lucis creator optime /hymn., Gregorius I. Magnus papa/ -- 353 I: 62a

Felséges isten, néked jelentjük nagy nyavalyánkat
Névtelen, 156o e. -- 16o: V5b

Fohászkodom hozzád, uram istenem
Névtelen, 1569 e. -- 264: 2oo

Fráter György halálát immár hallgassátok
Tinódi Sebestyén, 1552-1553 -- 1o9: F4b

Gondom nagy volt az elkezdett dolgomra
Dézsi András, 155o -- /Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak az Ott az Rabideion pusztáján szállának kezdetű sortól van meg, lásd ott/

Gonosz kegyetlen Heródes
Névtelen, 1574 e. -- Hostis Herodes impie /hymn./ -- 353 I: 222a

Gyakran nekünk kellene istennek hálát adnunk
Szegedi Gergely, 1566 e. -- 222: 157

Háborúsága Dávid királynak egykoron nagy vala
Hartyáni Imre, 156o e. -- 16o: T8a

Hajtsd meg úristen kegyes füleidet
Névtelen, 1566 e. -- 222: 177

Hálaadásokkal énekeljünk az atyaúristennek
Névtelen, 156o e. 16o: N8b

Hálaadásunkban rólad emlékezünk
Sztárai Mihály, 1566 e. -- 222: 15

Hálát adunk tenéked örök úristen
Zayugróczi Névtelen, 156o e. -- 16o: B5b

Hallgasd meg atyaisten a mi szükségünket
Névtelen, 1566 e. -- 222: 1o1

Hallgasd meg kegyelmes úristen
Névtelen, 1574 e. -- Audi benigne conditor /hymn./ --
353 I: 238a

Hallgasd meg mi kegyes teremtőnk
Névtelen, 1574 e. -- Audi benigne conditor /hymn./--
353 I: 232b

Hallgasd meg mostan felséges isten, mennynek és földnek szent teremtője
Névtelen, 156o e. -- 16o: D3a

Hallgasd meg úristen mi beszédünket
Névtelen, 1566 e. -- 222: 174

Hallgass meg minket nagy úristen
Névtelen, 156o e. -- 16o: B8b

Halljátok már Ali basa bölcsességét
Tinódi Sebestyén, 1554 -- 1o9: L3a

Hallottuk úristen atyáinktól
Batizi András, 353 II: 53a

Három részre azért ez világ osztaték
Batizi András, 1544 -- 1o8: H4a
/Ez az ének tulajdonképpen Batizi Az én beszédemet ti meghallgassátok kezdetű énekének a része; lásd ott is/

Hegybe bérekesztett zsidóknak mondatnak
Batizi András, 1544 -- 1o8: H2a
/Az ének valódi kezdősora: Az én beszédemet ti meghallgassátok/

Heródes dühös ellenség
Névtelen, 1574 e. -- Hostis Herodes impie /hymn./--
353 I: 221a

Hiszünk mind az egy istenben, mindenható atyában
Névtelen, 156o e. -- 16o: H7a

Hogyan panaszolkodik a hatalmas isten
Névtelen, 156o e. -- 16o: S8a

Illik emlékeznünk régi ó törvényről
Névtelen, 1553 e. -- 1o8: z3a

Immár lészen vártáknak oszlása
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: P1b

Immáron a nap feljövén
Névtelen, 1574 e. -- Iam lucis orto sidere /hymn./ -- 353 I: 5a

Irgalmazz úristen immáron énnekem
István deák, 156o e. --16o: V2b

Istenünkhöz fohászkodván könyörögjünk esedezvén
Névtelen, 1566 e. -- 222: 114

Jer, dicsérjük az istennek fiát
Batizi András, ford., 156o e. -- Felix namque decoris ornamentum /hymn.?/ -- 16o: F5a

Jer, dicsérjük e mai napon a mi urunkat
Batizi András, 156o e. --16o: L1a

Jer, emlékezzünk keresztyén népek
Névtelen, 1549 -- 16o: Y3b

Jer, mi dicsérjük, áldjuk és felmagasztoljuk
Névtelen, 156o e. -- Modulisemus omnes corde, voce, ore /hymn./ -- 16o: K1b

Jer, mindnyájan örüljünk és szívünkben örvendjünk
Névtelen, 156o e. --Iam cantemus hodie in honorem Mariae /hymn./ -- 16o: L8a

Jersze, emlékezzünk az Úrök istennek
Farkas András, 1538 -- 1o8: M3b

Jersze, emlékezzünk mostan mi nagy dolgokról
Székely Balázs, 1546 ? -- 1o8: 13b

Jer, temessük el a testet
Névtelen, 156o e. -- Nun lasst uns den Leib begraben /Weisse, Michael/ -- 16o: I5a

Jézus Krisztus, mi üdvösségünk, egyetlen
Zayugróczi Névtelen, 1574 e. -- ? Jésus Christus nostra salus /Hus, Jan/ -- 353 I: 2o6a

Jézus Krisztus, mi üdvösségünk, ki miérlunk
Gálszécsi István ford. 1536 e. -- Jesus Christus nostra salus /Hus, Jan/ -- 18: A7a

Jóllehet nagy sokat szóltunk Dávidról
Névtelen, 1579 e. -- 429: 181

Jövel szentlélek isten, tarts meg minket igédben
Szegedi Kis István, 156o e. -- 16o: A4a

Jövel szentlélek úristen, bánatinkban vigasztalj meg
Névtelen, 1574 e. -- Veni Creator Spiritus /hymn./--
353 I: 147a

Jövel szentlélek úristen, ki atyával
Névtelen, 1574 e. -- Veni Creator Spiritus /hymn./ --
353 I: 147b

Jövel szentlélek úristen, látogasd meg
Névtelen, 1574 e. -- Veni Creator Spiritus /hymn./ --
353 I: 313b

Jövel szentlélek úristen, lelkünknek vigassága
Batizi András, 1546 -- 16o: A6b

Kegyelmezz meg nekünk nagy úristen
Névtelen, 156o e. -- 16o: E5a

Keresztyének, kik e földön lakoztok
Névtelen, 156o e. -- 16o: Y1a

Keresztyének, kik vagytok, istent kérjük
Szegedi Gergely, 156o e. -- 16o: C1a

Keresztyéneknek istene, te vagy híveknek
Névtelen, 156o e. -- 16o: V7b

Keresztyéneknek serege dicsérik húsvétnak ünnepét
Névtelen, 1574 e. -- Chorus novae Hierusalem /hymn./--
353 I: 266b

Keresztyéneknek serege, üdvösségnek
Névtelen, 1574 e. -- Chorus novae Hierusalem /hymn./ --
353 I: 267a

Kérlek és intlek mostan tégedet a nagy istennek
Névtelen, 156o e. -- 16o: D6a

Keserves szívvel Magyarországban mondhatjuk
Névtelen, 156o e. -- 16o: C6a

Ki bírod mennyet és az egész földet
Névtelen, 1593 e. -- 713: 334

Könyörögjünk az istennek szentlelkének
Huszár Gál, 156o e. -- 16o: M4b

Krisztus a mi bűnünkért meghala, hogy
Gálszécsi István ford., 1566 e. — Christ lag in Todesbanden /Luther, Martin/ — 222: 148

Krisztus feltámada igazságunkra, utat szerze mennyországra
Névtelen, 1566 e. — 222: 146

Krisztus feltámada, ki értünk megholt vala, mi bűneinkért kínt valla
Névtelen, 1566 e. — 222: 143

Krisztus feltámada, mi bűnünket elmosá ő szent vére hullása
Névtelen, 1566 e. — 222: 14o

Krisztus feltámada, mi bűnünket elmosá, szent vére hullásával atyját megengesztelé
Névtelen, 1566 e. — 222: 147

Krisztus feltámada, nekünk örömet ada, vére reánk árada
Batizi András, 1566 e. — 222: 142

Krisztus Jézus születék, atyaistentől küldeték
Névtelen, 1566 e. — 222: 136

Krisztus, ki vagy nap és világ, és éjnek sötétét kinyitod
Névtelen, 1593 e. — Christe qui lux es et dies /hymn./ — 713: 32o

Krisztus, ki vagy nap és világ, minket sötétségben ne hagyj
Névtelen, 1596 e. — Christe qui lux es et dies /hymn./ — 798: 175a

Krisztus mennybe felméne nekünk helyet szerzenie, atyjával megbékéltetne
Névtelen, 1566 e. — 222: 154

Krisztus mennybe felméne, nekünk helyet szerzeni, ül atyjának jobbjára
Névtelen, 1566 e. — 222: 152

Krisztus mennybe ma felméne
Névtelen, 1593 e. — Ascendit Christus hodie /hymn./ — 713: 141

Krisztust megfeszíték kegyetlen zsidó népek
Névtelen, 1566 e. — 222: 144

Krónikákat régiekről kell most olvasnunk
Biai Gáspár, 1549 — 1o8: d3a

Lásd meg uram én ügyemet
Tholnai Bálint ?, 159o e. -- 64o: 11o

Legyen nagy vigasságunk, mert Krisztus igazságunk
Névtelen, 1566 e. --- 222: 115

Légy irgalmas úristen mineklünk
Szegedi Lajos, 156o e. -- 16o: T6b

Lészen beszédem itten ez országról
Tinódi Sebestyén, 1549 -- 1o9: c1b

Lippának vívását immár meghallgassátok
Tinódi Sebestyén, 1552-1553 -- 1o9: E3b

Magasztaljuk az úristent már hívek
Dobokai Mihály, 1565 -- 222: 168

Magasztallak én istenem, mert megtartál uram
Névtelen, 1559 -- 222: 181

Már halljátok vesztét az Ördög Mátyásnak
Tinódi Sebestyén, 1554 e. -- 1o9: M2a

Mégis halljatok szép viadalokat
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: R1a

Megnyomorodván ellenségétől Szent Dávid próféta
Sztárai Mihály, 159o e. -- 64o: 1o6

Megszabadultam már én a testi haláltól
Névtelen, 156o e. -- 16o: I7b

Mely igen jó legyen az egyenesség
Névtelen, 156o e. -- 16o: Z1b

Mennynek és földnek kegyes istene
Siklósi Mihály, 1574 e. -- 353 II: 62a

Mennynek és földnek nemes teremtője és mindeneknek
Névtelen, 1566 e. -- Domine non secundum peccata nostra /könyörgés/ -- 222: 3

Mi atyánk, ki vagy a mennyekben, kik vagyunk ismeretedben
Névtelen, 156o e. -- Vater unser im Himmelreich / Luther, Martin/ -- 16o: G6b

Mi atyánk, ki vagy mennyekben, te fiaid szükségükben
Névtelen, 156o e. -- Vater unser im Himmelreich /Luther, Martin/ -- 16o: G8b

Mi hiszünk az egy istenben
Gálszécsi István, 1536 e. -- Wir glauben all an einem Gott /Luther, Martin/ -- 18: A6a

Mi kegyes atyánk, kit vallunk hitünkben
Névtelen, 156o e. -- 16o: G5a

Mi keresztyének teneked
Névtelen, 1574 e. -- Iam lucis orto sidere /hymn./ -- 353 I: 55a

Mikor Dávid vala keserűségben
Sztárai Mihály, 1579 e. -- 429: 187

Mikor e széles világ kárhozatba esett volna
Névtelen, 156o e. -- 16o: L4a

Mikoron a szent Dávid megismeré
Névtelen, 156o e. -- 16o: Z5a

Mikoron Dávid Saul előtt futna
Szegedi Gergely, 1564 -- 264: 25

Mikor Szennakerib a Jeruzsálemet
Névtelen, 159o e. -- 64o: 115

Mindenek meghalljék és jól megtanulják
Zayugróczi Névtelen, 156o e. -- 16o: Y6a

Minden embert erre szívem szerint intek
Dézsi András, 155o -- 1o8: q4a

Mindenható úristen, e világban
Névtelen, 1574 e. -- Da pacem Domine in diebus nostris /antifóna/ -- 353 I: 339b

Mindenható úristen, mi bűnös emberek gyónást
Névtelen, 156o e. -- 16o: D8b

Mindenható úristen, szívünk retteg szüntelen
Névtelen, 156o e. -- 16o: T4b

Minden hív keresztyének, meghalljátok
Névtelen, 156o e. -- 16o: Y6b

Mindenkoron áldom az én uramat
Sztárai Mihály, 1574 e. -- 353 II: 46b

Minden népek örülvén tapsoljanak
Névtelen, 1566 e. -- 222: 69

Mind e világnak ím esze veszett
Szkhárosi Horváth András, 1549 -- 16o: P1a

Mindnyájan örüljünk hív keresztyének
Melinus Juhász Péter, 1566 e. -- 222: 123

Mint feltámadt fényes nap
Névtelen, 1574 e. -- Christe qui lux es et dies /hymn./
353 I: 235b

Mint kívánkozik a szarvas
Chasee Miklós ?, 156o e. -- 16o: S4a

Mi urunk, Jézus Krisztus szerelmes atyja
Névtelen, 1566 e. -- 222: 179

Mostan emlékezzünk a keresztyénekről
Sztárai Mihály, 1549 -- 1o8: g2b

Nagy bánatban Dávid mikoron vala
Szegedi Gergely, 156o e. -- 16o: S1a

Nagy hálaadással magasztallak téged én istenem
Némethi Ferenc, 1566 e. -- 222: 1o3

Nagy keserves szívvel könyörgének az istenek
Némethi Ferenc, 1566 e. -- 222: 63

Nagy örömnap ez nekünk, mert Krisztus születék
Névtelen, 156o e. -- Dies est laetitiae in ortu regali
/hymn./ -- 16o: K6a

Nagy sok szent írásokat jelentettem
Dózsi András, 1549 -- 1o8: Y4b

Nagy veszedelmemből pokolnak gyomrából tehozzád kiáltok
Batizi András, 1541 -- 1o8: E1a
/Az ének valódi kezdősora: Hozsa keresztyén nép, hallgass
nagy dolgokra/

Negyed és utolsó része e hadnak
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: S3a

Ne hagyj elesnem felséges isten keserűségemben
Nagybáncsai Mátyás, 1575 -- 429: 179

Nékünk születék mennyei király
Névtelen, 156o e. -- Natus est nobis rex gloriae /hymn./
16o: M3b

Nosza keresztyén nép, hallgass nagy dolgokra
Batizi András, 1541
/Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak a Nagy veszedelemből pokolnak gyomrából tehozzád kiáltok kezdetű sortól van meg, lásd ott/

Ó áldott atyaúristen
Névtelen, 1574 e. -- Lucis creator optime /hymn./ -- 353 I: 328b

Ó mindenható isten, ki a te kegyességedből
Szegedi Kis István, 156o e. -- 16o: C2b

Ott az Rabideion pusztáján szállának
Dézsi András, 155o -- 1o8: P1a
/Az ének valódi kezdősora: Gondom nagy volt az elkezdett dolgomra/

Ó úristen, tekints hozzánk
Névtelen, 156o e. -- Ach Gott, vom Himmel sieh' darein /Luther, Martin/ -- 16o: Q5b

Örök isten, figyelmezzél az én segítségemre
Névtelen, 156o e. -- 16o: V4b

Régen ez vala az neves Perzsiában
Kákonyi Péter, 1544 -- 1o8: t2a

Régen ez vala mikor Jézus urunk
Batizi András, 154o -- Q2a

Régen ez vala ó törvényben
Névtelen, 1554- 1555 e. -- 1o8: Cc2a

Régen ó törvényben, Mózesnek könyvében
Névtelen, 156o e. -- 16o:Q3a

Régen ó törvényben vala Jeruzsálemben
Sztárai Mihály, 1546 -- 1o8: Ee4a

Régi nagy időben a vízözön után
Batizi András, 1546 -- 1o8: L1b

Régi nagy időben vala Asszíriában
Sztárai Mihály, 1552 -- 1o8: n3a

Rettenetes e világnak mostan minden dolga
Szkhárosi Horváth András, 1547 -- 1o8: Gg2a

Rettenetes istennek nagy haragja
Névtelen, 1553 e. -- 1o8: x3a

Saxonia vala Németországban
Tinódi Sebestyén, 155o -- 1o9: a1a

Senki ne bízzék jó szerencséjében
Névtelen, 1566 e. -- 222: 111

Seregek közt kik vagytok hadnagyok
Tinódi Sebestyén, 155o -- 1o9: h2b

Siess keresztyén, lelki jót hallani
Tinódi Sebestyén, 1549 -- 1o9: e1b

Siralom adaték sokrendbeli népnek
Tinódi Sebestyén, 1541 -- 1o9: k4a

Sírva veszékel most szegény Magyarország
Tinódi Sebestyén, 1542 -- 1o9: 13b

Sokat szentírásból eddig emlékeztünk
Fekete Imre, 1546 -- 1o8: R3b

Sokat szólhatok a meglett dolgokról
Tinódi Sebestyén, 154o k. -- 1o9: f4a

Sokat szóltam én a régi dolgokról
Tinódi Sebestyén, 1548 -- 1o9: o3b

Sok csodák közül halljatok egy csodát
Tinódi Sebestyén, 1552 -- 1o9: I2a

Sok csodák voltanak jó Magyarországban
Tinódi Sebestyén, 1552-1553 -- 1o9: A1a

Sok emberek vannak e széles világon, kik tévelygésben vannak
Sztárai Mihály, 159o e. -- 64o: 112

Sok erős vitézek voltak ez világban
Kákonyi Péter, 1546 -- 1o8: V2a

Sok királyoknak haláluk után
Csikei István, 1542 -- 1o8: f4a

Sok királyról, császárról emlékeztem
Tinódi Sebestyén, 1546 -- 1o9: h4a

Sokrendbeli nép vagyon ez világban
Tinódi Sebestyén, 155o -- 1o9: p3a

Sok részeges, hallgassátok erkölcsötöket
Tinódi Sebestyén, 1548 -- 1o9: k1a

Summáját írom Eger várának
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: V3b

Szabadíts meg és tarts meg uramisten
Sztárai Mihály, 1574 e. -- 353 II: 38b

Szent Dávid király bűnei ellen
Szegedi Gergely, 156o e. -- 16o: P8a

Szent Dávid próféta énekló könyvének huszonharmad részében
Sztárai Mihály, 1574 e. -- 353 II: 39b

Szent Ézsaiás így ír Krisztusnak szent születéséről
Szegedi Gergely, 1566 e. -- 222: 12o

Szeretetből ajánlom szolgálatomat
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: q2a

Szertelen veszedelem lám gyakran érkezik
Tinódi Sebestyén, 1552 -- 1o9: G4b

Szulimán császárnak mondom nagy haragját
Tinódi Sebestyén, 1552-1553 -- 1o9: D3b

Szükség keresztyéneknek tudakozni
Szegedi Gergely, 1566 e. -- 222: 159

Szükség megtudnunk üdvösségnek dolgát
Névtelen, 156o e. -- 16o: 62b

Szükség nekünk Krisztus jótéteről
Névtelen, 1569 e. -- Hus, Jan/ -- 264: 139

Támaszta az isten az keresztyén népe
Tinódi Sebestyén, 1544 -- 1o: n1a

Tebenned bízom én istenem
Tesini Imre, 156o e. -- 16o: R7a

Téged isten dicsérünk
Névtelen, 1593 e. -- Te Deum laudamus/hymn./-- 733

Téged úristen, mi keresztyének dicsérünk és áldunk
Névtelen, 1574 e. -- Te Deum laudamus /yhymn./ --
353 II: 22a

Tekints reám istenem nyavalyámban
Szegedi Gergely, 1569 e. -- 264:14

Tekints reánk immár nagy úristen a mennyekből
Névtelen, 1553 k. -- 16o: C3b

Ti, magyarok, már istent imádjátok
Tinódi Sebestyén, 1553 -- 1o9: N2b

Ti, szegény magyarok nagy öröm tinektek
Tinódi Sebestyén, 1543 -- 1o9: m2a

Tudjuk uram isten, hogy mind meg kell halnunk
Tscheh, 1566 e. -- 222: 112

Unszol minket Dávid próféta
Névtelen, 156o e. -- 16o: Y2b

Úristen, irgalmazz nékem
Névtelen, 156o e. -- Erbarme Dich mein, o Herr Gott
/Hegenwald, Erhard/ -- 16o: T3a

Úristen, kérünk a te szent nevedért
Névtelen, 1574 e. -- 353 II: 61b

Úristen, légy most mivelünk
Szegedi Gergely, 1563 -- 264: 47

Úristen veletek, keresztyének örüljetek
Névtelen, 156o e. -- 16o: L7a

Úrnak szolgái, no, dicsérjétek mindnyájan
Névtelen, 156o e. -- 16o: B5a

Üdvözlégy, örök úristen, ki vagy foghatatlan
Névtelen, 1566 e. -- 222: 35

Vedd el, úristen, rólunk haragodat
Névtelen, 1566 e. -- Aufer immensam Deus, aufer iram
/Thym, Georg/ -- 222- 178

Zúgódik, dúl-fúl magában e világ
Zeleméry László, 1574 e. -- 353 II: 33a

A dolgozatban vizsgált énekszerzők és énekeik kezdősorának mutatója

/A névtelenek énekeinek kezdősorát nem tartalmazza/

Batizi András

- Az én beszédemet ti meghallgassátok
  /Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak a Hegybe bérekesztett zsidóknak mondatnak kezdetű sortól van meg/
- Dániel ezt írja, minden meghallgassa
- Hallottuk úristen atyáinktól
- Három részre azért e világ osztaték
  /Ez az ének tulajdonképpen Batizi Az én beszédemet ti meghallgassátok kezdetű énekének a része/
- Hegybe bérekesztett zsidóknak mondatnak
  /Az ének valódi kezdősora: Az én beszédemet ti meghallgassátok/
- Jer, dicsérjük az istennek fiát
- Jer, dicsérjük e mai napon a mi urunkat
- Jövel szentlélek úristen, lelkünknek vigassága
- Krisztus feltámada, nekünk örömet ada, vére reánk árada
- Nagy veszedelemből pokolnak gyomrából tehozzád kiáltok
  /Az ének valódi kezdősora: Nosza keresztyén nép, hallgass nagy dolgokra/
- Nosza keresztyén nép, hallgass nagy dolgokra
  /Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak a Nagy veszedelemből pokolnak gyomrából tehozzád kiáltok kezdetű sortól van meg/
- Régen ez vala mikor Jézus urunk
- Régi nagy időben a vízözön után

Batthyány Orbán
- Bátran érted uram isten kárt vallanék
- Bizodalmunk a hatalmas istenben

Biai Gáspár
- Krónikákat régiekről kell most olvasnunk

Chasee Miklós ?
- Mint kívánkozik a szarvas

Csikei István
- Sok királyoknak haláluk után

Dávid Ferenc
- Adjunk hálát mindnyájan az atyaúristennek

Dézsi András
- Adj üdvösséges kimúlást
- Gondom nagy volt az elkezdett dolgomra
  /Az ének a Hoffgreff-énekeskönyvben csak az Ott az Rabideion pusztáján szállának kezdetű sortól van meg/
- Minden, embert erre szívem szerint intek
- Nagy sok szent írásokat jelentetten
- Ott a Rabideion pusztáján szállának
  /Az ének valódi kezdősora: Gondom nagy volt az elkezdett dolgomra/

Dobokai Mihály
- Magasztaljuk az úristent már hívek

Farkas András
- Jersze, emlékezzünk az örök istennek

Fekete Imre
- Emlékezhetünk régen ó törvényben
- Sokat szentírásból eddig emlékeztünk

Gálszécsi István
- Jézus Krisztus, mi üdvösségünk, ki mi rólunk
- Krisztus a mi bűneinkért meghala, hogy
- Mi hiszünk az egy istenben

Hartyáni Imre
- Háborúsága Dávid királynak egykoron nagy vala

Huszár Gál
- Könyörögjünk az istennek szentlelkének

István deák
- Irgalmazz úristen immáron énnekem

Kákonyi Péter
- Régen ez vala az neves Perzsiában
- Sok erős vitézek voltak ez világban

Melius Juhász Péter
- Csodálatos nagy bölcsesség, hogy isten
- Mindnyájan örüljünk hív keresztények

Nagybáncsai Mátyás
- Ne hagyj elesnem felséges isten keserűségemben

Némethi Ferenc
- Az úristent magasztalom
- Nagy hálaadással magasztallak téged én istenem
- Nagy keserves szívvel könyörgének az istennek

Radán Balázs
- Buzgó szívvel te fiaid, kegyes atyánk

Siklósi Mihály
- Mennynek és földnek kegyes istene

Skorica Máté
- Adj Békességet úristen
- Erős várunk nékünk az isten

Szegedi Gergely
- Boldog az ilyen ember e világon
- Boldog az ilyen ember ő lelkében
- Csoda dolgot beszéllenék, ha meghallgatnátok
  /Gergely mester/
- Dávid prófétának imádkozásáról
- Gyakran nekünk kellen istennek hálát adunk
- Keresztyének, kik,vagytok, istent kérjük
- Mikoron Dávid Saul előtt futna
- Nagy bánatban Dávid mikoron vala
- Szent Dávid király bűnei ellen
- Szent Ézsaiás így ír Krisztusnak szent születéséről
- Szükség keresztényeknek tudakozni
- Tekints reám istenem nyavalyámban
- Úristen, légy most mivelünk

Szegedi Kiss István
- Jövel szentlélek isten, tarts meg minket igédben
- Ó mindenható isten, ki a te kegyességedből

Szegedi Lajos
- Légy irgalmas úristen nekünk

Székely Balázs

- Jersze, emlékezzünk mostan mi nagy dolgokról

Szkhárosi Horváth András

- Mind e világnak ím esze veszett
- Rettenetes e világnak mostan minden dolga

Sztárai Mihály

- Hálaadásunkban rólad emlékezünk
- Megnyomorodván ellenségétől Szent Dávid próféta
- Mikor Dávid vala keserűségben
- Mindenkoron áldom az én uramat
- Mostan emlékezzünk a keresztyénekről
- Régen ó törvényben vala Jerusálemben
- Régi nagy időben vala Asszíriában
- Sok emberek vannak e széles világon, kik tévelygésben vannak
- Szabadíts meg és tarts meg uramisten
- Szent Dávid próféta éneklő könyvének huszonharmad részében

Tesini Imre

- Tebenned bízom én istenem

Tholnai Bálint ?

- Lásd meg uram én ügyemet

Tinódi Sebestyén

- A Küküllő mellett barát nagy hadával
- Ez elmúlt gonosz időket beszélem
- Fráter György halálát immár hallgassátok
- Halljátok már Ali basa bűnösségét
- Immár lészen vártáknak oszlása

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

- Lészen beszédem itten ez országról
- Lippának vívását immár meghallgassátok
- Már halljátok vesztét az ördög Mátyásnak
- Mégis halljatok szép viadalokat
- Negyed és utolsó része e hadnak
- Saxonia vala Németországban
- Seregek közt kik vagytok hadnagyok
- Siess keresztyén, lelki jót hallani
- Siralom adaték sokrendbeli népnek
- Sírva veszékel most szegény Magyarország
- Sokat szólhatok a meglett dolgokról
- Sokat szóltam én a régi dolgokról
- Sok csodák közül hallgatok egy csodát
- Sok csodák voltanak jó Magyarországban
- Sok királyról, császárról emlékeztem
- Sokrendbeli nép vagyon ez világban
- Sok részeges, hallgassátok erkölcsöket
- Summáját írom Eger várának
- Szeretetből ajánlom szolgálatomat
- Szertelen veszedelem lán gyakran érkezik
- Szulimán császárnak mondom nagy haragját
- Támaszta az isten az keresztyén népre
- Ti, magyarok, már istent imádjátok
- Ti, szegény magyarok nagy örön tinektek

Tscheh

- Tudjuk uram isten, hogy mind meg kell halnunk

Tordai Benedek

- Benned bíztam, uram isten

Váradi Névtelen

- Dicsérlek téged mennybeli isten, én édes teremtőm

Zayugróczi Névtelen

- Hálát adunk tenéked örök úristen
- Jézus Krisztus, mi üdvösségünk, egyetlen
- Mindenek meghallják és jól megtanulják

Zeleméry László

- Zúgódik, dúl-fúl magában e világ

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos latin himnuszra visszamenő énekek mutatója

Ascendit Christus hodie
- A Krisztus mennybe felméne, halleluja
- Krisztus mennybe ma felméne

Audi benigne conditor
- Hallgasd meg kegyelmes úristen
- Hallgasd meg mi kegyes terentőnk

Chorus novae Hierusalem
- Keresztyéneknek serege dicsérik húsvétnak ünnepét
- Keresztyéneknek serege, üdvösségnek

Christe qui lux es et dies
- Mint feltámadt fényes nap
- Krisztus, ki vagy nap és világ, és éjnek sötétét kinyitod
- Krisztus, ki vagy nap és világ, minket sötétségben ne hagyj

Da pacem Domine in diebus nostris /antifóna/
- Adj békességet úristen
- Atyaisten, tarts meg minket
- Mindenható úristen, e világban

Dies est laetitiae in ortu regali
- Dicséretes a gyermek
- Nagy örömnap ez nekünk, mert Krisztus születék

Hostis Herodes impie
- Heródes dühös ellenség
- Gonosz kegyetlen Heródes

Iam lucis orto sidere

- Immáron a nap feljövén
- Mi keresztyének teneked

Lucis creator optime

- Felséges isten, mennynek, földnek ura, és mindeneknek
- Ó áldott atyaúristen

Te Deum laudamus

- Téged isten dicsérünk
- Téged úristen, mi keresztyének dicsérünk és áldunk

Veni Creator Spiritus

- Jövel szentlélek úristen, bánatinkban vigasztalj meg
- Jövel szentlélek úristen, ki atyával
- Jövel szentlélek úristen, látogasd meg

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos zsoltárra visszamenő énekek mutatója

Ps. 2.
- Mind e világnak ím esze veszett
- Zúgódik, dúl-fúl magában e világ

Ps. 8.
- Ki bírod mennyet és az egész földet
- Régen, ó törvényben, Mózesnek könyvében

Ps. 9=1o.
- Megnyomorodván ellenségétől Szent Dávid próféta
- Tekints reám istenem nyavalyámban

Ps. 11=12.
- Emlékezzél meg uristen a mi nagy gyarlóságunkról
- Ó, úristen, tekints hozzánk
- Szabadíts meg és tarts meg uramisten

Ps. 3o=31.
- Benned bíztam, uram isten,
- Én istenem benned bíztam
- Tebenned bízom én istenem

Ps. 31=32.
- Bizodalmunk a hatalmas istenben
- Boldog az ilyen ember e világon
- Sok emberek vannak e széles világon, kik tévelygésben vannak

Ps. 33=34.
- Mikoron Dávid Saul előtt futna
- Mindenkoron áldom az én uramat

Ps. 41=42.

- Fohászkodom hozzád, uram istenem
- Jóllehet nagy sokat szóltunk Dávidról
- Mint kívánkozik a szarvas

Ps. 43=44.

- Hallottuk úristen atyáinktól
- Nagy keservves szívvel könyörgének

Ps. 45=46.

- Erős várunk nékünk az isten
- Mikor Szennakerib a Jeruzsálemet

Ps. 5o=51.

- Háborúsága Dávid királynak egykoron nagy vala
- Légy irgalmas úristen minekünk
- Mindenható úristen, szívünk retteg szüntelen
- Úristen irgalmazz néken

Ps. 53=54.

- Mennynek s földnek kegyes istene
- Úristen, kérünk a te szent nevedért

Ps. 7o=71.

- Ne hagyj elesnem felséges isten keserűségembe
- Úristen, légy most nivelünk

Ps. 111=112.

- Boldog a férfiú, ki féli az istent
- Boldog az ilyen ember ő lelkében

Ps. 127=128.

- Boldogok azok, kik istent félik
- Minden hív keresztyének, meghalljátok

Ps. 129=13o.

- Bűnösök hozzád kiáltunk.
- Felséges isten, hozzád kiáltunk nagy keserűséggel

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos német nyelvű eredetire visszamenő énekek mutatója

Ach Gott, vom Himmel sieh' darein /Luther, Martin/
/vö. Ps. 11=12./
- Emlékezzél meg úristen a mi nagy gyarlóságunkról
- Ó, úristen, tekints hozzánk
- Szabadíts meg és tarts meg uramisten

Aus tiefer Not schrei ich zu Dir /Luther, Martin/
/vö. Ps. 129=13o./
- Bűnösök hozzád kiáltunk
- Felséges isten, hozzád kiáltunk nagy keserűséggel

Eine feste Burg ist unser Gott /Luther, Martin/
/vö. Ps. 45=46./
- Erős várunk nékünk az isten
- Mikor Szennakerib a Jeruzsálemet

Erbarme Dich mein, o Herr Gott /Hegenwalt, Erhard/
/vö. Ps. 5o=51./
- Háborúsága Dávid királynak egykoron nagy vala
- Légy irgalmas úristen minekünk
- Mindenható úristen, szivünk retteg szüntelen
- Úristen irgalmazz néken

Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort /Luther, Martin/
/vö. Da pacem Domine.../
- Adj békességet úristen
- Atyaisten, tarts meg minket
- Mindenható úristen, e világban

Vater unser im Himmelreich /Luther, Martin/

- Mi atyánk, ki vagy mennyekben, kik vagyunk ismeretedben
- Mi atyánk,ki vagy mennyekben, te fiaid szükségükben

Wir glauben all an einen Gott /Luther, Martin/

- Hiszünk mind egy istenben, mindenható atyában
- Mi hiszünk az egy istenben

A Hoffgreff-énekeskönyv énekeinek átnészett későbbi kiadásai, kéziratos változatai

Az ének szerzője, címe	Nyomtatott forrás hely, év, nyomdász, RMK szám	Kéziratos forrás keletkezési év
1./ Batizi András: Izsák házassága	Debrecen, 1596. k. Rheda / RMK I. 324./	Kádár-énekeskönyv /XVII.sz. közepe/
2./ Batizi András: Jónás próféta	Debrecen, 1596. Lipsai / RMK I. 28o./	-
3./ Dézsi András: Az ifju Tóbiás	Debrecen, 1582. Hoffhalter / RMK I. 19o./	-
	Bártfa, 1598. k. Gutgesell / RMK I.317./	
4./ Kákonyi Péter: Asvérus	-	Petrovay Miklós énekeskönyve / 167o-72 /
5./ Szkhárosi H. András: De maledictionibus	-	Bölöni kódex / 1615-21 /
6./ Sztárai Mihály: Ákháb és Illyés	Bártfa, 1582. k. Gutgesell / RMK I.335-336./	Detsi kódex / 16o9-13/

./.

7./ Névtelen:
Jeremiás próféta

Komjáti, 1574.
Huszár
/ RMK I. 332./

Debrecen, 1586. k.
Hoffhalter
/ RMK I. 332. /

Debrecen, 159o.
Czaktornyai
/ RMK I. 232. /

Bártfa, 1593.
Gutgesell
/ RMK I. 267. /

A dolgozatban vizsgált énekek közül a mai református énekeskönyvbe /Énekeskönyv magyar reformátusok használatára Budapest, 1971/ bekerültek kezdősorainak mutatója.

/A kezdősorok utáni szám a református énekeskönyvbeli sorszámra utal/

Adj békességet, úristen-- 192
Adjunk hálát mindnyájan az atyaúristennek -- 378
Akik bíznak az úristenben, el nem vesznek -- 423
Az úristent magasztalom -- 273
Benned bíztam, uram isten -- 259
Bűnösök hozzád kiáltunk, úristen -- 217
Emlékezzél, mi történék, uram, mi rajtunk -- 386
Emlékezzél, úristen, híveidről -- 379
Fohászkodom hozzád, uram istenem -- 258
Hallgass meg minket, nagy úristen -- 235
Hálaadásunkban rólad emlékezünk -- 197
Irgalmazz úristen, immáron énneked -- 256
Jer, dicsérjük e szent napon a mi urunkat -- 317
Jer, mindnyájan örüljünk, és szívünkben vigadjunk -- 318
Jer, temessük el a testet -- 415
Jövel szentlélek isten, tarts meg minket igédben -- 368
Jövel, szentlélek úristen, lelkünknek vigassága -- 369
Kegyelmezz meg nekünk, nagy úristen -- 224
Keserves szívvel Magyarországban mondhatjuk -- 385
Könyörögjünk az istennek szentlelkének -- 372
Krisztus feltámada igazságunkra, utat szerze mennyországra - 353
Krisztus, ki vagy nap és világ, minket sötétségben ne hagyj -- 5oo
Légy irgalmas, úristen -- 221
Megszabadultam már én a testi haláltól -- 414
Mi kegyes atyánk, kit vallunk hitünkben -- 482
Mindenek meghallják és jól megtanulják -- 236

Mindenható úristen, mi, bűnös emberek, gyónást -- 213
Mindenkoron áldom az én uramat -- 254
Ne hagyj elesnem, felséges istén, keserűségemben -- 257
Nékünk születék mennyei király -- 282
Siess keresztyén, lelki jót hallani -- 161
Szent Dávid próféta énekló könyvének huszonharmad részében--260
Szent Ézsaiás így ír Krisztusnak szent születéséről -- 311
Téged úristen, mi keresztények dicsérünk és áldunk -- 242
Úristen, légy most mivelünk -- 387
Vedd el, úristen rólunk haragodat -- 391

A dolgozatban vizsgált énekek szövegei népi adatközlőktől gyűjtött változatainak mutatója

/A gyűjtő nevét a gyűjtés éve, helye követi. A helynév után álló számpár az MTA Zenetudományi Intézetében levő lemezszámra utal. A végső adat azt mutatja, hogy az adott énekszöveget a Régi Magyar Dallamok Tára I-II. kötetének hányadik számú dallamára éneklik. Az F betű Szendrei- Dobszay- Rajeczky idézett művének függelékében található dallamszámra utal/

Adj üdvösséges kimúlást

- Szabó M. gyűjtése, 1958. Lébény /Győr-Sopron m./ -- 85:1164 -- RMDT I/2o8.

A Krisztus mennybe fölmene

- Volly I. gyűjtése, 1931. Pereg./Pest-Pilis-Solt-Kiskun m./ -- 838:3o34 -- RMDT I/12o.

- Dobszay L.- Rajeczky B.- Szendrei J. gyűjtése, 197o. Barslédec /Bars m./, Csehszlovákia -- 837:78o1 -- RMDT I/12o.

- Kiss L. gyűjtése, 1969. Haraszti /Verőce m./, Jugoszlávia -- 837:8284 -- RMDT I/12o;

- Sárosi B.- Dobszay L.- gyűjtése, 1967. Csíkkarcfalva /Csík m./, Románia -- 821:7o7o -- RMDT II/332.

Dávid prófétának imádkozásából

- Lajtha L. gyűjtése, 1954. Himód /Győr-Sopron m./ -- 1226:3967 -- RMDT II/17o.

Dicséretes a gyermek, ki ez nap született

- Volly I. gyűjtése, 1942. Doroszló /Bács-Bodrog m./, Jugoszlávia -- Y6:4865 -- RMDT I/64.

Emlékezzünk, mi keresztyének népek

- Dobszay L.- Rajeczky B.- Szendrei J. gyűjtése, 197o. Barslédec /Bars m./, Csehszlovákia -- 1o3:7758 -- RMDT I/46.

E nap nékünk dicséretes nap

- A gyergyói /Csík m., Románia/ gyakorlat szerint; Domokos Pál P. közlése alapján -- 95:3129 -- RMDT I/122.

- Forrai M. gyűjtése, 1958. Kézdipolyán /Háromszék m./, Románia -- 95: 3133 -- RMDT I/122.

Könyörögjünk az istennek szentlelkének

- Kiss L. gyűjtése, Haraszti /Veröce m./, Jugoszlávia -- 1969. -- 1243:81o2 -- RMDT I/1o5.

Krisztus, ki vagy nap és világ

- Domokos M.- Szendrei J. gyűjtése, 1968. Beret /Borsod-Abaúj-Zemplén m./ -- 89:8142 -- RMDT I/229.

- Kiss L. gyűjtése, 1963. Tataháza /Bács-Kiskun m./ -- 88:4648 -- RMDT II/84.

Magasztallak én istenem

- Kiss L. gyűjtése, 1966. Kórógy /Szerém m./, Jugoszlávia -- AP 375o/c -- F12.

Megszabadultam már én a testi haláltól

- Kiss L. gyűjtése, 1957. Felsőerek /Bács-Kiskun m./ -- 1311:258 -- RMDT I/12.

- Kiss L. gyűjtése, 1969. Lacháza /Veröce m./, Jugoszlávia -- 1311:8297 -- RMDT I/18.

- Volly L. gyűjtése, 1937. Pereg /Pest-Pilis-Solt-Kiskun m./ -- 1311:1621 -- RMDT I/18.

- Szabó M. gyűjtése, 1959. Lébény /Győr-Sopron m./ -- 1311:1633 -- RMDT I/18.

- Kiss L. gyűjtése, 1958. Nemesoroszi /Bars m./, Csehszlovákia -- 1311:5o95 -- RMDT I/18.

- Kiss L. gyűjtése, 1967. Hadikfalva /Bukovina/, Románia, Sándoregyháza /Torontál m./ -- 1322:8o52 -- RMDT I/18.

- Kiss L. gyűjtése, 1967. Hadikfalva /Bukovina/, Románia, Sándoregyháza /Torontál m./ -- 1311:81oo -- RMDT I/18.

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

- Rajeczky B.- Dobszay L.- Szendrei J. gyűjtése, 197o. Menyhe /Nyitra m./, Csehszlovákia -- 1311:6274 -- RMDT I/18.

- Kiss L. gyűjtése, 1963. Mélykút /Bács-Kiskun m./ -- 131o:161o -- RMDT I/18.

- Volly I. gyűjtése, Vitnyéd /Győr-Sopron m./ -- 131o:8172 -- RMDT I/18.

Mi atyánk, ki vagy mennyekben

- Forrai M. gyűjtése, 1962. Lövéte /Udvarhely m./, Románia -- 81:789 -- RMDT II/296.

Ne hagyj elesnem, felséges isten

- Forrai M. gyűjtése, 1963. Lövéte /Udvarhely m./, Románia -- 146:1562 -- RMDT I/196 I-II.

- Kiss L. gyűjtése. 1966. Kórógy /Szerém m./, Jugoszlávia -- Y15:7632 -- RMDT I/196 III.

Nékünk születék mennyei király

- Borsai I. gyűjtése, 1962. Kémer /Szilágy m./, Románia -- 1o15:95o -- RMDT I/181.

- Paulovics G. gyűjtése, 1961. Tatrang /Moldva/, Románia -- 1o15:2415 -- RMDT I/181.

- Mathia K. gyűjtése, 1956. Bagola /Zala m./ -- 1o15:6352 -- RMDT I/181.

- Péczely A. gyűjtése, 1953. Zalaújlak /Zala m./ -- 1o15:96o -- RMDT I/181.

Szent Izaiás így írt Krisztusnak

- Forrai M. gyűjtése. 1959. Kézdipolyán /Háromszék m./, Románia -- Y14:2565 -- RMDT II/174 III;

- Domokos M. gyűjtése. 1975. Istensegíts /Bukovina, Románia/ Halásztelek /Pest m./ -- AP 98o5-98o6.

Téged, isten dicsérünk

- Vikár L. gyűjtése. 1962. Lövéte /Udvarhely m./, Románia -- R:9787-F/1.

Felhasznált irodalom

1/ A feldolgozott nyelvemlékek

/ A feldolgozott énekeskönyvek mögött álló első szám /RMNy.../ az adott énekeskönyvnek a Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600 /Budapest, 1971./ című műben, a második /RMK.../ Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár /Budapest, 1879/ című munkája kötetében szereplő sorszámára utal/

A keresztyeni gyvlekezetben valo isteni diczeretec és imadsagoc. Komjáti, 1574. -- RMNy 353; RMK I. 113a

Azkeresztieni gievlezetben valo isteni diczeretek... Bártfa, 1593. -- RMNy 713; RMK I. 267.

/Bornemisza Péter:/ Enekek harom rendbe: kvlömb különb felec... Rendeltettec Bornemisza Peter altal. Detrekő, 1582. -- RMNy 513; RMK I. 195.

Enekes keoniv, melibol szoktanak az Vrnak diczíretet mödani Debrecen, 1579. -- RMNy 429; RMK I. 151.

Énekeskönyv. Debrecen, 1570. -- RMNy 276.

Énekeskönyv. Debrecen, 1590. -- RMNy 640; RMK I. 232.

/Gálszécsi István:/ Kegyes yenekekrwl ees keresztyen hewtrwl reowid kionywecyke Galzecy Estwan mestertwl zereszteteth. Krakkó, 1536. -- RMNy 18; RMK I.8.

Gönci György: Énekeskönyv. Debrecen, 1602.-- RMK I.376.

Gratiarvm actio cvm adiuncta precatione pro universis acceptis et accipiendis spiritualibus et corporalibus Dei optimi beneficiis etc. Debrecen, 1596. -- RMNy 798.

Guary-kódex, 1490-es évek eleje. Nyelvemléktár 15. Közzéteszi Katona Lajos. Budapest, 1908. 1-20. kódexlap.

Hoffgreff-énekeskönyv. Kolozsvár, 1554-1555. Hasonmás kiadás, Budapest, 1966. -- RMNy 108; RMK I. 348.

Huszár Gál: Isteni dicséretek és psalmusok. Kassa, 1560. -- RMNy 160; RMK I. 40.

Kazinczy-Kódex, 1526/I.kéz/, 1527/II.kéz/, 1541/III.kéz/. Nyelvemléktár 6. Közzéteszi Volf György. Budapest, 1877. -- A bizonytalan idejű tízparancsolatról szóló részt /242-244. l./ nem vizsgáltam.

Magyar Leveles Tár I. 1504-1560. Közli Szalay Ágoston. Pest, 1861. 7-105.l. /1538-1552/.

Margit-legenda, 151o. Nyelvemléktár 8. Közzéteszi: Volf György. Budapest, 1879.

Nagyszombati Kódex, 1512-1513. Nyelvemléktár 3. Közzéteszik: Komáromy Lajos és Király Pál. Budapest, 1874. 1-2o. kódexlap.

Példák Könyve, 151o. Codices Hungarici IV. Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Közzéteszi: Bognár András és Levárdy Ferenc. Budapest, 196o. 1-2o. kódexlap /I.kéz/, 47-68. kódexlap /II.kéz/, 69-86. kódexlap /III.kéz/.

/Szegedi Gergely:/ Enekes könyv, melyből szoktanak az Vrnac deczeretet mondani ... Szegedi Gergel általa emendáltattatott Debrecen, 1569. -- RMNy 264; RMK I. 71a.

Telegdi Miklós: Az evangeliomoknac, mellyeket vasarnapokon és egyeb innepeken esztendoec altal az anyaszentegyhazba olvasni es predicalni szoktanac... Bécs, 1577. -- RMNy 374; RMK I. 122.

Tinódi Sebestyén: Cronica. Kolozsvár, 1554. Hasonmás kiadás, Budapest, 1959. -- RMNy 1o9; RMK I. 33.

/Váradi énekeskönyv/ Az keresztyeni gyülekezetben valo isteni diczeretek. Várad, 1566. Hasonmás kiadás, Budapest, 1975. -- RMNy 222.

Vízaknai Gergely: /A Szentháromságról, a terentésről és az angyalokról való szép tudomány/. Sicz, 1593. -- RMNy 733; RMK I. 273.

2/ Egyéb felhasznált irodalom

A Magyar Nyelvjárások Atlasza. V. Szerkesztette Deme László és Imre Samu. Budapest, 1976.

Bárczi Géza: A magyar feltételes mód jelenének eredetéhez /Magyar Nyelv LXIX, 21o-212./

Bartók János: Hangváltozás és hangtévesztés az énekelt szövegben /Magyar Nyelv LXIII, 22-31./

Bartók János: Szótaghatárok ingadozása énekelt szövegben /Nyelvtudományi Értekezések 58. 218-223./

Batizi András: Kereztyeni tvdomanrvl valo rövid könyveczke. Krakkó, 1550. RMK I. 23.

Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Budapest, 1981.

Benkő Loránd: Magyar nyelvjárástörténet. Budapest, 1957.

B. Gregus Lívia: A Székelyudvarhelyi Kódex módféle határozói /Magyar Nyelv LXXII, 458-467. /a névutós névszókról/

Csomasz Tóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai. Budapest, 1958. /Régi magyar dallamok tára I./

E. Abaffy Erzsébet: Író és nyomdász viszonya XVI. századi nyomtatványainkban /Magyar Nyelv XLIX, 28-35./

Énekeskönyv magyar reformátusok használatára, Budapest, 1971.

Fajcsek Magda: Hagyományossá vált mondatképletek középkori és XVI. századi verseinkben. Budapest, 1942.

Hajdu Péter: Stilistisch motivierte und gattungsbedingte Änderungen in den uralischen Sprachen. /Congressus Quintus Internationalis Penno-Ugristarum Turku. 20-27. VIII. 1980. Pars I. 57-85./

Históriás énekek /16th Century Verse-Chronicles from Hungary/ Arrangements by Dániel Benkő Hungaroton SLPX 11868

Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest, 1971.

Károly Sándor: Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. Budapest, 1956. /Nyelvtudományi Értekezések 10./

Keresztes Kálmán: A személyragos főnévi igenév használatáról /Magyar Nyelvőr LXXVII, 340-352./

Mészöly Gedeon: A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő múlt alakjai magyar és finnugor szempontból. Budapest, 1931.

Mészöly Gedeon: Az ikes ragozás -ik ragjának eredete /Nyelvtudományi Közlemények, LI, 1-13./

Mészöly Gedeon: Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Budapest, 1956.

Molnár József: A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527-1576 között. Budapest, 1963. /Nyelvészeti Tanulmányok 5./

Németh Marietta: A Példák Könyve jelzős szerkezetei. Budapest, 1979. /Nyelvtudományi dolgozatok 3o./

Németh Marietta: A Példák Könyve jelzős szerkezeteinek vizsgálatából /Magyar Nyelv LXXIII, 313-325./

Papp Géza: A XVII. század énekelt dallamai. Budapest, 197o. /Régi magyar dallamok tára II./

Régi magyarországi nyomtatványok 1473-16oo. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos munkája. Budapest, 1971.

Sebestyén Árpád: A magyar nyelv névutórendszere. Budapest, 1965.

Schmidt Győző: A Pozsonyi Kódex nyelvi sajátságai /Nyelvtudományi Közlemények XXIV, 59-9o, 211-217./

Stoll Béla: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája /1565-184o/. Budapest, 1963.

Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár I. Budapest, 1879.

Szadilek János: A Margit-legenda nyelvezete. Kolozsvár, 1888.

Szathmári István: Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Budapest, 1968. /Nyelvészeti Tanulmányok 11./

Szendrei Janka- Dobszay László- Rajeczky Benjamin: XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. Budapest, 1979.

Szigethy István: Az Érdy-kódex néhely hangtani sajátságai /Nyelvtudományi Közlemények XV, 55-73./

Zoltvány L. Irén: A Nádor kódex nyelvi sajátságairól /Nyelvtudományi Közlemények XVII, 19o-246; XIX, 1-57./

TARTALOM

Bevezetés..... 2

I. A főnévi igenév -ni ~ -nia/nie végződéseinek váltakozása..... 7

1. A vizsgált jelenség a kódexekben és a beszélt nyelvhez közel álló levél-műfajban..... 1o
a/ Guary-kódex..... 1o
b/ Példák Könyve..... 11
c/ Margit-legenda..... 12
d/ Nagyszombati Kódex..... 15
e/ Kazinczy-kódex..... 16
f/ A Magyar Leveles Tár levelei..... 2o
- Gerdy Demeter levele..... 24
- Rajki János levele..... 25
- A főnévi igenév egyes szám 3. személyű személyragos alakja a mai nyelvjárásokban..... 3o

2. A vizsgált jelenség Batizi András műveiben..... 31

3. A vizsgált jelenség Tinódi Sebestyén műveiben..... 5o

4. A vizsgált jelenség Bisi Gáspár: Dávid királyról és Bethzabea Uriasnak feleségéről való história című énekében..... 66

5. A vizsgált jelenség a kor egyéb szerzőinél..... 72
a/ Szkhárosi Horváth András..... 72
b/ Csikei István..... 73
Farkas András..... 75
Gálszécsi István..... 77
Névtelen /Vár. M4a-Ola/..... 78

6. A vizsgált jelenség használatának általános jegyei a XVI. századi énekeskönyvekben..... 79

II. A feltételes mód -ná/né ~ -nája/néje, illetve -nák/nék ~ -náják/néjék végződéseinek váltakozása..... 82

1. A vizsgált jelenség a kódexekben és a beszélt nyelvhez közel álló levelekben..... 85
a/ Guary-kódex..... 85
b/ Példák Könyve..... 85
c/ Margit-legenda..... 86

d/ Nagyszombati Kódex..... 91
e/ Kazinczy-kódex..... 92
f/ Magyar Leveles Tár..... 94
- Rajki János levele..... 95
- Nicolaus de Gorthwa levele..... 96
- Gerdy Demeter levele..... 97
- Sárkán Antal levele..... 98
- Ismeretlen levéliró levele..... 99
- a vizsgált jelenség a mai nyelvjárásokban..... 1o2

2. A vizsgált jelenség Batizi András műveiben..... 1o4

3. A vizsgált jelenség Tinódi Sebestyén műveiben.. 111

4. A vizsgált jelenség Dézsi András énekeiben..... 114

5. A vizsgált jelenség egyéb szerzők énekeiben.... 118
a/ Fekete Imre..... 119
Csikei István..... 12o
b/ Melius Juhász Péter..... 121

6. A vizsgált jelenség használatának általános vonásai..... 125

III. A főnév, illetve névmás+névutó szerkezet jelöletlen /pl. a ház előtt/ jelölt /pl. a háznak előtte/ alakjainak váltakozása..... 125

1. Átmeneti jellegű névutós szerkezetek /fának megett és fa megette típusok a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 127

2. A névutók vizsgálata Batizi András műveiben.... 133
a/ alá-alája..... 133
b/ alatt-alatta..... 135
c/ által-általa.....141

IV. A dolgozatban vizsgált jelenségek hagyományozódása énekszövegeinkben..... 154

V. A dolgozatban vizsgált jelenségek egymáshoz való viszonya a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 16o

Függelék
A dolgozatban idézett adatok lelőhelyeinek rövidítése..... 164

A főnévi igenév rövidebb és hosszabb alakjainak számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 166

A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjainak számszerű előfordulása a vizsgált nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 2o8

A dolgozatban vizsgált névutók rövidebb és hosszabb alakjainak előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 211

A dolgozatban vizsgált névutók számszerű előfordulása a feldolgozott nyelvemlékekben és énekszerzőknél..... 232

A dolgozatban vizsgált három jelenség előfordulásának összesítő táblázata a feldolgozott nyelvemlékekről és énekszerzőkről..... 254

A Magyar Leveles Tár levelei datálási helyeinek összesítő térképe /1. térkép/..... 259

A feltételes mód rövidebb alakjainak előfordulási helyei a Levelestár leveleiben /2. térkép/..... 26o

A feltételes mód hosszabb alakjainak előfordulási helyei a Levelestár leveleiben /3. térkép/..... 261

A feltételes mód rövidebb és hosszabb alakjai Levelestárbeli előfordulási helyeinek összesítő térképe /4. térkép/..... 262

A Levelestár leveleinek datálási helyeit jelölő számok feloldása és a bizonytalan, illetve nem azonosítható helynevek jegyzéke..... 263

A dolgozatban vizsgált énekek kezdősorának mutatója 265

A dolgozatban vizsgált énekszerzők és énekeik kezdősorának mutatója..... 28o

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos latin himnuszra visszamenő énekek mutatója..... 287

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos zsoltárra visszamenő énekek mutatója..... 289

A dolgozatban vizsgált énekek közül az azonos német nyelvű eredetire visszamenő énekek mutatója. 291

A Hoffgreff-énekeskönyv énekeinek átnézett későbbi kiadásai, kéziratos változatai..... 293

A dolgozatban vizsgált énekek közül a mai református énekeskönyvbe bekerültek kezdősorainak mutatója..... 295

A dolgozatban vizsgált énekek szövegei népi adatközlőktől gyűjtött változatainak mutatója..... 297

Felhasznált irodalom..... 300